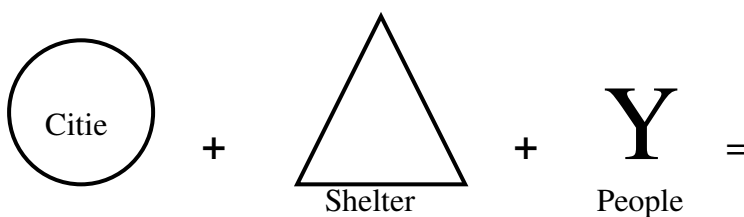

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

Ραμπαβίλα Μαίρη
ΑΜ 1205 Μ054

Διπλωματική Εργασία
**Αστικοποίηση, Βιώσιμη Ανάπτυξη
& Αναπτυσσόμενος Κόσμος**

Επιβλέπων: Καθ. Γρ. Τσάλτας

Αθήνα, Οκτώβριος 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΜΕΡΟΣ 1^ο: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ	11
1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	12
3.ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	15
3.1. Προσεγγίσεις για την ερμηνεία της δομής του χώρου.....	15
3.2 Οι κεντρικοί τόποι του Christaller.....	17
3.3 Πρότυπα κατανομής των πόλεων κατά μέγεθος πληθυσμού.....	19
4.ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΕΚΤΑΣΗΣ	20
5.Η ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ ΣΗΜΕΡΑ	22
6.ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΑ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	24
6.1 Αύξηση του αστικού πληθυσμού.....	26
6.2 Παγκοσμιοποίηση και αστική ένδεια.....	27
6.3 Αστική στέγη.....	29
6.4 Αστική κοινωνία.....	29
6.5 Αστικό περιβάλλον.....	31
6.6 Αστική οικονομία.....	34
6.7 Αστική διακυβέρνηση.....	35
7.ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ.....	36
7.1 Τα χαρακτηριστικά της βιώσιμης αστικοποίησης.....	37
7.2 Οι προκλήσεις για τη βιώσιμη αστικοποίηση	39
8.ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	42
ΜΕΡΟΣ 2^ο: Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	44
1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	45
2.ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	45
2.1 Ο αστικός κύκλος στον αναπτυσσόμενο και τον αναπτυσσόμενο κόσμο.....	47
3.ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	48
3.1 Η αστικοποίηση στη Λατινική Αμερική.....	48
3.1.1 Αστικοποίηση και πληθυσμιακή μεγέθυνση	48
3.1.2 Αστικοποίηση και ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις	50
3.1.3 Διαπιστώσεις για τις αστικές περιοχές της Λατινικής Αμερικής.....	51
3.1.4 Η περίπτωση του Sao Paulo	52

3.2	<i>Η αστικοποίηση στην Ασία</i>	53
3.2.1	Αστικοποίηση και πληθυσμιακή μεγέθυνση	53
3.2.2	Αστικοποίηση και ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις	55
3.2.3	Διαπιστώσεις για τις αστικές περιοχές της Ασίας	58
3.2.4	Η περίπτωση της Βομβάης	59
3.3	<i>Η Αστικοποίηση στην Αφρική</i>	60
3.3.1	Αστικοποίηση και πληθυσμιακή μεγέθυνση	60
3.3.2	Αστικοποίηση και ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις	62
3.3.3	Διαπιστώσεις για τις αστικές περιοχές της Αφρικής	63
3.3.4	Η περίπτωση της Kinshasa	65
4.	ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	67
5.	ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	69
ΜΕΡΟΣ 3^ο: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ		71
1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	72
2.	Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	73
2.1	<i>Αναπτυξιακή συνεργασία διεθνών οργανισμών</i>	73
2.2	<i>Αναπτυξιακή συνεργασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης</i>	75
3.	Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ (ΟΗΕ) ΚΑΙ Η ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	77
3.1	<i>Η Διακήρυξη του Βανκούβερ</i>	77
3.1.1	Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς και η Παγκόσμια Στρατηγική για Στέγαση	78
3.1.1.1	Ο Δείκτης Αστικής Ανάπτυξης	80
3.2	<i>Η Συμβολή της παγκόσμιας συνδιάσκεψης του Rio de Janeiro</i>	81
3.3	<i>Η Συνδιάσκεψη Habitat II και η Agenda Habitat</i>	81
3.4	<i>Η Διακήρυξη της Χιλιετίας</i>	84
3.5	<i>Η Συμβολή της παγκόσμιας συνδιάσκεψης του Johannesburg</i>	85
3.6	<i>Το 3^ο Παγκόσμιο Αστικό Φόρουμ</i>	85
4.	ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΠΟΛΕΩΝ ΠΟΥ ΣΤΟΧΕΥΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΤΕΥΞΗ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	86
4.1	<i>Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών «Βιώσιμες Πόλεις»</i>	86
4.2	<i>“Cities Alliance”</i>	88
5.	ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	89
ΕΠΙΛΟΓΟΣ		91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		96
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		102
1.	ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ VANCOUVER	103
2.	AGENDA HABITAT	111

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επίτευξη των Στόχων της Χιλιετίας που τέθηκαν από τα Ηνωμένα Έθνη, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα των αναπτυσσόμενων χωρών να ανταπεξέλθουν σε θέματα αστικής διαχείρισης και ανάπτυξης. Σήμερα, στις πόλεις κατοικεί περίπου το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού και η αναμενόμενη αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού κατά 2 δισεκατομμύρια ανθρώπους μέσα στα επόμενα 30 έτη, αναμένεται να πραγματοποιηθεί στις πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου. Η εξέλιξη αυτή, σηματοδοτεί μια σημαντική αλλαγή της χωρικής κατανομής του πληθυσμού στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Το επίπεδο αστικοποίησης, καθώς και ο αριθμός και το μέγεθος των μεγάλων πόλεων των αρχών του 21^{ου} αιώνα είναι πρωτοφανές. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μόλις 16 πόλεις, οι περισσότερες εκ των οποίων βρίσκονταν σε αναπτυγμένες χώρες, είχαν πληθυσμό μεγαλύτερο του ενός εκατομμυρίου. Σήμερα, περίπου 400 πόλεις έχουν περισσότερους από ένα εκατομμύριο κατοίκους, οι 280 εκ των οποίων βρίσκονται σε αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού των αναπτυσσόμενων χωρών κατοικεί σε πόλεις με πληθυσμό κάτω του ενός εκατομμυρίου κατοίκων. Το 2007, εκτιμάται ότι για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός θα είναι μεγαλύτερος από τον παγκόσμιο αγροτικό πληθυσμό.

Σημειώνεται ότι διαπιστώνεται ισχυρή θετική σχέση ανάμεσα στην εθνική αστικοποίηση και τα εθνικά επίπεδα ανθρώπινης ανάπτυξης. Ο αστικός πληθυσμός, ως ποσοστό του εθνικού πληθυσμού στις βιομηχανικές χώρες και τις χώρες με υψηλό δείκτη εθνικής ανάπτυξης είναι πάνω από 70%. Η αστικοποίηση στις Ελάχιστα Αναπτυγμένες Χώρες ή στις χώρες που έχουν πολύ χαμηλό δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης είναι 30%. Όλες οι βιομηχανικές χώρες παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά παροχής αστικών υπηρεσιών και υποδομών σε όλους τους πολίτες και χαμηλά ποσοστά εμφάνισης αστικής ένδειας. Η ανάπτυξη και η αστικοποίηση παρουσιάζουν άρρηκτους δεσμούς. Χωρίς ουσιαστικές επενδύσεις σε υποδομές και υπηρεσίες δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί ούτε αστικοποίηση ούτε ανάπτυξη.

Οι σύγχρονες τάσεις αστικοποίησης¹ είναι περίπου 0,8%, παρουσιάζοντας διακυμάνσεις από 1,6% στην Αφρική μέχρι 0,3% στις βιομηχανικές χώρες. Παγκοσμίως, όλες οι πόλεις παρουσιάζουν αύξηση σε απόλυτα μεγέθη. Ωστόσο, το ποσοστό του εθνικού πληθυσμού που κατοικεί σε πόλεις διαφοροποιείται σημαντικά. Στην Ασία και τη Βόρεια Αμερική, οι

¹ Αστικοποίηση είναι η ετήσια αναλογία αύξησης του αστικού πληθυσμού επί του συνόλου του εθνικού πληθυσμού, εκφραζόμενη σε ποσοστό επί τοις εκατό.

πόλεις συνεχίζουν να προσελκύουν πληθυσμό με αυξανόμενους ρυθμούς, αν και στη Βόρεια Αμερική ο ρυθμός είναι μόλις 0,26%. Στην Αφρική, την Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική ο ρυθμός αστικοποίησης μειώνεται. Στη Λατινική Αμερική, ο ρυθμός αστικοποίησης επιβραδύνεται από τη δεκαετία του '50 και σήμερα βρίσκεται στο 0,5%. Με εξαίρεση τα μικρά νησιωτικά κράτη της Ωκεανίας, όπου σημειωνόταν αρνητικός ρυθμός αστικοποίησης από το 1975 και μόλις πρόσφατα άλλαξε πρόσημο, ο ρυθμός αστικοποίησης θα μειωθεί σε όλες τις περιοχές του πλανήτη. Ο μικρότερος ρυθμός αστικοποίησης θα οδηγήσει κατ' επέκταση σε μείωση της εσωτερικής μετανάστευσης, της εξωτερικής μετανάστευσης και της φυσικής αύξησης του αστικού πληθυσμού.

Οι πόλεις προσφέρουν σημαντικές ευκαιρίες για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Υπήρξαν, πάντοτε, το κεντρικό σημείο οικονομικής μεγέθυνσης, καινοτομίας και απασχόλησης. Πολλές πόλεις προήλθαν από οικισμούς που δημιουργήθηκαν σε περιοχές με κάποιο φυσικό πλεονέκτημα ως προς τις μεταφορές ή τις πρώτες ύλες. Ιδιαίτερα οι πρωτεύουσες των αναπτυσσόμενων χωρών, συμπίπτουν χωρικά με την πλειοψηφία των σύγχρονων παραγωγικών δραστηριοτήτων και των ευκαιριών απασχόλησης επί πληρωμή.

Παράλληλα, οι πόλεις αποτελούν κέντρα του σύγχρονου τρόπου ζωής, όπου η γυναικεία συμμετοχή στην απασχόληση, καθώς και οι δείκτες υγείας, ευημερίας, μορφωτικού επιπέδου και κοινωνικής κινητικότητας παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα, ενώ λειτουργούν και ως σημαντικά κοινωνικά και πολιτιστικά κέντρα, συγκεντρώνοντας την πλειοψηφία των αιθουσών πολιτισμού κάθε χώρας.

Εντούτοις, καθώς οι πόλεις μεγαλώνουν σε πληθυσμό και έκταση, η διαχείρισή τους γίνεται δυσκολότερη. Η ταχύτητα αστικοποίησης των αναπτυσσόμενων πόλεων είναι εντυπωσιακή. Ιδιαίτερες ανησυχίες εγείρουν οι κίνδυνοι που εμφανίζονται για το περιβαστικό φυσικό περιβάλλον, τους φυσικούς πόρους, τις συνθήκες υγιούς διαβίωσης, την κοινωνική συνοχή και τα ατομικά δικαιώματα. Για τους περισσότερους συγγραφείς, ωστόσο, μεγαλύτερη ανησυχία προκαλεί η ραγδαία αύξηση του αστικού πληθυσμού που ζει σε συνθήκες φτώχειας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, στις πόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών, ο πληθυσμός των φτωχών κατοίκων των πόλεων αυξάνεται ταχύτερα σε σχέση με τη συνολική πληθυσμιακή αύξηση. Περίπου το 72% του αστικού πληθυσμού της Αφρικής ζει σε παραγκουπόλεις. Τα ποσοστά πληθυσμού που ζουν σε παραγκοπούλεις ανέρχονται σε 43% για την περιοχή της Ασίας και του Ειρηνικού, 32% για τη Λατινική Αμερική και 30% για τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική.

Ο υψηλός βαθμός αστικοποίησης, που διαπιστώνεται σε όλο τον αναπτυσσόμενο κόσμο, είναι η κύρια αιτία υποβάθμισης των παρεχόμενων αστικών υπηρεσιών. Ωστόσο, κάθε χρόνο, οι πόλεις λειτουργούν ως πόλοι έλξης μεταναστών, οι οποίοι σε συνδυασμό με τη φυσική αύξηση του ενδογενούς πληθυσμού, συμβάλλουν στην επέκταση των παραγκουπόλεων και στην αύξηση του αριθμού των κατοίκων που ζουν σε συνθήκες αστικής ένδειας.

Επιφορτισμένες με όλα τα προβλήματα της μεγέθυνσης, οι πόλεις υφίστανται διαρκώς αυξανόμενες κρίσεις, ειδικότερα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η ανεργία, η περιβαλλοντική υποβάθμιση, η έλλειψη αστικών υπηρεσιών, η υποβάθμιση των υφιστάμενων υποδομών και η έλλειψη πρόσβασης σε γη, χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και επαρκή στέγη αποτελούν τα κύρια πεδία ενδιαφέροντος.

Η ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνιών θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την κατανόηση και τη διαχείριση της μεγέθυνσης των πόλεων. Η πόλη θα πρέπει να αποδεικνύει διαρκώς την επάρκεια των πολιτικών θεσμών, την αποδοτικότητα των κυβερνητικών φορέων και την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, προστασίας και επανόρθωσης του περιβάλλοντος και πρόωθησης της ανθρώπινης ανάπτυξης.

Η εμφάνιση των μεγαπόλεων (πόλεις με πληθυσμό μεγαλύτερο των 10.000.000 κατοίκων) στις αναπτυσσόμενες χώρες κατά τη διάρκεια των προηγούμενων είκοσι ετών προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία εξαιτίας της ανικανότητας αύξησης της παροχής στέγης και βασικών υπηρεσιών με τον ίδιο ρυθμό. Παρατηρείται ταχύτατη ανάδυση πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου στον κατάλογο των 10 μεγαλύτερων πόλεων του κόσμου, με ταυτόχρονη εκτόπιση των πόλεων του αναπτυγμένου κόσμου. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '80 και του '90 το Lagos (Νιγηρία), η Dhaka (Μπαγκλαντές), το Κάιρο (Αίγυπτος), η Tianjin (Κίνα), η Hyderabad και η Lahore (Ινδία) και αρκετές ακόμη πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου προστέθηκαν στον κατάλογο. Μέχρι το 2010 το Lagos, σύμφωνα με εκτιμήσεις, θα είναι η τρίτη μεγαλύτερη, σε πληθυσμιακούς όρους, πόλη στον κόσμο, όπως προκύπτει και από τον πίνακα που ακολουθεί.

Την ίδια στιγμή, το Μιλάνο (Ιταλία), το Essen (Γερμανία) και το Λονδίνο (Ηνωμένο Βασίλειο) έχουν βγει από τον κατάλογο των 30 μεγαλύτερων πόλεων και η Νέα Υόρκη (ΗΠΑ), η Osaka (Ιαπωνία) και το Παρίσι (Γαλλία) θα έχουν κατέβει πολλές θέσεις στο συγκεκριμένο κατάλογο μέχρι το 2010. Μεταξύ των πόλεων του αναπτυγμένου κόσμου,

μόνο το Τόκυο θα κρατήσει τη θέση του ως η μεγαλύτερη πόλη του κόσμου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι καμιά από αυτές τις πόλεις δε θα παρουσιάσει μείωση πληθυσμού. Οι μεγαπόλεις συνεχίζουν να μεγενθύνονται, αλλά στον αναπτυγμένο κόσμο αντικατοπτρίζουν τη γενικότερη μείωση του ρυθμού αστικοποίησης σε σχέση με τον παγκόσμιο ρυθμό αστικοποίησης. Αντίθετα, ο ρυθμός αστικοποίησης στην Ασία είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερος από τη μεγέθυνση που παρουσιάζουν οι μεγαπόλεις της ηπείρου.

Πίνακας 1: Οι τριάντα μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου

	1980		2010	
	Πόλη	Πληθυσμός	Πόλη	Πληθυσμός
1.	Τόκυο (Ιαπωνία)	21.900.000	Τόκυο (Ιαπωνία)	26.400.000
2.	Νέα Υόρκη – Newark (ΗΠΑ)	15.600.000	Βομβάη (Ινδία)	23.600.000
3.	Πόλη του Μεξικό (Μεξικό)	13.900.000	Lagos (Νιγηρία)	20.200.000
4.	Sao Paulo (Βραζιλία)	12.500.000	Sao Paulo (Βραζιλία)	19.700.000
5.	Shanghai (Κίνα)	11.700.000	Πόλη του Μεξικό (Μεξικό)	18.700.000
6.	Osaka (Ιαπωνία)	10.000.000	Dhaka (Μπαγκλαντές)	18.400.000
7.	Buenos Aires (Αργεντινή)	9.900.000	Νέα Υόρκη (ΗΠΑ)	17.200.000
8.	Los Angeles (ΗΠΑ)	9.500.000	Karachi (Πακιστάν)	16.600.000
9.	Καλκούτα (Ινδία)	9.000.000	Καλκούτα (Ινδία)	15.600.000
10.	Πεκίνο (Κίνα)	9.000.000	Jakarta (Ινδονησία)	15.300.000
11.	Παρίσι (Γαλλία)	8.900.000	Δελχί (Ινδία)	15.100.000
12.	Rio de Janeiro (Αργεντινή)	8.700.000	Los Angeles (ΗΠΑ)	13.900.000
13.	Seoul (Νότια Κορέα)	8.300.000	Μητροπολιτική περιοχή Manila (Φιλιπίνες)	13.900.000
14.	Μόσχα (Ρωσία)	8.100.000	Buenos Aires (Αργεντινή)	13.700.000
15.	Βομβάη (Ινδία)	8.100.000	Shanghai (Κίνα)	13.700.000
16.	Λονδίνο (Ηνωμένο Βασίλειο)	7.700.000	Κάιρο (Αίγυπτος)	12.700.000

17.	Tianjin (Κίνα)	7.300.000	Κωνσταντινούπολη (Τουρκία)	11.800.000
18.	Κάιρο (Αίγυπτος)	6.900.000	Πεκίνο (Κίνα)	11.500.000
19.	Σικάγο (ΗΠΑ)	6.800.000	Rio de Janeiro (Αργεντινή)	11.500.000
20.	Essen (Γερμανία)	6.300.000	Osaka (Ιαπωνία)	11.000.000
21.	Jakarta (Ινδονησία)	6.000.000	Tianjin (Κίνα)	10.000.000
22.	Μητροπολιτική περιοχή της Manila (Φιλιππίνες)	6.000.000	Σεούλ (Νότια Κορέα)	9.900.000
23.	Δελχί (Ινδία)	5.600.000	Παρίσι (Γαλλία)	9.700.000
24.	Μιλάνο (Ιταλία)	5.300.000	Hyderabad (Ινδία)	9.400.000
25.	Τεχεράνη (Ιράν)	5.100.000	Μόσχα (Ρωσία)	9.400.000
26.	Karachi (Πακιστάν)	5.000.000	Bangkok (Ταϊλάνδη)	9.000.000
27.	Bangkok (Ταϊλάνδη)	4.700.000	Lima (Περού)	8.800.000
28.	Αγία Πετρούπολη (Ρωσία)	4.600.000	Lahore (Πακιστάν)	8.600.000
29.	Hong Kong (Hong Kong)	4.600.000	Madras (Ινδία)	8.200.000
30.	Lima (Περού)	4.400.000	Τεχεράνη (Ιράν)	8.100.000

Πηγή: United Nations, World Urbanization Prospects, The 2003 revision

Στα πλαίσια αυτά, η παρούσα εργασία καλείται (α) να διερευνήσει το θεωρητικό υπόβαθρο της αστικοποίησης, τους παράγοντες και τις συνθήκες αστικοποίησης, (β) να προσδιορίσει τη βιώσιμη αστικοποίηση, (γ) να διερευνήσει τη διαφοροποίηση του αστικού φαινομένου μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων περιοχών, αλλά και τις διαφορετικές πτυχές του στις επιμέρους γεωγραφικές ενότητες του αναπτυσσόμενου κόσμου, (δ) να διερευνήσει τις διεθνείς πολιτικές και πρωτοβουλίες που λαμβάνονται προς αυτή την κατεύθυνση και (ε) να αναδείξει τις διεθνείς συνεργασίες που έχουν διαμορφωθεί προς αυτή την κατεύθυνση.

Η εργασία διαρθρώνεται σε 3 μέρη. Το πρώτο μέρος υπό τον τίτλο «ο φαινόμενο της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο διαρθρώνεται σε 6 κεφάλαια, πλην της εισαγωγής και της ανακεφαλαίωσης. Στο 1^ο κεφάλαιο γίνεται μια γενική εισαγωγή στο 1^ο μέρος. Στο 2^ο κεφάλαιο επιχειρείται η ιστορική προσέγγιση και η αναζήτηση σχέσεων

ανάμεσα στην αστικοποίηση του αναπτυσσόμενου κόσμου και την αποικιοκρατία. Στο 3^ο κεφάλαιο επιχειρείται η θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο μέσα από τα κυρίαρχα θεωρητικά μοντέλα της επιστήμης της χωρικής ανάπτυξης, κρίνοντας την ερμηνευτική τους ικανότητα στην περίπτωση του αναπτυσσόμενου κόσμου. Στο 4^ο κεφάλαιο διερευνώνται οι παράγοντες που συμβάλλουν στην αστική επέκταση. Στο 5^ο κεφάλαιο διαπιστώνεται η υφιστάμενη κατάσταση του φαινομένου της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο και στο 6^ο κεφάλαιο διερευνώνται οι συνθήκες στα αστικά κέντρα μέσα από την τομεακή προσέγγιση του φαινομένου. Στο 7^ο κεφάλαιο διερευνάται η δυνατότητα επίτευξης βιώσιμης αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο μέσα από τη νπαράθεση των χαρακτηριστικών που διαμορφώνουν μια βιώσιμη αστικοποίηση και τη διερεύνηση των προκλήσεων που διαμορφώνονται. Στο 8^ο κεφάλαιο επιχειρούνται τα πρώτα συμπεράσματα αναφορικά με το φαινόμενο της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Το δεύτερο μέρος υπό τον τίτλο «Η διαφοροποίηση του φαινομένου της αστικοποίησης» διαρθρώνεται σε 3 κεφάλαια, πλην της εισαγωγής και της ανακεφαλαίωσης. Στο 1^ο κεφάλαιο επιχειρείται μια εισαγωγή σχετικά με τις διαφορετικές όψεις του φαινομένου της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Στο 3^ο κεφάλαιο εντοπίζεται και αναλύεται η διαφοροποίηση του φαινομένου στις διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου μέσα από τη διερεύνηση κοινών θεματικών πεδίων και την επιλογή μιας πόλης ανά γεωγραφική περιοχή για περιπτωσιολογική μελέτη. Οι πόλεις επιλέχθηκαν με σκοπό να αποτελέσουν αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις του αστικού συστήματος της κάθε περιοχής. Στο 4^ο κεφάλαιο παρατίθενται οι διαφορετικές μέθοδοι και πρότυπα μέτρησης που υιοθετούν οι χώρες προκειμένου να προσδιορίσουν το μέγεθος ενός αστικού κέντρου. Στο 5^ο κεφάλαιο επιχειρούνται κάποιες συμπερασματικές παρατηρήσεις αναφορικά με τη διαφοροποίηση του φαινομένου.

Το τρίτο μέρος υπό τον τίτλο «Πολιτικές για την αντιμετώπιση των συνεπειών της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο» διαρθρώνεται σε 3 κεφάλαια πλην της εισαγωγής και της ανακεφαλαίωσης. Στο 1^ο κεφάλαιο επιχειρείται μια εισαγωγή αναφορικά με τις πολιτικές που έχουν διαμορφωθεί. Στο 2^ο κεφάλαιο διερευνάται η συμβολή της αναπτυξιακής συνεργασίας στην αντιμετώπιση των συνεπειών του φαινομένου. Στο 3^ο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση των πολιτικών που έχει αναπτύξει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών αναφορικά με το θέμα μέσα από την παράθεση και

ανάλυσεων οροσήμων της διαμορφούμενης πολιτικής. Στο 4^ο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι διεθνείς συμμαχίες πόλεων που έχουν διαμορφωθεί με σκοπό την επίτευξη βιώσιμης αστικής ανάπτυξης. Στο 5^ο κεφάλαιο επιχειρούνται τα πρώτα ασυμπεράσματα αναφορικά με τις διαμορφούμενες πολιτικές.

Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας επιχειρείται η διαμόρφωση συνολικών συμπερασμάτων για το φαινόμενο της αστικοποίησης και τη δυνατότητα επίτευξης βιώσιμης αστικής ανάπτυξης στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Στο παράρτημα παρατίθενται τα σημαντικότερα κείμενα που υιοθετήθηκαν στα πλαίσια των Συνδιασκέψεων του Οργανισμού Ήνωμένων Εθνών για την αστικοποίηση και τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω των οποίων διαμορφώνονται οι πολιτικές.

**ΜΕΡΟΣ 1^ο: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΟΝ
ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ**

1.Εισαγωγή

Ο πληθυσμός στις πόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών αναμένεται ότι το 2030 θα φτάσει τα 4 δισεκατομμύρια (το 2000 ήταν 2 δισεκατομμύρια).² Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, 1,7 εκατομμύρια άνθρωποι κατοικούσαν σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων το 2000, όπου η μέση πυκνότητα ανερχόταν σε 8.000 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Το 2030 αναμένεται ότι οι πόλεις αυτές θα τριπλασιάσουν την αστική τους επιφάνεια.³

Το γεγονός ότι σήμερα οι άνθρωποι κατοικούν και εργάζονται τόσο κοντά ο ένας στον άλλον σε εκτεταμένες, συνεχόμενες, πολύ κοντινές περιοχές δημιουργεί πολύ σοβαρά προβλήματα. Βασική πρόκληση αποτελεί η εξασφάλιση της εξυπηρέτησης των βασικών αναγκών των πληθυσμών. Η παροχή επαρκούς ποσότητας πόσιμου νερού και τροφής, καθαρού αέρα, στέγης, εργασίας, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κλπ, συχνά αποτέλεσε γιγάντιο εγχείρημα – ιδίως στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών.

Στο 1^ο μέρος της παρούσας εργασίας επιχειρείται η ιστορική και θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της αστικοποίησης. Η ιστορική προσέγγιση εξετάζει τη συσχέτιση του φαινομένου της αστικοποίησης με τις διαφορετικές φάσεις της αποικιοποίησης, ενώ η θεωρητική προσέγγιση εξετάζει τα κυρίαρχα θεωρητικά μοντέλα ιεραρχικής και κατ'έκταση χωρικής ανάπτυξης και την ερμηνευτική τους ικανότητα στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Στη συνέχεια εξετάζονται οι παράγοντες αστικής επέκτασης και η υφιστάμενη κατάσταση των αστικών κέντρων του αναπτυσσόμενου κόσμου, με ιδιαίτερα αναφορά ανά θεματικό πεδίο ανάπτυξης.

2. Ιστορική προσέγγιση

Η αποικιοκρατία υπήρξε ένα φαινόμενο πολιτικής, νομικής οικονομικής, μορφωτικής, θρησκευτικής κλπ επικυριαρχίας του αποικιοκράτη προς τον αποικιοκρατούμενο. Υπήρξε, δηλαδή, ένα «σφαιρικό φαινόμενο καθολικής επικυριαρχίας».⁴

² United Nations, World urbanization prospects – the 2003 revision, New York, 2004, ed. United Nations, p.14

³ Shlomo A., Sheppard S.C., Civco D.L., Buckley R., Chabaeva A., Gitlin L., Kralley A., Parent J., Perlin M., The dynamics of urban expansion, New York, 2005, ed. The World Bank, pp. 1-13

⁴ βλ. Τσάλτας Γρ., 1991, Αναπτυξιακό φαινόμενο και τρίτος κόσμος, εκδ. παπαζήση, Αθήνα, 1991, σελ. 38

Στα πλαίσια της επικυριαρχίας εντάσσεται και η αποικιακή αστικοποίηση. Οι αποικίες δεν υπήρξαν απλώς μια φυσική αντανάκλαση της οικονομικής και πολιτισμικής αλλαγής. Υπήρξαν παράγοντες σημαντικών κοινωνικών ανατροπών. Σύμφωνα με τον A.J. Christopher⁵, υπήρχαν δύο τύποι αποικιακών οικισμών: α) οι οικισμοί που αναπτύχθηκαν από τους ευρωπαίους και β) οι οικισμοί που προέκυψαν από την αποικιοποίηση σημαντικών υφιστάμενων οικισμών. Οι οικισμοί που αναπτύχθηκαν από τους ευρωπαίους, βρίσκονται σε γεωγραφικές περιοχές που παρουσιάζουν γεωπολιτικό ή/και οικονομικό ενδιαφέρον για τον αποικιοκράτη και αποτελούν μεταφορά της ευρωπαϊκής αστικής μορφολογίας και των ευρωπαϊκών αστικών λειτουργιών με μικρές προσαρμογές στις ειδικές τοπικές ανάγκες. Οι οικισμοί που προέκυψαν από την αποικιοποίηση υφιστάμενων οικισμών παρουσιάζουν έντονη διαφοροποίηση ως προς τη μορφολογία του αστικού ιστού, ανάλογα με τον εγχώριο πολιτισμό, την έκταση και την ένταση της αστικοποίησης, την παρουσία της αποικιοκρατικής δύναμης και την υιοθέτηση τεχνικών σχεδιασμού του αστικού χώρου. Οι υφιστάμενοι οικισμοί υπέστησαν αναδιαμόρφωση της κατανομής των αστικών λειτουργιών, διαφοροποίηση του αστικού ιστού, υποβάθμιση του υφιστάμενου αστικού πληθυσμού και περιθωριοποίηση των περιοχών κατοικίας και αστικής εξυπηρέτησής του, εισαγωγή αρχιτεκτονικών στοιχείων ξένων προς το τοπικό κλίμα και πολιτισμό, τα οποία πολύ συχνά ήταν ιδιαίτερα κοινότοπα στη μητρόπολη, κατάτμηση του αστικού ιστού, καθώς δημιουργήθηκαν πολλές αστικές ασυνέχειες, διαφοροποίηση της αστικής οικονομίας και της δομής της αστικής κοινωνίας κ.ο.κ.

Στον πίνακα που ακολουθεί, παρατίθενται οι γενικές φάσεις της πολιτικής οικονομίας του καπιταλισμού και τη αποικιακής αστικοποίησης, καθώς παρουσιάζεται έντονη συσχέτιση ανάμεσα στην αναζήτηση και επένδυση πλούτου και την «αστική επικυριαρχία» των αποικιοκρατών. Θα πρέπει να επισημανθεί, ωστόσο, ότι πρόκειται για μια προσέγγιση σε αδρές γραμμές, δεδομένου ότι οι φάσεις τόσο της πολιτικής οικονομίας του καπιταλισμού όσο και της αστικής αποικιοποίησης παρουσιάζουν έντονη γεωγραφική διαφοροποίηση.⁶

⁵ βλ. Christopher A.J., *The British Empire at its zenith*, London, 1988, ed. Croom Helm, pp. 45-49

⁶ βλ. Drakakis – Smith D., *Third World Cities*, Oxon, 2000, 2nd edition, ed. Routledge, pp.32-33

Πίνακας 2: Φάσεις της πολιτικής οικονομίας του καπιταλισμού και της αποικιακής αστικοποίησης

Έτος	Πολιτική οικονομία του καπιταλισμού	Αποικιακή αστικοποίηση
1500	<u>Κεφαλαιοποίηση</u> βασικών αγαθών: Αρπαγή πολύτιμων μετάλλων και εμπόριο καθημερινών αγαθών υψηλής εμπορεύσιμης αξίας (μπαχαρικά)	<u>Εμπορική αποικιοκρατία</u> : περιορισμένη παρουσία αποικιοκρατών σε υφιστάμενους οικισμούς, εμπόριο με εθνικά προϊόντα της τοπικές αγορές
1800	<u>Μεταβατική φάση</u> : μειωμένο ευρωπαϊκό ενδιαφέρον για εξωευρωπαϊκές επενδύσεις, αύξηση του οφέλους από την ευρωπαϊκή εκβιομηχάνιση	
1850	<u>Χρηματικό κεφάλαιο</u> : τα οφέλη από τη Βιομηχανική Επανάσταση επενδύονται σε νέες πηγές πρώτων υλών, τροφή και αγορές	<u>Βιομηχανική αποικιοκρατία</u> : βίαιος ανταγωνισμός για τα εδάφη και δημιουργία νέων αστικών ιεραρχιών – επέκταση των ευρωπαϊκών οικισμών
1920		<u>Όψιμη αποικιοκρατία</u> : ανάπτυξη της αποικιοκρατίας, εντατικοποίηση των ευρωπαϊκών οικισμών, αύξηση του μεγέθους των δημοσίων κτιρίων, αύξηση του ενδογενούς αστικού πληθυσμού και κοινωνικός διαχωρισμός
1950		<u>Νεοαποικιοκρατία</u> : ραγδαία αύξηση του ενδογενούς πληθυσμού, περιορισμένες δυνατότητες εργασίας & αυξανόμενη πίεση για την παροχή βασικών αστικών υπηρεσιών

Πηγή: Drakakis-Smith D., 2000, pp. 32-33

Η εμπορική αποικιοκρατία του 16^{ου} αιώνα πραγματοποιήθηκε σε υφιστάμενους οικισμούς, χωρίς σημαντικές παρεμβάσεις στον αστικό ιστό και τις αστικές λειτουργίες. Ουσιαστικά επρόκειτο για δημιουργία μικρών ευρωπαϊκών συνοικιών. Μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα πραγματοποιήθηκε επένδυση των βιομηχανικών κεφαλαίων στην κατάκτηση αποικιακών εδαφών. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από τη δημιουργία νέων αστικών ιεραρχιών και την επέκταση των ευρωπαϊκών οικισμών. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η αποικιοκρατία είχε ήδη ωριμάσει στις αποικιοκρατούμενες περιοχές. Οι ευρωπαϊκοί οικισμοί εντατικοποιούνταν, το μέγεθος των δημοσίων κτιρίων αυξανόταν, ο ενδογενής (εγχώριος και ευρωπαϊκός) πληθυσμός αυξανόταν και εντεινόταν ο κοινωνικός διαχωρισμός. Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, ήτοι την περίοδο της νεοαποικιοποίησης, ο ενδογενής αστικός πληθυσμός είχε σημειώσει ραγδαία αύξηση, οι δυνατότητες εργασίας είχαν περιορισθεί σημαντικά και είχε αυξηθεί ιδιαίτερα η πίεση για παροχή βασικών αστικών υπηρεσιών (πόσιμο νερό, αποχέτευση, πρόσβαση κλπ).

Παρά το γεγονός ότι όλοι αναζητούσαν το οικονομικό όφελος μέσω του εμπορίου και της παραγωγής πρώτων υλών, οι μέθοδοι εξερεύνησης, εκμετάλλευσης και διοίκησης διαφοροποιούνταν ανάλογα με τις πολιτισμικά και πολιτικά χαρακτηριστικά του αποικιοκράτη (π.χ. η Μεγάλη Βρετανία εφάρμοζε την έμμεση διοίκηση, ενώ η Γαλλία

ενσωμάτωνε τις αποικίες της σε έναν κεντρικό πολιτικό σύστημα) και τους οργανισμούς και τους πράκτορες που μεσολαβούσαν (π.χ. Ολλανδική Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών κλπ).⁷

Εξίσου σημαντική διαφοροποίηση παρουσίαζαν και οι αποικιακοί οικισμοί. Κυρίως επρόκειτο για πόλεις πύλες, που αναπτύσσονταν γύρω από ένα λιμάνι. Υπήρχαν όμως και άλλες κατηγορίες πόλεων, όπως πόλεις αναζωογόνησης ή ξεκούρασης σε λόφους, πόλεις επάνω στο σιδηροδρομικό δίκτυο ή πόλεις σε στρατηγικά σημεία. Το δομημένο περιβάλλον παρουσίαζε διαφοροποιήσεις ανάλογα με το αρχιτεκτονικό ρεύμα που επικρατούσε στη μητρόπολη εκείνη την περίοδο. Οι ισπανικές και πορτογαλικές αποικίες είχαν ένα μεσογειακό αέρα, με εκτεταμένους χώρους περιπάτου, ενώ οι ολλανδικές και οι βρετανικές αποικίες ήταν περισσότερο αδιάφορες, αναπαράγοντας το αστικό περιβάλλον, που θα μπορούσε να συναντήσει κανείς σε οποιαδήποτε πόλη της μητρόπολης.⁸

3.Θεωρητική προσέγγιση

Η διαμόρφωση του χώρου και η διαμόρφωση και ανάπτυξη αστικών κέντρων εξαρτώνται άμεσα από κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, πολιτιστικές κ.α. διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε κάθε περιοχή. Όλα τα γεωγραφικά φαινόμενα που καλούνται να αναλύσουν, να ερμηνεύσουν και να αντιμετωπίσουν οι επιστήμονες του χώρου έχουν ως γενεσιουργό αιτία ένα συνυφάνειο κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών καταστάσεων με έντονα τα στοιχεία της διάδρασης, όπου η οικονομική διάσταση έχει κυρίαρχο ρόλο.

Στα πλαίσια αυτά κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση των οικονομικών προσεγγίσεων του χώρου που ερμηνεύουν την ανάπτυξη και τη μεγέθυνση των πόλεων, δεδομένου ότι αποτέλεσαν το κυρίαρχο ρεύμα ερμηνείας του χώρου.

3.1.Προσεγγίσεις για την ερμηνεία της δομής του χώρου

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες προσεγγίσεων για την ερμηνεία του χώρου:

⁷ βλ. Landes S.D., Ο πλούτος και η φτώχεια των εθνών, Αθήνα, 2005, εκδ. Α.Α. Λιβάνης, σελ. 178-225

⁸ Έχουν γίνει πολύ λίγες προσπάθειες διερεύνησης και ερμηνείας της αποικιακής αστικοποίησης και οι περισσότερες εξ αυτών είναι εμπειρικές με αποτέλεσμα να εντοπίζουν και να αναδεικνύουν τυπολογίες, αλλά να μην παράγουν θεωρίες για την ερμηνεία του φαινομένου.

Η *θετικιστική προσέγγιση*, η οποία εστιάζει στη διαμόρφωση ενός ενιαίου πλαισίου ερμηνείας των γεγονότων στο φυσικό και στο κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο βασίζεται στην έννοια της αιτιότητας. Κύριος εκπρόσωπος της σχολής θεωρείται ο Walther Christaller, ο οποίος μελέτησε τις προϋποθέσεις που οδηγούν σε έναν ιεραρχημένο αριθμό κεντρικών τόπων και περιοχών ομοιόμορφα διαμορφωμένων σε εξάγωνο σχήμα. Η θεωρία του Christaller υπήρξε η πλέον διαδεδομένη θεωρία ερμηνείας του χώρου.⁹

Η *ανθρωπιστική προσέγγιση*, η οποία χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα, δίνει έμφαση στη διερεύνηση της μοναδικότητας των φαινομένων και «αδιαφορεί» για την αρχή της επανάληψης των γενικών νόμων. Η έννοια της υποκειμενικότητας δεν αποδίδεται μόνο στον παρατηρητή, αλλά και στο υπό παρατήρηση φαινόμενο. Σε αυτή την κατηγορία προσεγγίσεων εντοπίζεται και η θεωρία των πόλων ανάπτυξης του Perroux.¹⁰

Η *στρουκτουραλιστική προσέγγιση*, η οποία θεωρεί ότι ο χώρος διαμορφώνεται και επηρεάζεται από κοινωνικές δομές. Ο εντοπισμός των αιτιών των προβλημάτων, σύμφωνα με τους στρουκτουραλιστές, είναι καθοριστικός για τον προσδιορισμό των κινητήριων δυνάμεων της κοινωνίας. Βασικός εκφραστής αυτής της σχολής υπήρξε ο Lévi-Strauss, ο οποίος υποστήριζε ότι «εφόσον όλοι οι πολιτισμοί είναι προϊόντα του ανθρώπινου νου, θα πρέπει να υπάρχουν πέρα από την επιφάνεια και κάποια κοινά χαρακτηριστικά για όλους». Η διερεύνηση της δομής, ως μια ολοκληρωμένη διαδικασία εκφράζεται κυρίως από τη σχολή που συνδέεται με το μαρξισμό και τον ιστορικό υλισμό.¹¹

Σύμφωνα με τον Κόνσολα¹², ο χώρος αποτελεί εισροή στην παραγωγική διαδικασία. Η άνιση κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων σε κάθε περιοχή αποτελεί την αιτία του διαφορετικού βαθμού απασχόλησης των πόρων σε κάθε περιοχή. Το φαινόμενο αυτό, τελικά δημιουργεί φυγόκεντρες και κεντρομόλες δυνάμεις, που επηρεάζουν τη συγκέντρωση ή τη διασπορά πληθυσμού στο χώρο.

Σημαντική συμβολή στην ερμηνεία της διαφοροποίησης των σύγχρονων αστικών κέντρων είναι η προσέγγιση του Manuel Castells (1973). Σύμφωνα με αυτή την

⁹ Βλ. Παναγιωτάτου Ελ., Συμβολή στην ενιαία θεώρηση του χώρου και σε μια άλλη σχεδιαστική πρακτική, Αθήνα, 1988, εκδ. ΕΜΠ, σελ. 21-27

¹⁰ Ibid, σελ. 27-32

¹¹ Ibid, σελ. 33-43

¹² Κόνσολας Ν., Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική, Αθήνα, 1997, εκδ. παπαζήση, σελ.49-60

προσέγγιση, η αστικοποίηση θεωρείται σαν μια διαδικασία οργάνωσης του χώρου που προκύπτει από δυο σειρές γεγονότων:

- i. την προηγούμενη αποδιάρθρωση των αγροτικών κοινωνικών δομών και τη μετανάστευση του πληθυσμού προς τα υφιστάμενα αστικά κέντρα, παρέχοντας την αναγκαία στην εκβιομηχάνιση εργατική δύναμη.
- ii. την αλλαγή της οικιακής οικονομίας σε οικονομία παραγωγής και στη συνέχεια σε οικονομία εργοστασίου, γεγονός που επιφέρει τη χωρική συγκέντρωση της εργατικής δύναμης, τη δημιουργία αγοράς και τη διαμόρφωση ενός βιομηχανικού περιβάλλοντος.

Ωστόσο, εντοπίζεται ως ιδιαίτερα σημαντική και η αντίστροφη πορεία. Εκεί όπου υπάρχουν λειτουργικά στοιχεία, πρώτες ύλες και μέσα μεταφοράς, η βιομηχανία εγκαθίσταται και προκαλεί την αστικοποίηση. Και στις δύο περιπτώσεις, το κυρίαρχο στοιχείο είναι η βιομηχανία που οργανώνει το αστικό τοπίο.

Οι προτιμήσεις των καταναλωτών, που τελικά επηρεάζουν και τις διατοπικές μεταβολές ζήτησης αγαθών και υπηρεσιών εξαρτώνται από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τα στοιχεία διάρθρωσης της οικονομίας, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, και τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά.

3.2 Οι κεντρικοί τόποι του Christaller

Μια από τις πιο σημαντικές υποθέσεις που κάνει ο Christaller είναι ότι οι πόλεις λειτουργούν σαν κεντρικοί τόποι της υπαίθρου. Γεννιούνται για να εκτελούν σε έναν κεντρικό τόπο τις εργασίες που δημιουργεί η ζωή στην ύπαιθρο. Συνεπώς, η κεντρικότητα μιας πόλης δε μετριέται από τον πληθυσμό της αλλά από το βαθμό που αυτή εξυπηρετεί τη γύρω περιοχή, δηλαδή από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που προσφέρει.

Σύμφωνα με το Robert E. Dickinson¹³ «κάθε τόπος λειτουργεί ως ένα επίκεντρο που βρίσκεται στην τομή των δρόμων και των κυκλοφοριακών ροών μέσω της οποίας συνεργάζεται με τη γύρω περιοχή. Η κατάσταση ενός κεντρικού τόπου αξιολογείται με πολλούς τρόπους και χαρακτηρίζεται ως κομβικότητα ή κεντρικότητα».

¹³ βλ. Dickinson R., The city region in western Europe, oxon, 1998, ed. Routledge, p.58

Θεωρητικά, ένας κεντρικός τόπος θα έπρεπε να βρίσκεται στο κέντρο μιας κυκλικής εμπορικής περιοχής. Επειδή όμως οι αντίστοιχες κυκλικές περιοχές των γειτονικών πόλεων τέμνονται, προέκυψαν τα εξάγωνα, που συνεχίζουν να εξασφαλίζουν ίσες αποστάσεις ανάμεσα στα κέντρα του ίδιου εμπορικού επιπέδου. Το μέγεθος της απόστασης είναι ανάλογο του εμπορικού επιπέδου των κέντρων¹⁴.

Ως οριακός πληθυσμός ενός κεντρικού τόπου ορίζεται ο ελάχιστος πληθυσμός που απαιτείται για να προκαλέσει ζήτηση ενός προϊόντος ή να διατηρήσει τη λειτουργία μιας υπηρεσίας. Η ακτίνα επιρροής ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας είναι η μέγιστη απόσταση που είναι διατεθειμένος να ταξιδέψει κάποιος προκειμένου να αγοράσει ένα αγαθό ή να εξυπηρετηθεί από μια υπηρεσία. Είναι σαφές λοιπόν ότι το κατώτατο όριο της ακτίνας επιρροής ορίζεται από ένα αγαθό καθημερινής χρήσης (π.χ. ψωμί) και το ανώτατο από ένα αγαθό που κάθε άνθρωπος αγοράζει πολύ λίγες φορές στη ζωή του (π.χ. αυτοκίνητο)¹⁵.

Ο Christaller προσδιόρισε μια ιεραρχία 7 επιπέδων που ξεκινούσε από το Landstadt (πόλη περιφέρειας) με πληθυσμό αστικής συγκέντρωσης 500.000 κατοίκους και πληθυσμό ευρύτερης περιοχής 3,5 εκατομμύρια, που αντιπροσωπευόταν από κέντρα όπως το Μόναχο, η Νυρεμβέργη, η Στουτγκάρδη και η Φρανκφούρτη. Στο αμέσως κατώτερο επίπεδο βρισκόταν το Provinzstadt (επαρχιακή πόλη) με 100.000 κατοίκους και πληθυσμό ευρύτερης περιοχής 1 εκατομμύριο, όπως το Augsburg, η Ulm, το Wuerzburg και το Regensburg. Το κατώτερο επίπεδο ήταν το Marktorde (τόπος αγοράς) με πληθυσμό 1000 κατοίκων και πληθυσμό ευρύτερης περιοχής 3.000 κατοίκους.

Σήμερα, η θεωρία του Christaller αντιπροσωπεύει ελάχιστα τα μεγάλα επίπεδα ιεραρχίας. Θα πρέπει όμως να διευκρινισθεί ότι ακόμα και για την περίοδο που γράφτηκε το συγκεκριμένο άρθρο του Christaller δεν αντιπροσώπευε τα μεγάλα επίπεδα της ιεραρχίας, και ειδικότερα τις εθνικές πρωτεύουσες. Ειδικότερα δε, στην περίπτωση του αναπτυσσόμενου κόσμου δεν θα μπορούσε να υπάρξει ουδεμία αναγωγή.¹⁶

Η ανάπτυξη των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου, πέραν από τις συνήθεις παραμέτρους που διαμορφώνουν τις πόλεις του αναπτυγμένου κόσμου (εμπόριο, απόσταση, υπηρεσίες)¹⁷, επηρεάζεται καθοριστικά και σε ορισμένες περιπτώσεις

¹⁴ βλ. Dickinson R., 1998, op. cit., p.30

¹⁵ βλ. Carter H., The study of urban geography, Great Britain, 1981, 3rd edition, ed. Edward Arnold, pp.31-35

¹⁶ βλ. Hall P., Christaller for a global age: redrawing the urban hierarchy, in <http://www.lboro.ac.uk> (Globalization and World City Study Group and Network) as Research Bulletin 59, 2001, p. 1

¹⁷ βλ. Dickinson R., The city region in western Europe, Great Britain, 1998, ed. Routledge, pp. 30-60

αποκλειστικά από την αποικιοκρατία. Δηλαδή, η πραγματική κατανομή και το μέγεθος των οικισμών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις γεωγραφικές και ιστορικές συνθήκες που επικράτησαν και επικρατούν στην περιοχή.

3.3 Πρότυπα κατανομής των πόλεων κατά μέγεθος πληθυσμού

Εξίσου σημαντική με την κατανομή των πόλεων στο χώρο, δηλαδή οριζόντια, είναι η κατανομή τους με βάση το μέγεθος του πληθυσμού, δηλαδή κάθετα. Από μια τέτοια διαδικασία, ουσιαστικά, προκύπτει η ιεράρχηση των πόλεων. Τα πλέον χρήσιμα εργαλεία για την ανάλυση ενός δικτύου είναι ο κανόνας της τάξης μεγέθους (rank – size rule) και το πρότυπο της πρωτεύουσας πόλης (primate city pattern).

Ο κανόνας τάξης μεγέθους¹⁸, όπως αναπτύχθηκε από τον George K Zipf (1941) διαπιστώνει την ιεράρχηση των αστικών κέντρων σε εθνικό επίπεδο υποστηρίζοντας ότι «αν ο πληθυσμός μιας πόλης πολλαπλασιάζεται από τη θέση του στην ιεραρχία (rank), τότε ισούται με τον πληθυσμό της μεγαλύτερης πόλης που βρίσκεται στην ψηλότερη θέση ιεραρχικά».

Ο κανόνας της τάξης μεγέθους μπορεί να εφαρμοσθεί μόνο σε μεγάλες περιοχές, καθώς μετράει τα συνολικά πληθυσμιακά μεγέθη και όχι την κεντρικότητα, όπως αυτή εκφράζεται από τον Christaller. Συνεπώς, δεν περιλαμβάνει μόνο λειτουργίες κεντρικού τύπου αλλά και ειδικές λειτουργίες. Όταν όλες οι αστικές λειτουργίες συγκεντρώνονται μαζί, είναι δυνατό μια μεγάλη γκάμα από λειτουργίες να μετατρέψουν μια ιεραρχία σε σχέση τάξης μεγέθους¹⁹.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα που προέκυψαν από μια εμπειρική μελέτη του B.J.L. Berry, «η απόκλιση της κατανομής των πόλεων από την κατανομή της τάξεως μεγέθους οφείλεται σε παράγοντες όπως το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, η πολιτική κατάσταση, η παράδοση στην αστικοποίηση κ.α.»²⁰. Σαφώς, ο κανόνας της τάξεως μεγέθους δεν βρίσκει εφαρμογή στον αναπτυσσόμενο κόσμο, καθώς οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν

¹⁸ Ο κανόνας της τάξεως μεγέθους δίνεται από την εξίσωση $r \cdot P_r^q = P_1$, όπου r είναι η τάξη του μεγέθους της πόλης (rank), P_r είναι ο πληθυσμός της πόλης με τάξη μεγέθους r , P_1 = ο πληθυσμός της πόλης με το μεγαλύτερο μέγεθος και q είναι η παράμετρος η τιμή της οποίας ισούται κατά προσέγγιση με 1

¹⁹ Hall P., 2001, op. cit., pp.70-71

²⁰ βλ. Αργύρης Θ., Οικονομική του Χώρου, Τόμος II: Αστική Οικονομική, Εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 50

έχουν περάσει από όλα τα στάδια ανάπτυξης και έχουν διαφοροποιήσει την παραγωγική τους δομή.

Το πρότυπο της πρωτεύουσας πόλης αναπτύχθηκε από τον Jefferson το 1939.²¹ Αρχικά, το πρότυπο αυτό αναφερόταν σε περιπτώσεις όπου η πρώτη σε μέγεθος πόλη ήταν 2-3 φορές μεγαλύτερη από τη δεύτερη σε μέγεθος. Στη συνέχεια, όμως, η έννοια του συγκεκριμένου προτύπου διευρύνθηκε σε μια γενικότερη περίπτωση, όπου ένα στρώμα από πολλές μικρές πόλεις ελέγχεται από μια ή περισσότερες μεγάλες.

Προκύπτει ότι οι οικονομίες συσπείρωσης *«μετατρέπονται σε αυτοπροωθητικό παράγοντα»*²² για τις μεγάλες πόλεις που βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας με αποτέλεσμα να τις εκτοξεύουν πληθυσμιακά εις βάρος των μικρών αστικών κέντρων. Βέβαια, το φαινόμενο που περιγράφει το πρότυπο της πρωτεύουσας πόλης συνοδεύεται από την απουσία πόλεων με ενδιάμεσο μέγεθος πληθυσμού.

Η κυριαρχία μιας πόλης σε ένα εθνικό σύστημα αστικών κέντρων αποδίδεται συνήθως σε αναπτυσσόμενες χώρες με μια αιτιολογία που βασίζεται στην αποικιοκρατία, σύμφωνα με το B.J.L. Berry. Διαπιστώνεται, ωστόσο, ότι τελικά πρόκειται για μια μορφή που συναντιέται τόσο στον αναπτυγμένο όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο (βλ. Ελλάδα)²³.

4. Παράγοντες αστικής επέκτασης

Η ένταση του φαινομένου της αστικοποίησης, τα χαρακτηριστικά και η δυναμική της εξαρτώνται από 6 διαφορετικούς παράγοντες: το αστικό φυσικό περιβάλλον, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του αστικού και αστικοποιούμενου πληθυσμού, την αστική οικονομία, το δίκτυο αστικών μεταφορών, τις υφιστάμενες και τις νεοεμφανιζόμενες καταναλωτικές προτιμήσεις εγγύτητας και τις μορφές διακυβέρνησης.

Τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που επηρεάζουν το φαινόμενο της αστικοποίησης είναι το κλίμα, η κλίση του εδάφους, η παρουσία φυσικών εμποδίων που δημιουργούν ασυνέχειες στον αστικό ιστό και η ύπαρξη πόσιμο νερού στον υδροφόρο ορίζοντα του αστικού υπεδάφους.

²¹ Ibid, σελ. 52

²² Ibid, σελ. 52

²³ Ibid, σελ. 50-54

Στα δημογραφικά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης περιλαμβάνονται η μετανάστευση αγροτικών πληθυσμών, η φυσική αύξηση του υφιστάμενου αστικού πληθυσμού, το επίπεδο αστικοποίησης της χώρας και η θέση της πόλης στην ιεραρχία των πόλεων της χώρας.

Τα στοιχεία της αστικής οικονομίας που επηρεάζουν το φαινόμενο της αστικοποίησης είναι το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης, οι ανισότητες των εισοδημάτων των νοικοκυριών, η έκθεση στην παγκοσμιοποίηση, το επίπεδο ξένων άμεσων επενδύσεων, ο βαθμός ιδιωτικής εργασίας, το επίπεδο ανάπτυξης της αγοράς ακινήτων, το επίπεδο και η αποτελεσματικότητα της φορολογίας ιδιοκτησίας και η παρουσία υψηλού πληθωρισμού.

Τα χαρακτηριστικά του αστικού συστήματος μεταφορών που επηρεάζουν την επέκταση του αστικού περιβάλλοντος περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τις νέες τεχνολογίες συστημάτων μεταφορών, η χρήση του ιδιωτικής χρήσης επιβατικού οχήματος, το κόστος μεταφοράς σε σχέση με τα εισοδήματα των νοικοκυριών, το επίπεδο κρατικών επενδύσεων στην κατασκευή και συντήρηση δρόμων και την παρουσία ενός βιώσιμου συστήματος μέσων μαζικής μεταφοράς.

Οι καταναλωτικές συνήθειες επηρεάζουν την αστικοποίηση, καθώς μέσω αυτών εκδηλώνονται προτιμήσεις για εγγύτητα σε ελεύθερους χώρους, ξεχωριστή κατοικία για κάθε οικογένεια ή για ιδιοκατοίκηση. Επιπλέον, συμβάλλει σημαντικά σε αυτή την κατεύθυνση η εκδήλωση προτιμήσεων για την αστική ζωή, για γειτνίαση με άλλους ανθρώπους, για τις αστικές υποδομές (ύδρευση, αποχέτευση κλπ) ή για εγγύτητα στο χώρο εργασίας.

Μεταξύ των στοιχείων διακυβέρνησης, που επηρεάζουν το φαινόμενο της αστικοποίησης, είναι το επίπεδο δημοκρατικής διακυβέρνησης, ο αριθμός οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου βαθμού μέσα στο πολεοδομικό συγκρότημα, η έκταση της μητροπολιτικής περιοχής που δεν υπάγεται σε οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου βαθμού, η έκταση (το ποσοστό της έκτασης) της μητροπολιτικής περιοχής που είναι δημόσια ιδιοκτησία, η παρουσία οργανισμού ρυθμιστικού σχεδίου της μητροπολιτικής περιοχής, καθώς και οι μηχανισμοί ελέγχου της αστικής ανάπτυξης και επέκτασης.²⁴

²⁴ Shlomo A. et al, op. cit., p.8

5.Η αστικοποίηση στον αναπτυσσόμενο κόσμο σήμερα

Σήμερα, τα $\frac{3}{4}$ του πληθυσμού των αναπτυγμένων χωρών είναι αστικός – η αντίστοιχη αναλογία στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι $\frac{1}{4}$. Στην περίπτωση των ελάχιστα αναπτυγμένων κρατών, το 20% του πληθυσμού έχει αστικοποιηθεί. Βέβαια, οι παραπάνω αναλογίες κρύβουν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, η Λατινική Αμερική παρουσιάζει ανάλογα επίπεδα αστικοποίησης με την Ευρώπη (το Σάο Πάολο συγκαταλέγεται μεταξύ των πολυπληθέστερων πόλεων του κόσμου).

Αντιθέτως, η Αφρική είναι πολύ λιγότερο αστικοποιημένη. Σε πολλές αφρικανικές χώρες ο αγροτικός πληθυσμός αντιστοιχεί στο 70-80% του συνολικού πληθυσμού. Όμως και στο εσωτερικό της ηπείρου παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις. Οι αφρικανικές χώρες της Μεσογείου παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά αστικού πληθυσμού, καθώς έχουν μεγαλύτερη ιστορία αστικοποίησης σε σχέση με τις υπόλοιπες αφρικανικές χώρες.

Η Ασία είναι σαφώς πιο αστικοποιημένη από την Αφρική, υπολείπεται, όμως, κατά πολύ του επιπέδου αστικοποίησης της Λατινικής Αμερικής. Γενικά, παρουσιάζει μεγαλύτερη ομοιομορφία. Όμως, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα αναπτύχθηκε σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ της νοτιοανατολικής Ασίας και Ινδίας και των ασιατικών χωρών του Ειρηνικού, συμπεριλαμβανομένης και της Κίνας. Στην Κίνα, ο αστικός πληθυσμός έχει αυξηθεί κατά πολύ, γεγονός που αποδίδεται στην εκβιομηχάνιση. Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, η ασιατική ήπειρος χαρακτηρίζεται από υπερμεγέθεις πόλεις και εκτεταμένες αγροτικές περιοχές.²⁵

Ορισμένοι παρατηρητές του φαινομένου έχουν επισημάνει ότι η διαδικασία αστικοποίησης μεταβάλλεται. Μάλιστα, υπάρχει πληθώρα εννοιών που αντικατοπτρίζουν αυτή την αλλαγή: μεγαπόλεις, *desakota* και εκτεταμένες μητροπολιτικές περιοχές. Αυτές οι αστικές συγκεντρώσεις διαφοροποιούνται από τις παγκοσμιούπολεις, ήτοι τις περιοχές διοίκησης και ελέγχου της παγκόσμιας οικονομίας, όπως η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο ή το Τόκιο.²⁶ Οι εκτεταμένες μητροπολιτικές περιοχές είναι επίσης προϊόντα της

²⁵ βλ. D. Drakakis – Smith, 2000, op.cit., p.13

²⁶ βλ. UNCHS, An urbanizing world, Nairobi, 1996, ed. UN, p.29

παγκοσμιοποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά αποδίδουν κυρίως την αστική μορφολογία.²⁷

Οι εκτεταμένες μητροπολιτικές περιοχές αντιπροσωπεύουν ένα μείγμα αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης, όπου η διάκριση μεταξύ αστικού και αγροτικού χώρου είναι ιδιαίτερα δύσκολη δεδομένου ότι οι πόλεις επεκτείνονται κατά μήκος διαδρόμων επικοινωνίας, παρακάμπτοντας ή ενσωματώνοντας μικρές πόλεις και χωριά. Στο Δελχί, τα χωριά που έχουν ενσωματωθεί διατηρούν τη διοικητική τους αυτονομία, καθιστώντας ιδιαίτερα δύσκολη οποιαδήποτε προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων των περιοχών αυτών. Εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό των εκτεταμένων μητροπολιτικών περιοχών αποτελεί και η παρουσία περισσότερων του ενός εμπορικών και διοικητικών κέντρων (CBD – Central Business District). Σημαντικές λειτουργίες αποκεντρώνονται σε εξειδικευμένα κέντρα για τις επιχειρήσεις, την παραγωγή, τον τουρισμό, τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, τη διασκέδαση κλπ.

Σύμφωνα με τον T. McGee²⁸, υπάρχουν τρεις δυνάμεις που αλληλεπιδρούν και συμβάλλουν στην ανάπτυξη εκτεταμένων μητροπολιτικών περιοχών. Πρόκειται για τις διαρθρωτικές αλλαγές στην παραγωγική διαδικασία, την παγκοσμιοποίηση και την επανάσταση στον τομέα των συναλλαγών. Οι διαρθρωτικές αλλαγές αφορούν στην αύξηση της συμβολής του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες, τουρισμός χρηματοπιστωτικά ιδρύματα) στην παραγωγική διαδικασία και τη μείωση της συμβολής του πρωτογενούς τομέα (γεωργία, αλιεία). Ορισμένες χώρες υπέστησαν μια «βίαιη» αναδιάρθρωση της οικονομίας τους, που προκλήθηκε από τις επενδύσεις των πολυεθνικών εταιρειών. Βέβαια, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο έντονος χαρακτήρας της αναδιάρθρωσης που υπέστησαν οφείλεται και στο γεγονός ότι η πλειοψηφία των χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου δεν πραγματοποίησε ποτέ μετάβαση από τον πρωτογενή στο δευτερογενή τομέα παραγωγής (βιομηχανία).

Η παγκοσμιοποίηση συνδέεται άρρηκτα με τις διαρθρωτικές αλλαγές στους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας. Η διεθνοποίηση των επενδύσεων, των αγορών και της εργασίας έχουν αναπτύξει έναν ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων σε θέματα ποιότητας και επάρκειας του δομημένου περιβάλλον, οι οποίες στοχεύουν στην προσέλκυση

²⁷ βλ. T.G.McGee, I. Robinson, *The Mega-Urban regions of Southeast Asia*, Vancouver, 1995, UBC Press, p.37

²⁸ Ibid, σελ. 38

επενδύσεων. Πρόκειται για την κύρια αιτία που ωθεί τους διοικούντες τις μεγάλες πόλεις να ανοικοδομήσουν κέντρα παγκόσμιου εμπορίου, κτιριακά συγκροτήματα τηλεπικοινωνιών κλπ.

Εν πολλοίς, οι αλλαγές αυτές εξαρτώνται από τον τρίτο παράγοντα του McGee²⁹, τη μείωση των αποστάσεων, χάρη στην αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών. Οι πληροφορίες, οι αποφάσεις και το κεφάλαιο μεταφέρονται πλέον ηλεκτρονικά, μεταξύ αυτών που είναι συνδεδεμένοι με τα νέα παγκόσμια δίκτυα (internet κλπ). Ωστόσο, οι άνθρωποι και τα αγαθά μπορούν να μετακινούνται μόνο φυσικά και όχι ηλεκτρονικά. Η βελτίωση των προσβάσεων προς ή στο εσωτερικό των μεγάλων πόλεων, πολύ συχνά συμβάλλει στην αύξηση της μετανάστευσης και στην επέκταση των παραγκουπόλεων.

Παρά το γεγονός ότι όλες οι εκτεταμένες μητροπολιτικές περιοχές υφίστανται όλες τις ανωτέρω αναφερόμενες αλλαγές, παρουσιάζουν διαφορετικά στάδια ανάπτυξης, καθώς βρίσκονται υπό τον τοπικό οικονομικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό έλεγχο.

6. Οι συνθήκες στα αστικά κέντρα του αναπτυσσόμενου κόσμου

Η εικόνα που παρουσιάζει η αστικοποίηση στις αναπτυσσόμενες χώρες σήμερα, είναι εκείνη του έντονου χωρικού και κοινωνικού διαχωρισμού, όπου οι πλούσιοι αστοί κατοικούν σε απομονωμένες υψηλής ασφαλείας περιοχές με όλες τις σύγχρονες αστικές υποδομές (δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης, ηλεκτρισμού, τηλεπικοινωνίας κλπ) και οι εσωτερικοί μετανάστες που δεν καταφέρνουν να ενσωματωθούν στην αστική κοινωνία, και κατ' επέκταση στον αστικό ιστό, κατοικούν σε παραγκουπόλεις σε συνθήκες όμοιες με αυτές που περιγράφονται από τον Charles Dickens για τη Βικτωριανή Αγγλία ή που έχουν μεταφερθεί στον κινηματογράφο για τη Νέα Υόρκη του 19ου αιώνα (Συμμορίες της Νέας Υόρκης).

Βέβαια, επ' ουδενί δεν θα μπορούσε να διαπιστωθεί ομοιομορφία μεταξύ των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου. Αντιθέτως, οι πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου επιδεικνύουν υψηλή διαφοροποίηση ως προς το φυσικό και το ανθρώπινο (δομημένο) περιβάλλον, την οικονομική διάρθρωση και τη φυλετική σύνθεση των πληθυσμών τους. Οι αντιθέσεις αυτές οφείλονται στην διαφορετική ιστορία τόσο των κρατών όσο και των

²⁹ Ibid, σελ. 38

ίδιων των πόλεων. Ορισμένες πόλεις, όπως το Κάιρο, υπήρξαν μεγάλες και ισχυρές πολύ πριν την περίοδο της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας, ενώ άλλες, όπως το Ναϊρόμπι δημιουργήθηκαν από τους Ευρωπαίους άποικους. Οι τοπικές φυλετικές και πολιτιστικές συνθήκες ενίσχυσαν τη διαφορετικότητα κατά τη διάρκεια της σύγχρονης αστικής ανάπτυξης. Κατά αυτό τον τρόπο, παρά το γεγονός ότι αυξάνονται οι ομοιότητες ορισμένων προαστίων με τα δυτικά πρότυπα, οι πόλεις της Σρι Λάνκα παρέχουν μια εντελώς διαφορετική αστική εμπειρία από τις πόλεις της Αλγερίας ή της Κολομβίας.

Οι πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου διαφοροποιούνται επίσης ανάλογα με τη θέση που έχουν στην αστική ιεραρχία του κράτους στο οποίο ανήκουν. Οι πρωτεύουσες, είτε πρόκειται για μεγάλες είτε για μικρές πόλεις, συνήθως έχουν παρόμοιες κυβερνητικές και διπλωματικές λειτουργίες και οι κάτοικοί τους ακολουθούν έναν περισσότερο δυτικό τρόπο ζωής, σε σχέση με τους κατοίκους των μικρών και των φτωχότερων πόλεων.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχει πληθώρα διαφορών μεταξύ των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου, μπορούν εύκολα να εντοπισθούν κοινές διαδικασίες διαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος. Μεταξύ αυτών των κοινών σημείων συγκαταλέγονται η αποικιοκρατία, η ραγδαία δημογραφική μεγέθυνση, η σχέση και οι δεσμοί που έχουν ή δεν έχουν αναπτύξει με την παγκόσμια οικονομία. Ο ρόλος των αναπτυσσόμενων χωρών και των πόλεων τους στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον εξαρτάται από την ένταξη ή μη στο παγκόσμιο πλαίσιο οικονομικών σχέσεων. Η διαδικασία αυτή απαιτεί τη δημιουργία δομημένου περιβάλλοντος υψηλών απαιτήσεων στις πρωτεύουσες προκειμένου να προσελκυσθούν επενδυτές, την κάλυψη των βασικών αστικών αναγκών (ύδρευση, αποχέτευση κλπ), την υλοποίηση των φιλόδοξων αναπτυξιακών προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς και τα Ηνωμένα Έθνη.

Εντούτοις, δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι κάθε πόλη εντάσσεται σε ένα ιδιαίτερο ιστορικό, γεωγραφικό και πολιτιστικό πλαίσιο, το οποίο διαφοροποιεί το αστικό περιβάλλον. Η παρουσία φυλετικών συγκρούσεων τμηματοποιεί τους αστικούς οικισμούς. Οι θρησκευτικοί περιορισμοί εμποδίζουν την είσοδο των γυναικών στις αστικές οικονομικές δραστηριότητες.

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης των αναπτυσσόμενων πόλεων διαμορφώνονται μέσα από μια σειρά σημαντικών παραμέτρων, όπως η αστική ανάπτυξη χωρίς σχεδιασμό (άναρχη δόμηση και δόμηση περιοχών χωρίς βασικά δίκτυα υποδομών),

η διαμόρφωση αστικών ζωνών υψηλής πληθυσμιακής πυκνότητας και η ανάμειξη των χρήσεων γης, ακόμα και στην περίπτωση που πρόκειται για συγκρουόμενες χρήσεις γης (π.χ. χωματερές και κατοικίες).³⁰

Ως κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου αναδεικνύονται η έλλειψη ασφάλειας για τη γη, οι υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης, η ανεργία, το έγκλημα και η επιτάχυνση της αύξησης του πληθυσμού.³¹

6.1 Αύξηση του αστικού πληθυσμού

Η αύξηση του αστικού πληθυσμού προκαλείται κατά βάση από δύο φαινόμενα: (α) τη μετανάστευση και (β) τη φυσική αύξηση.

Σύμφωνα με τον Todaro³², η μετανάστευση προκαλείται κυρίως από τις αυξημένες οικονομικές ευκαιρίες που συσσωρεύονται στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ωστόσο, η φύση της μετανάστευσης διαφοροποιείται στο χώρο και στο χρόνο και εμφανίζεται με πολλές διαφορετικές και αντικρουόμενες όψεις. Στην Αφρική, για παράδειγμα, η αγροτική φτώχεια που αντιμετωπίζουν πολλές χώρες είναι ο κινητήριος μοχλός της ραγδαίας αστικοποίησης, παρά το γεγονός ότι τα αφρικανικά αστικά κέντρα παρουσιάζουν περιορισμένη οικονομική ανάπτυξη. Αντιθέτως, σε άλλες χώρες με φτωχές αγροτικές περιοχές, όπως το Μπαγκλαντές, η εσωτερική μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα δεν έχει πραγματοποιηθεί. Ομοίως, παρά το γεγονός ότι στην περίπτωση της Νότιας Κορέας και της Ταϊβάν η μετανάστευση κεφαλαίου και εργασίας προς τα αστικά κέντρα υπήρξε το εφαλτήριο για οικονομική ανάπτυξη, δεν συνέβη το ίδιο και στην Ταϊλάνδη, όπου πραγματοποιείται μια οικονομική ανάπτυξη άνευ προηγουμένου σε μια χώρα η οποία παραμένει αγροτική.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η αυξανόμενη οικονομική πίεση που υφίστανται τα νοικοκυριά των αγροτικών περιοχών, δεν δημιουργεί πάντοτε φαινόμενα εσωτερικής μετανάστευσης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Όπως παρατηρεί ο Parnwell³³, «δεν έχουν

³⁰ βλ. Villamil J.A., Urban dynamics in developing countries : Preliminary study, First International Winter School of Physics of Socioeconomic Systems, Konstanz, 2004, p.17

³¹ UN Habitat, Report 2001: The state of world cities, Nairobi, 2001, ed. UN Habitat, p.11

³² βλ. Todaro M.P., Economic Development, London, 1994, pp.33-36

³³ βλ. Parnwell M., Population movements and the Third World, London, 1993, ed. Routledge, p.58

όλοι την ανάγκη να μεταναστεύσουν, δεν θέλουν όλοι να μεταναστεύσουν και δεν μπορούν όλοι να μεταναστεύσουν». Εξάλλου, πολλές κυβερνήσεις έχουν καταφέρει να στρέψουν τη μεταναστευτική πίεση προς γειτονικές αναπτυσσόμενες ή μακρινές αναπτυγμένες χώρες. Βέβαια, οι ανωτέρω παρατηρήσεις διαπιστώνουν απλά αποκλίσεις από τον κανόνα και ο κανόνας είναι ότι οι φτωχοί αγροτικοί πληθυσμοί μεταναστεύουν στις κοντινότερες μεγάλες πόλεις.

Μέχρι πρόσφατα εθεωρείτο ότι οι μεγάλες πόλεις και κυρίως οι πρωτεύουσες υπήρξαν η αιτία για την εμφάνιση του φαινομένου της εσωτερικής μετανάστευσης. Εντούτοις, κρίνεται σκόπιμη η υπενθύμιση του γεγονότος ότι τα $\frac{2}{3}$ του αστικού πληθυσμού των χωρών της Αφρικής κατοίκων σε πόλεις με πληθυσμό λιγότερο από ένα εκατομμύριο κατοίκους. Επιπλέον, υπάρχουν ενδείξεις ότι η μετανάστευση στις μεγάλες πόλεις ελαττώνεται σημαντικά.

Η φυσική αύξηση του αστικού πληθυσμού οφείλεται στην υψηλή γεννητικότητα, που παρουσιάζεται στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου σε συνδυασμό με τη μείωση της θνησιμότητας και την αύξηση του προσδόκιμου ζωής που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια. Ως γνωστό η υψηλή γεννητικότητα οφείλεται στην ανάγκη μεγιστοποίησης του εισοδήματος της οικογένειας (πολλά παιδιά εργάζονται προκειμένου να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα), σε ιδιαίτερες τοπικές κοινωνικές και θρησκευτικές επιρροές, αλλά και σε άγνοια ή άρνηση εφαρμογής μεθόδων αντισύλληψης.³⁴

6.2 Παγκοσμιοποίηση και αστική ένδεια

Η μεγέθυνση των μεγάλων πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου συνοδεύεται από την έξαρση της αστικής ένδειας. Οι εθνικές και τοπικές αρχές δεν είναι προετοιμασμένες για να διαχειρισθούν την αστική ανάπτυξη προς όφελος των φτωχών, οι οποίοι συνήθως κατοικούν σε αυθαίρετες κατοικίες στην περιφέρεια της πόλης. Χωρίς βασικές αστικές υπηρεσίες, ασφαλή στέγη και ευκαιρίες νόμιμης απασχόλησης, οι οικισμοί όπου συγκεντρώνονται οι φτωχοί μετατρέπονται σε παραγκουπόλεις.

Υπολογίζεται ότι περίπου το 25%-33% των αστικών νοικοκυριών στον κόσμο ζούν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας.³⁵ Οι φτωχοί κάτοικοι των πόλεων κατοικούν σε περιοχές

³⁴ Ibid, p.36

³⁵ Ibid, p.12

ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένες και διατρέχουν υψηλό κίνδυνο από τις έντονες βροχοπτώσεις ή ξαφνικές πυρκαγιές. Δεν έχουν σταθερή εργασία είτε απασχολούνται στην οικονομία είτε στην παραοικονομία. Είναι περισσότερο εκτεθειμένοι σε ασθένειες, παράνομες συλλήψεις και εξώσεις. Δεδομένου ότι η κυβέρνηση και η τοπική αυτοδιοίκηση τους έχουν εγκαταλείψει, είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένοι απέναντι στη βία, τους εμπόρους ναρκωτικών, τους διεφθαρμένους υπηρεσιακούς παράγοντες, τους ιδιοκτήτες των παραγκοπεριοχών και το οργανωμένο έγκλημα.

Η έλλειψη πόρων και κατ' επέκταση η έλλειψη πολιτικής ισχύος είναι η κύρια αιτία που καθιστά τους φτωχούς των πόλεων ιδιαίτερα ευάλωτους. Τα περιορισμένης αξίας περιουσιακά στοιχεία που διαθέτουν δεν τους προστατεύουν από τις οικονομικές κρίσεις. Οι περισσότερες φτωχές οικογένειες χρησιμοποιούν τα παιδιά τους προκειμένου να προσθέσουν στο οικογενειακό εισόδημα, με αποτέλεσμα τα παιδιά να μην παρακολουθούν σχολικά μαθήματα, πωλούν τις ιδιοκτησίες τους σε πολύ χαμηλές τιμές και δεν τρέφονται επαρκώς για να παραμείνουν υγιείς.

Οι αστικοί δείκτες αποκαλύπτουν ότι οι πόλεις της Αφρικής έχουν τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας στον αναπτυσσόμενο κόσμο (πάνω από 40% και με αυξητικές τάσεις). Η Λατινική Αμερική και η Ασία έχουν πολύ υψηλά ποσοστά φτώχειας στα νοικοκυριά με εικεφαλείς γυναίκες.

Οι κοινωνικές και οι πολιτικές δυνάμεις και οι αγορές επηρεάζουν άμεσα τη φτώχεια. Η κατανομή των δημοσίων δαπανών, οι φυλετικές διακρίσεις, η διαφθορά, η κοινωνία των πολιτών, καθώς και παγκόσμιοι παράγοντες, όπως η περιβαλλοντική υποβάθμιση, οι εξελίξεις στον τομέα της υγείας και η γεωργική παραγωγικότητα συμβάλλουν στη μείωση ή επιδεινώνουν την κατάσταση της φτώχειας. Οι στατιστικές για την υγεία, την εκπαίδευση, το εισόδημα, ωστόσο, δεν αντικατοπτρίζουν την καθημερινότητα των φτωχών κατοίκων των πόλεων, όπως τις επιπτώσεις της οικογενειακής βίας στις ζωές των γυναικών. Τα μοτίβα εξέλιξης της φτώχειας ποικίλουν ιδιαίτερα και δεν είναι δυνατό να εντοπισθούν καθαρές αιτιακές σχέσεις. Σταδιακά, καλλιεργείται η συνείδηση ότι ο προσδιορισμός και η αντιμετώπιση των συνθηκών της τοπικής φτώχειας θεωρείται ευθύνη των τοπικών και των εθνικών αρχών.

6.3 Αστική στέγη

Οι συνθήκες στέγασης στις πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου και η διαφαινόμενη επικράτηση των παραγκουπόλεων προκαλούν έντονες ανησυχίες. Στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης Habitat II, που θα αναλυθεί στο τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας, τα κράτη μέλη δεσμεύθηκαν να συνεργασθούν με τις τοπικές αρχές, τον ιδιωτικό τομέα και με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αναγνωρίζοντάς τους ως εταίρους στην επίτευξη της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας διαπιστώθηκε αυξανόμενη συνειδητοποίηση της συσχέτισης που υπάρχει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και βιώσιμης ανάπτυξης. Στα θέματα στέγασης, η συσχέτιση αυτή συνέβαλε στη μείωση της καταπάτησης των δικαιωμάτων, όπως οι μαζικές εξώσεις, όπου η αντιπαράθεση αντικαταστάθηκε από τις διαπραγματεύσεις και τη συμμετοχή.³⁶

Στη Λατινική Αμερική, την πλέον αστικοποιημένη περιοχή του αναπτυσσόμενου κόσμου, οι οργανωμένες καταλήψεις γης και οι μαζικές εξώσεις μειώθηκαν σημαντικά. Αναλήφθηκαν δράσεις διαπραγμάτευσης της ασφάλειας στέγασης και της αναβάθμισης των κατοικιών μέσω της ιδιοκατασκευής. Σε άλλες περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου, οι εμπειρίες διαφέρουν. Η Νότια Αφρική μετά την κατάργηση του απαρχαίντ έχει υιοθετήσει μια ιδιαίτερα ξεκάθαρη πολιτική πρόληψης εξώσεων σε αντίθεση με άλλες χώρες της υποσαχάριας Αφρικής, όπου γίνονται διαρκώς μαζικές και βίαιες εξώσεις. Στη νότια Ασία, υπήρξαν σημαντικές διευθετήσεις του θέματος, αλλά συνεχίζουν να γίνονται μαζικές εξώσεις.

Η αυξανόμενη απαίτηση και η έλλειψη πόσιμου νερού μετατρέπονται σε πρόκληση, ιδίως στις περιοχές της Δυτικής Ασίας. Η παροχή νερού συνδέεται με θέματα πρόσβασης και κόστους βασικών υπηρεσιών.

6.4 Αστική κοινωνία

Η παγκοσμιοποίηση του εμπορίου αύξησε τις ευκαιρίες απασχόλησης και γνώσης για ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού, έθεσε όμως στο περιθώριο το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού. Σε πολλές περιοχές, η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με αυξανόμενες κοινωνικές ανισότητες και φτώχεια, ενώ σε αρκετές περιοχές διαπιστώνονται

³⁶ Ibid, p.12

υψηλά επίπεδα ανεργίας, ενισχύοντας την εγκληματικότητα, την κοινωνική βία και τη διαφθορά.

Παρά το γεγονός ότι οι πόλεις έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν τα επίπεδα διαβίωσης παγκοσμίως, τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης δεν διαχέονται ισότιμα μεταξύ των κατοίκων τους – οι περιθωριοποιημένοι κάτοικοι δεν απολαμβάνουν τα οφέλη. Περισσότερο από το 50% του αστικού πληθυσμού της Βομβάης και του Νέου Δελχί κατοικούν σε παραγκουπόλεις, ενώ το 60% του αστικού πληθυσμού του Lagos και του Ναϊρόμπι δεν συνδέονται με τα δίκτυα ύδρευσης.

Ο περιθωριοποιημένος αστικός πληθυσμός δεν απολαμβάνει τα οφέλη της ζωής στα αστική κέντρα και συχνά ωθείται στην παράνομη κατάληψη γης διαβιώνοντας σε συνθήκες που θέτουν σε κίνδυνο την υγεία και την ασφάλεια, καθώς δεν αναγνωρίζεται δικαίωμα πρόσβασης σε βασικές αστικές υποδομές και διαπιστώνεται αυξημένη εγκληματικότητα και συνωστισμός. Η έλλειψη εκπαίδευσης και ενημέρωσης για θέσεις απασχόλησης, η απουσία υπηρεσιών υγείας επιτείνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, ως αποτέλεσμα φυσικών, κοινωνικών και οικονομικών εμποδίων, διαπιστώνεται ιδιαίτερα για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, που υφίστανται κοινωνικό διαχωρισμό εξαιτίας της φυλής, του φύλου ή της θρησκείας τους.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός εκφράζεται μέσα από την απομόνωση ή τον αποκλεισμό από τη διαδικασία κοινωνικής ανάπτυξης, την ανεργία ή τον αποκλεισμό από την οικονομία, την περιθωριοποίηση, την διάκριση και τον ξεριζωμό ή τον αποκλεισμό από τις κύριες πολιτικές και πολιτισμικές διαδικασίες καθώς και την τρωτότητα.

Η αύξηση του πληθυσμού έχει συνυφανθεί με την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας. Η ανεργία είναι ένα διαρκές πρόβλημα, καθώς ο πληθυσμός προς αναζήτηση εργασίας αυξάνεται ταχύτερα από τον αριθμό νέων θέσεων εργασίας. Όσοι δεν βρίσκουν δουλειά περιπλανώνται στις παραγκουπόλεις αναζητώντας εισόδημα κυρίως με παράνομες ενέργειες. Οι συνθήκες που επικρατούν στις παραγκουπόλεις δυσχεραίνουν ιδιαίτερα τη διατήρηση της έννομης τάξης, ενώ και οι αστυνομικές αρχές αποφεύγουν να επεμβαίνουν σε αυτές τις περιοχές. Συνήθεις παράνομες δραστηριότητες είναι η παράνομη διακίνηση και χρήση ναρκωτικών, η παράνομη διακίνηση όπλων, οι ληστείες και η πορνεία. Πολλοί συχνά οι εγκληματίες οργανώνονται σε συμμορίες.

Η μεγαλύτερη πρόκληση του 21^{ου} αιώνα έγκειται στην δημιουργία «περιεκτικών» πόλεων (inclusive cities), όπου όλοι οι κάτοικοι συμμετέχουν στην κοινωνική, οικονομική

και πολιτική ζωή της πόλης. Οι «περιεκτικές» πόλεις αναγνωρίζουν σε όλους τους πολίτες το δικαίωμα λόγου στη διαχείριση των αστικών υποθέσεων. Όμως, η υιοθέτηση συμμετοχικών διαδικασιών στον αστικό σχεδιασμό και τη διαχείριση των πόλεων απαιτεί πολιτική βούληση.³⁷

6.5 Αστικό περιβάλλον

Η βιώσιμη αστική ανάπτυξη, σύμφωνα με την Agenda 21, στηρίζεται στις αρχές της ικανότητας, επάρκειας, συνέπειας και πρόληψης σύμφωνα με τις οποίες απαιτείται η αποφυγή της υπερεκμετάλλευσης των πόρων, η υιοθέτηση διαδικασιών αποκατάστασης, η χρήση πόρων μόνο για τις απολύτως απαραίτητες ανάγκες, η συμβατή διαχείριση των διαφορετικών οικοσυστημάτων, η υιοθέτηση μέτρων πρόληψης σε περιπτώσεις όπου οι πιθανές επιπτώσεις μιας δραστηριότητας δεν τεκμηριώνονται από επιστημονικές μελέτες.

Η ραγδαία αστικοποίηση δημιουργεί περιβαλλοντικούς κινδύνους και προβλήματα με αρνητικές επιπτώσεις στο αστικό περιβάλλον προκαλώντας συγκρούσεις μεταξύ των αναπτυξιακών αναγκών και τη ανάγκης προστασίας των περιβαλλοντικών πόρων, που βλάπτουν οικονομία και περιβάλλον. Πρόκειται για το αποκαλούμενο οικολογικό αποτύπωμα της χωρικής ανθρώπινης ανάπτυξης. Η επέκταση των πόλεων προκαλεί αυξημένη πίεση στις λίμνες, τα ποτάμια, τον αέρα, το έδαφος, την ενέργεια, καθώς οι πόλεις αντλούν από τους φυσικούς πόρους προκειμένου να καλύψουν τις καθημερινές ανάγκες συντήρησης αλλά και τις αυξανόμενες ανάγκες επέκτασής τους. Οι αρχές της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης καλούν σε υιοθέτηση πρακτικών περιβαλλοντικής διαχείρισης, γεγονός που αναγνωρίζεται πλέον από πολλές κυβερνήσεις.³⁸

Στα πλαίσια της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης έχει υιοθετηθεί μια σειρά νέων εργαλείων, όπως το οικοβιομηχανικό πάρκο³⁹, οι τεχνολογίες που είναι φιλικές προς το

³⁷ Ibid, p.13

³⁸ Ibid, p.14

³⁹ Το οικοβιομηχανικό πάρκο είναι μια συγκέντρωση βιομηχανιών και εταιρειών παροχής βιομηχανικών υπηρεσιών, όπου επιδιώκεται η οικολογική και οικονομική ανάπτυξη μέσω της ανάπτυξης συνεργασιών σε ζητήματα περιβάλλοντος και πόρων, όπως η ενέργεια, το νερό και οι πρώτες ύλες. Ο στόχος του οικοβιομηχανικού πάρκου είναι η επίτευξη βελτιωμένης οικονομικής απόδοσης των συμμετεχουσών βιομηχανιών με παράλληλη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

περιβάλλον⁴⁰, η περιβαλλοντική αξιολόγηση της τεχνολογίας⁴¹, η μελέτη περιβαλλοντικού κινδύνου⁴², τα συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης που υιοθετούνται από την τοπική αυτοδιοίκηση⁴³. Ωστόσο, πρόκειται για εργαλεία που στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών υιοθετούνται αποσπασματικά και υπό μορφή πιλοτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται από διεθνείς οργανισμούς.

Σταδιακά και εξαιτίας των καταστροφών που υπήρξαν, κατέστη σαφές ότι υπάρχουν εξίσου σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα εντός του αστικού ιστού και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα καταστροφών που έστρεψαν το παγκόσμιο ενδιαφέρον στο αστικό περιβάλλον υπήρξε η επανεμφάνιση της χολέρας σε πόλεις της Λατινικής Αμερικής, του τύφου στην πόλη Σουράτ της Ινδίας, ο σεισμός του Καΐρου κ.α.

Η φύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων ποικίλλει, καθώς σε ατή τη γενική κατηγορία περιλαμβάνονται προβλήματα, όπως η ρύπανση, η υποβάθμιση του εδάφους, οι επικίνδυνες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας. Συνολικά τα προβλήματα αυτά είναι γνωστά ως «η καφέ ατζέντα». Η ένταση των προβλημάτων εξαρτάται από τη φύση της αστικοποίησης, ήτοι το ρυθμό ανάπτυξης, το μέγεθος της πόλης, την πληθυσμιακή πυκνότητα. Τα προβλήματα αυτά εμφανίζονται ακόμα και σε μικρές πόλεις με έντονα αναπτυξιακά προβλήματα. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την J. Bryant – Tokelau⁴⁴, η πόλη Ebeye των νησιών Marshall έχει πληθυσμό 9.000 κατοίκων. Όμως εξαιτίας της ατολικής γεωμορφολογίας της περιοχής η πυκνότητα ανέρχεται στους 23.000 κατοίκους ανά

⁴⁰ Οι φιλικές προς το περιβάλλον τεχνολογίες ελαχιστοποιούν την ατμοσφαιρική, υδάτινη και χερσαία ρύπανση και ανακυκλώνουν ή επαναχρησιμοποιούν τα απορρίμμά τους.

⁴¹ Η περιβαλλοντική αξιολόγηση της τεχνολογίας είναι ένα εργαλείο λήψης αποφάσεων που υποστηρίζει τους διαχειριστές του περιβάλλοντος και των πόλεων να κάνουν επιλογή τεχνολογίας, που δεν έχει λάβει νομικά υποχρεωτικό χαρακτήρα. Αξιολογεί τις επιπτώσεις στο περιβάλλον παρόμοιων τεχνολογιών προτού αποφασισθεί ποια θα υιοθετηθεί.

⁴² Η Μελέτη Περιβαλλοντικού Κινδύνου αποτελεί συμπλήρωμα της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Προσδιορίζει τους περιβαλλοντικούς πόρους που χρησιμεύουν στην αναπτυξιακή διαδικασία δίνοντας τη δυνατότητα σε αυτούς που λαμβάνουν αποφάσεις να αξιολογήσουν τα οφέλη και τις επιπτώσεις των αναπτυξιακών αποφάσεων, ελαχιστοποιώντας τις απρόσμενες ή τις ανεπιθύμητες επιπτώσεις.

⁴³ Τα συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης παρέχουν το πλαίσιο υλοποίησης, παρακολούθησης της απόδοσης και αξιολόγησης των περιβαλλοντικών πολιτικών, στόχων, προγραμμάτων και επιδιώξεων, καθώς και των εργαλείων περιβαλλοντικής αξιολόγησης.

⁴⁴ βλ. Bryant – Tokelau J., Pacific urban environments, 1994, The Courier, Vol.144, p.43

τετραγωνικό χιλιόμετρο, γεγονός που δημιουργεί σοβαρά προβλήματα ως προς τη διαχείριση των απορριμμάτων.

Εξίσου σημαντικά είναι και τα χαρακτηριστικά των φυσικών οικοσυστημάτων όπου βρίσκεται η αστική συγκέντρωση. Πολλές πόλεις είναι ιδιαίτερα ευπρόσβλητες από φυσικές καταστροφές, όπως η σεισμική δραστηριότητα ή βρίσκονται εντός ευαίσθητων φυσικών περιοχών, ήτοι επάνω σε ακτογραμμές ή σε άγονες περιοχές, γεγονός που επηρεάζει τόσο τις εισροές στο αστικό σύστημα (π.χ. πόσιμο νερό) όσο και τις εκροές του συστήματος (π.χ. απορρίμματα). Οι κλιματολογικές συνθήκες, επίσης, επηρεάζουν την καφέ ατζέντα, όπως για παράδειγμα η όξυνση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης στην πόλη του Μεξικό.

Ο τρίτος παράγοντας είναι το επίπεδο και η φύση της ανάπτυξης, που επιδρά τόσο στις πιέσεις που δέχεται ο αστικό πληθυσμός όσο και στην ικανότητα των νοικοκυριών και της τοπικής αυτοδιοίκησης να ανταποκριθούν σε αυτές τις πιέσεις. Γενικά, παρατηρείται μια διαφορά χρονικής φάσης μεταξύ της ανάπτυξης και της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η οποία ποικίλλει μεταξύ των διαφορετικών πόλεων. Η πόλη του Μεξικό και η Kuala Lumpur είναι πρωτεύουσες κρατών με παρόμοιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Όμως η ανταπόκριση της πόλης του Μεξικό στα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι πολύ πιο σημαντική, κυρίως εξαιτίας της επιτυχίας της δικτύωσης των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Γενική παραδοχή, ωστόσο, αποτελεί ότι οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών δεν έχουν την αναγκαία τεχνογνωσία και πληροφόρηση σχετικά με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, ενώ παράλληλα αντιμετωπίζουν τα περιβαλλοντικά θέματα ως δευτερεύοντα σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτική.

Οι περιβαλλοντικές πιέσεις της καφέ ατζέντας προέρχονται από δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: (α) από τις αναπτυξιακές προτεραιότητες που τίθενται στα πλαίσια της οικονομικής ανάπτυξης και (β) από τη φτώχεια.

Πολύ συχνά οι δράσεις που αναλαμβάνονται προκειμένου να στηριχθεί η αναπτυξιακή προσπάθεια μιας χώρας δεν βασίζονται στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, με αποτέλεσμα να συμβάλλουν πολλές φορές στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Πολλές χώρες διακατέχονται από προσέγγιση του «ανάπτυξε τώρα και καθάρισε μετά». Παρά τις ενστάσεις των περιβαλλοντικών οικονομολόγων ότι οι δυνάμεις της αγοράς επιφέρουν αλλαγές στο κόστος, που συσχετίζονται με τη ρύπανση, οι βιομήχανοι δεν

ανταποκρίνονται, καθώς πολλές από τις επιπτώσεις της βιομηχανικής ρύπανσης, όπως η δηλητηρίαση από μόλυβδο, δεν αναγνωρίζονται ως έχουσες άμεσες επιπτώσεις στο κόστος παραγωγής.

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στην περιβαλλοντική υποβάθμιση των πόλεων συμβάλλουν και άλλοι παράγοντες, όπως το δομημένο περιβάλλον. Η γαιοπρόσδοος αποτελεί τον κινητήριο μοχλό των αποφάσεων αστικού σχεδιασμού και η ανοικοδόμηση σε συνδυασμό με τα δίκτυα αστικών υπηρεσιών αποτελούν τη σημαντικότερη παράμετρο αύξησης της γαιοπροσόδου.⁴⁵

Οι κάτοικοι των υποβαθμισμένων αστικών περιοχών συνήθως καταλαμβάνουν παράνομα δημόσια γη. Η απουσία τίτλων ιδιοκτησίας δημιουργεί καταρχάς ένα αίσθημα κινδύνου, το οποίο δεν επιτρέπει οποιαδήποτε επένδυση από μέρους τους προκειμένου να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής, καθώς υπάρχει πάντα ο κίνδυνος οι εκτάσεις αυτές να πωληθούν ή και να χαρακτηρισθούν για συγκεκριμένες χρήσεις, οδηγώντας τους κατοίκους σε «έξωση». Οι συνθήκες διαβίωσης είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένες εξαιτίας των υλικών κατασκευής των κατοικιών των παραγκουπόλεων, της απουσίας βασικών δικτύων (ύδρευση και αποχέτευση) και της οικονομικής εξαθλίωσης των κατοίκων. Πολύ συχνά οι κατοικίες κατασκευάζονται από λάσπη, ξύλα, χαρτόνια ή σεντόνια, οι συνθήκες υγιεινής είναι σχεδόν ανύπαρκτες, γεγονός που συμβάλλει στην εξάπλωση ασθενειών, όπως η χολέρα, ο τύφος, η φυματίωση, η διφθερία.⁴⁶

6.6 Αστική οικονομία

Οι πόλεις θεωρούνται μηχανές οικονομικής μεγέθυνσης και κοινωνικής ανάπτυξης, που προσελκύουν ανθρώπινους πόρους και πρώτες ύλες, που συνδεόμενες μέσω αστικών υποδομών διαχέουν τη βιομηχανική και εμπορική ανάπτυξη. Οι πόλεις δεν είναι μόνο περιοχές συσσώρευσης και επένδυσης κεφαλαίου. Είναι, επίσης, κομβικά σημεία παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών. Δεδομένου ότι η απασχόληση στον τομέα των υπηρεσιών έχει

⁴⁵ βλ. Εμμανουήλ Δ., Αστική ανάπτυξη, αγορά κατοικίας και προαστιοποίηση: ορισμένες θεωρητικές σημειώσεις και η περίπτωση της Αθήνας, Βόλος, 1999, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σελ. 304 - 308

⁴⁶ βλ. Drakakis-Smith D., 2000, op.cit, p.34

αποκτήσει μεγάλη βαρύτητα για την παγκόσμια οικονομία, ο ρόλος των πόλεων στην οικονομική απόδοση ενός κράτους ενισχύεται σημαντικά.

Ιστορικά, η αστικοποίηση ταυτίστηκε με την οικονομική ανάπτυξη και την υιοθέτηση κοινωνικά αποδεκτών προτύπων διαβίωσης. Οι πόλεις επιτελούν μια πρωτογενή οικονομική λειτουργία ως περιοχές όπου εξελίσσονται και αποκτούν αξία νέες μορφές οικονομικής δραστηριότητας και οικονομικής οργάνωσης. Είναι κέντρα αλλαγής του κοινωνικού διαχωρισμού της εργασίας.

Οι πόλεις παρέχουν οικονομίες κλίμακας και συγκέντρωσης, την οικονομική και κοινωνική υποδομή προσέλκυσης και ανάπτυξης επιχειρήσεων και καινοτομιών. Παρέχουν υποδομές για επενδύσεις, υποστηρίζουν την οικονομική ανάπτυξη και ενισχύουν τη διάχυση της ανάπτυξης μέσω των δεσμών που αναπτύσσονται με τον αγροτικό χώρο. Οι αστικές αγορές παρέχουν ισχυρά κίνητρα για αγροτική παραγωγή και βελτίωση των εισοδημάτων.

Ο μεγάλες πόλεις τυπικά παράγουν σημαντικό μερίδιο του ΑΕΠ των χωρών τους. Στη Λατινική Αμερική, η Lima και το Sao Paulo παράγουν το 44% και το 37% αντίστοιχα των χωρών τους. Στην Ασία υπάρχουν πολυάριθμα παραδείγματα όπου οι πόλεις αποτελούν μηχανές οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Οι αστικές οικονομίες παράγουν ευκαιρίες απασχόλησης σε νόμιμους και παράνομους τομείς της οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι οι νόμιμοι τομείς παρέχουν θέσεις εργασίας με υψηλότερους μισθούς, πολύ μικρός αριθμός εργαζόμενων απασχολείται. Οι παράνομοι τομείς απασχόλησης απασχολούν την πλειοψηφία των κατοίκων των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου.⁴⁷

6.7 Αστική διακυβέρνηση

Η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί νέες συνθήκες λήψης αποφάσεων, καθώς πολλοί ανεξάρτητοι, αόριστα συνδεδεμένοι παράγοντες και οργανισμοί έχουν κοινούς στόχους αλλά δεν έχουν κοινή αρμοδιότητα. Οι προκλήσεις διακυβέρνησης στον 21^ο αιώνα περιλαμβάνουν διαπραγματεύσεις με πολλαπλούς παράγοντες, αλληλεξάρτηση των πόρων και των δράσεων, ασαφή όρια μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, συντονισμό

⁴⁷ Ibid, p.34

των επιδιωκόμενων στόχων, δαπραγματεύσεις και διαδραστικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, καθώς και την οικοδόμηση συναίνεσης και εμπιστοσύνης.

Η τοπική αυτοδιοίκηση δεν είναι απλά μια διακυβέρνηση. Είναι το σύνολο των μεθόδων μέσω των οποίων ιδιώτες και υπηρεσίες σχεδιάζουν και διαχειρίζονται τις κοινές τους υποθέσεις. Πρόκειται για μια διαρκή διαδικασία, η οποία μπορεί να οδηγήσει είτε σε συγκρούσεις είτε σε συνεργασίες αμοιβαίου οφέλους. Περιλαμβάνει επίσημους θεσμούς και ανεπίσημες διαπραγματεύσεις, καθώς και το κοινωνικό κεφάλαιο των πολιτών.⁴⁸

Η αποτελεσματική δακυβέρνηση εξαρτάται άμεσα από την διάθεση των πολιτών να αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους, να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στην υλοποίησή τους.

7.Αστικοποίηση και βιώσιμη ανάπτυξη στον αναπτυσσόμενο κόσμο

Η βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων απαιτεί την εξέλιξη των αστικών λειτουργιών στα πλαίσια της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Οι υποδομές σε συνδυασμό με τις κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες θα πρέπει να εξελιχθούν σύμφωνα με τις προκλήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την έκθεση Brundtland, η βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη η οποία καλύπτει τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών χωρίς να υποθηκεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές του ανάγκες. Ωστόσο η βιώσιμη αστική ανάπτυξη ορίζει εκ των προτέρων τη διαδικασία μέσω της οποίας θα επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, δίνοντας έμφαση στη βελτίωση, την πρόοδο και τη θετική αλλαγή και ενσωματώνοντας τόσο περιβαλλοντικές όσο και κοινωνικές διαστάσεις.

Η βιώσιμη αστική ανάπτυξη σηματοδοτεί την ανάγκη για αναμόρφωση των μηχανισμών της αγοράς για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων και της ισορροπίας μεταξύ κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Τα θέματα που έχουν αναδειχθεί στα πλαίσια της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης είναι η ποιοτική διαφοροποίηση της ανάπτυξης, η διατήρηση και ελαχιστοποίηση της καταστροφής των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, ο συνδυασμός οικονομικών και περιβαλλοντικών αποφάσεων και η εκτίμηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών.

⁴⁸ Ibid, p.34

Οι πόλεις θα πρέπει να είναι υγιείς, να παρέχουν επαρκή ποιοτική στέγη και ευκαιρίες απασχόλησης στους κατοίκους τους. Η βιώσιμη αστική ανάπτυξη θα πρέπει να τύχει παγκόσμιας προσπάθειας μέσω μεταρρυθμίσεων αναφορικά με την αλληλεπίδραση του αστικού περιβάλλοντος με την παγκόσμια οικονομία και το παγκόσμιο περιβάλλον.⁴⁹

7.1 Τα χαρακτηριστικά της βιώσιμης αστικοποίησης

Παρά το γεγονός ότι η βιωσιμότητα της αναπτυξιακής διαδικασίας υπήρξε θέμα ενασχόλησης για πολλούς επιστήμονες διαφορετικών θεματικών πεδίων έρευνας, η αστικοποίηση δεν έχει προσελκύσει αντίστοιχο επιστημονικό ενδιαφέρον.

Προκειμένου να προσδιορισθεί η βιώσιμη αστικοποίηση θα πρέπει να προσδιορισθεί μια σειρά στόχων, η επίτευξη των οποίων θα δημιουργήσει το επιθυμητό αστικό αποτέλεσμα. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να γίνει διαχωρισμός ανάμεσα στην *αειφόρο ανάπτυξη*, η οποία συχνά αντιμετωπίζεται ως μια αστικοκεντρική αναπτυξιακή διαδικασία που εκπληρώνει οικονομικούς στόχους και στην *βιώσιμη αστικοποίηση*, η οποία στοχεύει στην κάλυψη των σύγχρονων αναγκών χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών αστικών λειτουργιών να καλύψουν τις ανάγκες τους⁵⁰.

Αναγνωρίζοντας τον κεντρικό ρόλο των πόλεων στην ανάπτυξη των κρατών και το γεγονός ότι η οικονομική μεγέθυνση είναι απαραίτητος και δικαιολογημένος αναπτυξιακός στόχος, η αστική βιωσιμότητα θα πρέπει να καλύπτει το σύνολο των παρακάτω στόχων:

- Ισότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και ανθρώπινα δικαιώματα
- Βασικές ανθρώπινες ανάγκες, όπως στέγη και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη
- Κοινωνικός και φυλετικός αυτοπροσδιορισμός
- Περιβαλλοντική επαγρύπνηση και ακεραιότητα
- Συνειδητοποίηση των χωρικών και χρονικών συνεπειών (π.χ. συνέπειες μια μη βιώσιμης επιλογής σε άλλες περιοχές του πλανήτη και στις επόμενες γενιές)⁵¹

⁴⁹ <http://www.hku.hk/susurban> (University of Hong Kong/ Centre for Studies in Urban Sustainability)

⁵⁰ Κατ' αναλογία του ορισμού της Επιτροπής Brundtland για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

⁵¹ βλ. Drakakis – Smith D., op. cit., p. 8

Η βιωσιμότητα, επιπλέον, δίνει έμφαση στη συσχέτιση των επιμέρους συνιστωσών μιας ραγδαίας αστικοποίησης, ήτοι στη συσχέτιση της κοινωνικής, της οικονομικής, της πολιτικής, της δημογραφικής και της περιβαλλοντικής συνιστώσας. Η βιώσιμη αστικοποίηση απαιτεί την πολύπλευρη προσέγγιση των προβλημάτων και δεν συνάδει με προσπάθειες επικέντρωσης στην επίλυση μεμονωμένων προβλημάτων. Συνεπώς, η βιώσιμη αστικοποίηση ταυτίζεται με την έννοια τη βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Πρόσφατα, χρησιμοποιήθηκε ο όρος «βιώσιμα αστικά περιβάλλοντα» προκειμένου να αναδειχθεί η ανάγκη αντιμετώπισης των αστικών περιβαλλοντικών προβλημάτων, στα πλαίσια των προσπαθειών αντιμετώπισης των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων.⁵² Πρόκειται για την αύξηση των ατμοσφαιρικών ρύπων, την ανεπάρκεια πόσιμου νερού, την επιβάρυνση της ανθρώπινης υγείας κ.α. Ορισμένοι συγγραφείς, όπως οι White και Whitney⁵³, έχουν προτείνει δείκτες για το βιώσιμο αστικό περιβάλλον και κατ' ουσία την ποιότητα ζωής στις πόλεις, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι ευκαιρίες απασχόλησης, η τροφή, το πόσιμο νερό, η ενέργεια, η εκπαίδευση, οι μεταφορές, η αναψυχή, η υγεία, το περιβάλλον, η εγκληματικότητα και η στέγαση.

Το ζήτημα της αστικής βιώσιμης ανάπτυξης, δεδομένης της προβληματικής μεγέθυνσης των μητροπόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου, της οικολογικής και κοινωνικής βιωσιμότητας και της διατήρησης του κεκτημένου επιπέδου διαβίωσης, αποτελεί τον πυρήνα των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Θέτει υπό διερεύνηση καίριες αναπτυξιακές επιλογές, όπως το μέγεθος της πόλης, οι αστικές υπηρεσίες, οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της περιβαλλοντικής πρόκλησης, οι σύγχρονες εξελίξεις σε ζητήματα αστικού σχεδιασμού. Αναζητά, επίσης, μια περιβαλλοντική λογική στη δημιουργία αστικών συστημάτων και επιδιώκει την αντιμετώπιση των αναγκών σε συνθήκες υγιεινής των κατοίκων με χαμηλότερα εισοδήματα, όπως η απουσία δικτύων ύδρευσης, αποχέτευσης και ηλεκτρισμού, η ανεπάρκεια χώρων, τα φθηνά υλικά κατασκευής των κατοικιών, η γειτνίαση με ρυπαίνουσες βιομηχανίες κλπ. Οι πιέσεις, που δέχεται μια πόλη από τα προβλήματα αυτά, καθιστούν το ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης κεντρικό περιβαλλοντικό ζήτημα.

⁵² βλ. Atkinson A., Promoting sustainable human development in cities of the South, 2000, UN RISD, Geneva, p. 28

⁵³ βλ. ESCWA (Economic and Social Commission for Western Asia), Sustainable urban development: a regional perspective for good urban governance, New York, 2001, ed. United Nations, p.8

Στα πλαίσια αυτά το κράτος έχει την κύρια ευθύνη για την υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, κυρίως αναφορικά με την απουσία επενδύσεων σε υποδομές και υπηρεσίες. Πέραν αυτών, όμως, οι κρατικοί παράγοντες καλούνται να αντιμετωπίσουν επαρκώς την πρόκληση της αστικής οικονομικής ανάπτυξης στα πλαίσια της καταπολέμησης της φτώχειας και του περιορισμού της υποβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος.

7.2 Οι προκλήσεις για τη βιώσιμη αστικοποίηση

Η αύξηση του αστικού πληθυσμού συμβάλλει τόσο στην αύξηση του αριθμού των πόλεων όσο και στην αύξηση του μεγέθους τους. Για παράδειγμα, το μέσο μέγεθος των 100 μεγαλύτερων πόλεων του κόσμου το 1800 ήταν 200.000 κάτοικοι, ενώ το 1990 ήταν πάνω από 5 εκατομμύρια.⁵⁴ Το 1950 υπήρχαν μόνο 8 πόλεις στον κόσμο με πληθυσμό μεγαλύτερο των 5 εκατομμυρίων κατοίκων. Η Νέα Υόρκη, το Τόκιο και το Λονδίνο ήταν οι 3 μεγαλύτερες πόλεις, με 12,3, 11,3 και 8,4 εκατομμύρια κατοίκους αντίστοιχα. Το 1950, η Shanghai και το Buenos Aires ήταν οι μόνες πόλεις στον αναπτυσσόμενο κόσμο με περισσότερους από 5 εκατομμύρια κατοίκους, ενώ οι πόλεις της Βομβάης, του Μεξικό και του Rio de Janeiro ήταν σχετικά μικρές πόλεις με μόλις 3 εκατομμύρια κατοίκους. Μέχρι το 2000, υπήρχαν 42 πόλεις με πληθυσμό άνω των 5 εκατομμυρίων κατοίκων, 18 εκ των οποίων είχαν πληθυσμό μεγαλύτερο των 10 εκατομμυρίων κατοίκων και 30 εκ των οποίων χωροθετούνται στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Σήμερα, η μεγαλύτερη αστική συγκέντρωση σε πληθυσμιακούς όρους είναι το Τόκιο με 34 εκατομμύρια κατοίκων. Εντούτοις, είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι παρά τη συνεχιζόμενη αύξηση των μεγάλων αστικών κέντρων, το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού κατοικεί σε μικρότερες πόλεις.

Μια τάση που δημιουργεί προβληματισμούς είναι η ραγδαία αύξηση του ετήσιου αριθμού νέων κατοίκων στις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις, καθώς πολλές από τις αστικές συγκεντρώσεις του αναπτυσσόμενου κόσμου μέχρι το 1975 είχαν λιγότερους από 10 εκατομμύρια κατοίκους. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1975 – 2000, οι αστικές συγκεντρώσεις με πληθυσμό πλέον των 10 εκατομμυρίων κατοίκων αυξήθηκαν από 2 σε

⁵⁴ βλ. Hardoy J.E., Satterthwaite M.D., Environmental problems in an urbanizing world, London, 2001, ed. Earthscan, p.85

13 και ο αριθμός των κατοίκων μεγαπόλεων αυξήθηκε από 22 σε 165 εκατομμύρια.⁵⁵ Λαμβάνοντας, όμως, υπόψη τη διαφοροποίηση των ορίων των αστικών συγκεντρώσεων στα διαφορετικά κράτη και την σύνδεση της αστικής μεγέθυνσης των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου με την επέκταση της αστικής συγκέντρωσης, γίνεται αντιληπτό ότι ο αριθμός των κατοίκων μεγαπόλεων είναι ακόμα μεγαλύτερος. Πρόσφατες αναλύσεις των 4 μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων της νοτιανατολικής Ασίας (Μπαγκόκ (Bangkok), Τζακάρτα, Μανίλα και Ταϊπέι) υποστηρίζουν ότι τα όρια τους ίσως να μην περιλαμβάνουν τις πρόσφατες εξελίξεις της χωρικής δυναμικής που αναγνωρίζεται στην περιοχή.⁵⁶

Ομοίως, ο αριθμός των πόλεων με πληθυσμό άνω των 500.000, του 1 και των 5 εκατομμυρίων κατοίκων έχουν αυξηθεί. Για παράδειγμα, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το Πεκίνο ήταν η μόνη πόλη με πληθυσμό άνω του ενός εκατομμυρίου κατοίκων. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μόλις 16 πόλεις είχαν πληθυσμό άνω του εκατομμυρίου, ενώ το 2000 αντίστοιχα 400 πόλεις.⁵⁷

Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι οι μεγάλες πόλεις μεγεθύνονται με μικρότερο ρυθμό σε σχέση με τις μικρότερες πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου. Καθώς αυξάνεται το μέγεθος των μεγαπόλεων, ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού μειώνεται και συγκλίνει με τα εθνικά επίπεδα αύξησης του πληθυσμού.

Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, ένα μεγάλο ποσοστό του αστικού πληθυσμού κατοικεί στις μεγάλες πόλεις, οι οποίες συνήθως είναι και εθνικές πρωτεύουσες (πρότυπο της πρωτεύουσας πόλης). Το φαινόμενο αυτό δεν συναντάται στις αναπτυγμένες χώρες, όπου συνήθως υπάρχουν πιο ιεραρχημένα συστήματα πόλεων. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στις χώρες της Λατινικής Αμερικής είναι ιδιαίτερα υψηλή, καθώς σε 13 χώρες η μεγαλύτερη πόλη συγκεντρώνει περισσότερο από το 20% του πληθυσμού της χώρας, ενώ σε 8 από τις παραπάνω χώρες το αντίστοιχο ποσοστό είναι μεγαλύτερο από 25%.

Η ταχύτητα και η κλίμακα αύξησης στις μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου και στις μητροπολιτικές περιοχές δημιουργεί τεράστιες πιέσεις στο αστικό και το περιαστικό περιβάλλον και θέτει τεράστιες προκλήσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η μέχρι πρότινος στάση αναφορικά με την αναγκαιότητα των επενδύσεων σε κοινωνικές υποδομές στα

⁵⁵ βλ. Cohen B., Urbanization in developing countries: Current trends, future projections and key challenges for sustainability, Technology in Science, Vol. 28, 2006, p. 72

⁵⁶ Ibid, σελ. 72

⁵⁷ Ibid, σελ. 72

αστικά κέντρα είχε σαν αποτέλεσμα την έλλειψη ή και πλήρη απουσία αντίστοιχων επενδύσεων στις αγροτικές περιοχές. Όμως, το αστικό πλεονέκτημα εξανεμίζεται, καθώς οι πόλεις έλκουν τους φτωχούς κατοίκους της κάθε χώρας.

Ωστόσο, η αντίληψη ότι στο μέλλον όλοι θα κατοικούν σε μεγαλουπόλεις όπως το Sao Paulo, η πόλη του Μεξικό, το Πεκίνο ή το Lagos, δεν ισχύει. Αντίθετα, το μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού κατοικεί σε μικρότερες πόλεις. Οι μεγάλες πόλεις στο μέλλον θα απορροφήσουν σημαντικό μέρος της αύξησης του αστικού πληθυσμού. Όμως, προς το παρόν, η πλειοψηφία του αστικού πληθυσμού κατοικεί σε πόλεις με πληθυσμό κάτω των 500.000 κατοίκων. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Διεύθυνσης των Ηνωμένων Εθνών για τον Πληθυσμό (UN Population Division),⁵⁸ το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης του αστικού πληθυσμού την επόμενη δεκαπενταετία θα απορροφηθεί από πόλεις με πληθυσμό κάτω των 500.000 κατοίκων.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι οι μικρότερες πόλεις θα πρέπει να αποκτήσουν περισσότερο κεντρικό ρόλο στην αναπτυξιακή ατζέντα. Λόγω του μεγέθους τους, οι μικρότερες πόλεις μεγαλώνουν ταχύτερα από τις μεγάλες πόλεις. Επιπλέον, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών των ΗΠΑ, οι κάτοικοι των μικρότερων πόλεων βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους κατοίκους των μεγαλύτερων πόλεων αναφορικά με την πρόσβαση σε δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης και ηλεκτρισμού και σχολεία, ενώ αντίστοιχα τα ποσοστά φτώχειας είναι μεγαλύτερα.⁵⁹ Επιπλέον, η τοπική αυτοδιοίκηση στις μικρότερες πόλεις είναι πιο αδύναμη ως προς τις διεκδικήσεις από την κεντρική κυβέρνηση.

Σήμερα, πολλές μικρές πόλεις δεν έχουν την απαραίτητη θεσμική επάρκεια να διαχειρισθούν τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού. Καθώς οι πόλεις μεγαλώνουν και εξελίσσονται, η διαχείρισή τους γίνεται ακόμα πιο πολύπλοκη. Επιπλέον, η φύση και η αποστολή της αστικής διαχείρισης και διακυβέρνησης είναι υπό αναδιάρθρωση. Πολλές κυβερνήσεις έχουν αποκεντρώσει την παροχή υπηρεσιών και την αύξηση των εισοδημάτων σε χαμηλότερα επίπεδα διακυβέρνησης. Στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και της αντιμετώπισης της φτώχειας, πολλές εθνικές κυβερνήσεις έχουν αναθέσει στην τοπική αυτοδιοίκηση το σχεδιασμό των πολιτικών και την υλοποίηση των

⁵⁸ βλ. United Nations, 2004, op.cit.

⁵⁹ βλ. Cohen B., op.cit. p. 73

προγραμμάτων. Ελάχιστες πόλεις έχουν την απαιτούμενη τεχνική και διοικητική τεχνογνωσία για να φέρουν εις πέρας τις νέες αρμοδιότητες που τους έχουν ανατεθεί.

Εντούτοις, οι μικρές πόλεις έχουν σημαντικά πλεονεκτήματα λόγω του μεγέθους τους. Είναι πιο εύκολο να καλυφθούν οι ανάγκες των κατοίκων σε υποδομές και υπηρεσίες προτού αυξηθεί ο πληθυσμός τους. Επιπλέον, προσφέρουν σημαντικές ευκαιρίες για την εφαρμογή νέων επαρκών οικολογικών πρακτικών προκειμένου να διασφαλισθεί η βιώσιμη ανάπτυξη.

Οι πόλεις σε όλο τον κόσμο επιδεικνύουν μια εκπληκτική ποικιλία χαρακτηριστικών, οικονομικών δομών, επιπέδου υποδομών, ιστορικών καταβολών, προτύπων μεγέθυνσης και επιπέδων επίσημου σχεδιασμού. Ωστόσο, πολλά προβλήματα παρουσιάζουν εκπληκτική ομοιότητα. Κάθε πόλη έχει πλούσιες και φτωχές περιοχές. Όμως, στις αναπτυσσόμενες χώρες, οι φτωχότερες γειτονιές εξυπηρετούνται σε μικρότερο βαθμό από βασικές υπηρεσίες. Κατά συνέπεια, μεγάλο ποσοστό των κατοίκων των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου υφίστανται την περιβαλλοντική υποβάθμιση σε συνδυασμό με την ανεπαρκή πρόσβαση σε πόσιμο νερό και ολοκληρωμένα δίκτυα αποχέτευσης.

8.Ανακεφαλαίωση - Συμπεράσματα

Η αστικοποίηση στον αναπτυσσόμενο κόσμο, σε γενικές γραμμές ταυτίζεται με την αποικιοποίηση. Οι άποικοι ίδρυσαν ή αποίκησαν υφιστάμενα αστικά κέντρα διαφοροποιώντας την αστική ιεραρχία, τη μορφολογία του αστικού ιστού και την χωρική κατανομή των κοινωνικών τάξεων.

Η χωρική κατανομή των αστικών κέντρων που προέκυψε στον αναπτυσσόμενο κόσμο δεν μπορεί να ερμηνευθεί από θεωρίες, όπως η θεωρία των κεντρικών τόπων του Christaller, ενώ η αστική ιεραρχία ταυτίζεται απόλυτα με το πρότυπο της Πρωτεύουσας πόλης, σύμφωνα με το οποίο η πρωτεύουσα ή γενικότερα η μεγαλύτερη πόλη ενός κράτους συγκεντρώνει μεγάλο ποσοστό του αστικού πληθυσμού. Ως παράγοντες αστικής επέκτασης προκρίνονται η εσωτερική μετανάστευση και οι ευκαιρίες απασχόλησης.

Στα πλαίσια της διερεύνησης της υφιστάμενης κατάστασης διαπιστώνεται ότι η φτώχεια, η υψηλή θνησιμότητα και η περιβαλλοντική υποβάθμιση αποτελούν κυρίαρχα στοιχεία για τα αστικά κέντρα του αναπτυσσόμενου κόσμου, ενώ ως γενικά χαρακτηριστικά του φαινομένου αναδεικνύονται η εσωτερική μετανάστευση, οι

διαρθρωτικές αλλαγές στους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας και η παγκοσμιοποίηση. Τα κυρίαρχα στοιχεία του φαινομένου σήμερα διαμορφώνουν τις προκλήσεις για τις κυβερνήσεις, καθώς απέχουν πολύ από τα στοιχεία που προσδιορίζουν τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη. Η αύξηση του πληθυσμού, η αστική ένδεια, η έλλειψη επαρκούς και ποιοτικής στέγης, ο έντονος κοινωνικός διαχωρισμός, η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, η διαφοροποίηση της αστικής οικονομίας και οι ανάγκες για διαφοροποιημένη αστική διακυβέρνηση διαμορφώνουν το πλαίσιο του φαινομένου της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Η συσχέτιση της αστικοποίησης με τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη επιτυγχάνεται μέσω του εντοπισμού των χαρακτηριστικών της βιώσιμης αστικοποίησης και των προκλήσεων που διαμορφώνονται στα πλαίσια της επίτευξης βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

ΜΕΡΟΣ 2^ο: Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

1.Εισαγωγή

Στα πλαίσια του 2^{ου} Μέρους της παρούσας εργασίας επιχειρείται μια συγκριτική προσέγγιση της εμφάνισης και των χαρακτηριστικών του φαινομένου της αστικοποίησης μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών προκειμένου να διαπιστωθεί η ερμηνευτική ικανότητα της υφιστάμενης μεθοδολογίας που ακολουθείται για τον αναπτυγμένο βορρά, στην περίπτωση του αναπτυσσόμενου νότου.

Στη συνέχεια, εξετάζονται ξεχωριστά για τις γεωγραφικές περιοχές της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής η συμβολή της πληθυσμιακής μεγέθυνσης στην αστικοποίηση, η ποιότητας ζωής στις μεγάλες πόλεις και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αστικοποίησης μέσα από την περιπτωσιολογική μελέτη πόλεων, που συγκεντρώνουν τα βασικά αστικά χαρακτηριστικά των ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών, χωρίς να ανάγονται σε πρότυπα ερμηνείας αστικοποίησης. Σε αυτά τα πλαίσια επιλέχθηκαν οι πόλεις του Sao Paolo και τη Βομβάης από τη Λατινική Αμερική και την Ασία αντίστοιχα, ενώ στην περίπτωση της αφρικανικής ηπείρου επιλέχθηκε η Kinshasa.

Τέλος, επιχειρείται μια παρουσίαση της δυσκολίας σύγκρισης των μεγεθών αστικών πληθυσμών και αστικών εκτάσεων, καθώς το όριο χαρακτηρισμού διαφοροποιείται μεταξύ χωρών και ηπείρων, και προκρίνονται οι λύσεις και τα πρότυπα που ακολουθούν οι διεθνείς οργανισμοί.

2.Συγκριτική προσέγγιση

Η αστικοποίηση του αναπτυγμένου κόσμου παρουσιάζει διαφορετική ιστορική διαδρομή σε σχέση με τον αναπτυσσόμενο κόσμο, ενώ ακόμα και οι αιτίες που οδήγησαν στην εμφάνιση του φαινομένου αποκλίνουν σημαντικά. Σε αντίθεση με την αποικιοποίηση, που υπήρξε ο βασικός παράγοντας αστικοποίησης του αναπτυσσόμενου κόσμου, η αστικοποίηση του αναπτυγμένου κόσμου υπήρξε, κυρίως, απόρροια της βιομηχανικής επανάστασης.

Η αστικοποίηση, ή αλλιώς εσωτερική μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα, παρατηρήθηκε για πρώτη φορά στη Βικτωριανή Αγγλία, όπως αυτή αποτυπώνεται στα βιβλία του Charles Dickens. Υπήρξε απόρροια της βιομηχανικής επανάστασης καθώς ο πληθυσμός της υπαίθρου συνέρεε στις πόλεις προς αναζήτηση εργασίας. Οι όροι

διαβίωσης χαρακτηρίζονταν από συνθήκες εξαθλίωσης. Σε ένα σπίτι 8 δωματίων ζούσαν 100 άνθρωποι, οι οποίοι ενοικίαζαν το χώρο προς 1 με 2 σελίνια την εβδομάδα.

Αντίστοιχη εικόνα παρατηρήθηκε και στη Νέα Υόρκη του δευτέρου μισού του 19ου αιώνα, όταν μετατράπηκε σε πύλη εισόδου των μεταναστών στο Νέο Κόσμο (και πάλι η υπόσχεση εργασίας). Οι όροι διαβίωσης ήταν επίσης άθλιοι. Οι μετανάστες ζούσαν σε ανοιχτές αποθήκες στο λιμάνι χωρίς δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης.

Το 1580, υπό την πίεση των συνδικάτων που είχαν σημαντική επιρροή, τα οποία φοβούνταν τους νεοφερμένους τεχνίτες, η βασίλισσα Ελισάβετ εξέδωσε μια διακήρυξη που απαγόρευε την επέκταση δίπλα και μέσα στην πόλη του Λονδίνου. Το Βασιλικό Διάταγμα, που τέθηκε σε ισχύ το 1592 από το Κοινοβούλιο, διαρθρωνόταν σε 3 κύριες απαγορεύσεις: «απαγόρευση όλων των νέων κτιρίων σε οποιοδήποτε οίκημα σε ακτίνα 3 μιλίων από κάθε πύλη της πόλης του Λονδίνου, απαγόρευση ανέγερσης κατοικιών σε περιοχές όπου δεν υπήρχε κατοικία και απαγόρευση της συγκατοίκησης περισσοτέρων της μίας οικογένειας στην ίδια κατοικία»..... Στην περίοδο που μεσολάβησε μεταξύ των ετών 1602 και 1630, είχαν ενεργοποιηθεί 14 παρόμοιες απαγορεύσεις στα πλαίσια της προσπάθειας να μην επεκταθεί το Λονδίνο.⁶⁰

Αντιθέτως, το 1811, όταν η Νέα Υόρκη είχε 100.000 κατοίκους στοιβαγμένους στο νότιο άκρο της νήσου Manhattan, τρεις Επίτροποι - ο Morris, ο de Witt Clinton και ο Rutherford – εκπόνησαν το σχέδιο επέκτασης του οδικού δικτύου στα πλαίσια της προετοιμασίας ανταπόκρισης στον αναμενόμενο δεκαπλασιασμό του πληθυσμού της πόλης.⁶¹

Οι αλλαγές στις παραγωγικές δομές των οικονομιών αντανakλώνται σε γενικές γραμμές και σε αλλαγές στη χωρική δομή των πόλεων, που σε μεγάλο βαθμό τις φιλοξενούν. Στην Ευρώπη, η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα υπήρξε απόλυτα συνυφασμένη με τη διαδικασία της αστικοποίησης. Στη μεταβιομηχανική εποχή, όμως, ή αλλιώς εποχή των υπηρεσιών, αρκετές μεγάλες πληθυσμιακές περιοχές άρχισαν να παρουσιάζουν πληθυσμιακές αλλαγές.

⁶⁰ Shlomo A. et al., op. cit., p. 2

⁶¹ Shlomo A. et al, op. cit., pp. 2-3

2.1 Ο αστικός κύκλος στον αναπτυγμένο και τον αναπτυσσόμενο κόσμο

Ο αστικός κύκλος παρουσιάζει 4 φάσεις, οι οποίες συνδέονται με τις φάσεις εξέλιξης του παραγωγικού κύκλου⁶²: (α) αστικοποίηση – συγκεντροποίηση, (β) περιαστικοποίηση, (γ) αποσυγκεντροποίηση και (δ) επανασυγκεντροποίηση.

Η αστικοποίηση είναι η μεγαλύτερη χρονικά φάση. Διήρκεσε από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης έως και τις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ανάλογα με τους ρυθμούς και το επίπεδο ανάπτυξης της ευρωπαϊκής οικονομίας. Η κύρια αιτία συγκέντρωσης του πληθυσμού είναι οι εξωτερικές οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται στα αστικά κέντρα για τη βιομηχανία.

Η περιαστικοποίηση εμφανίστηκε στη δεκαετία του '60, ως αποτέλεσμα της μετακίνησης σημαντικού αριθμού βιομηχανιών από το κέντρο των πόλεων στην περίμετρο ή και στον εξωαστικό χώρο. Η μεταβολή αυτή σηματοδοτήθηκε από δύο ανεξάρτητες αλλά παράλληλες δυναμικές: την ανάπτυξη αυτοματοποιημένων γραμμών παραγωγής και την αυξανόμενη ζήτηση, και την αύξηση του κόστους γης στο εσωτερικό του αστικού ιστού.

Η διαδικασία αποσυγκεντροποίησης σημειώθηκε στη δεκαετία του '70, όπου οι ρυθμοί ανάπτυξης των μεγαλύτερων μητροπολιτικών κέντρων έπεσαν κάτω του εθνικού μέσου όρου. Αντίθετα οι ρυθμοί ανάπτυξης των μικρών πόλεων και των αγροτικών περιοχών έφτασαν τον εθνικό μέσο όρο. Η εξέλιξη αυτή αποδόθηκε κυρίως στην αδυναμία των μητροπόλεων να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, γεγονός που συνδέθηκε με την κρίση και τις διαρθρωτικές μεταβολές που υπέστη η βιομηχανική δραστηριότητα.

Η επανασυγκεντροποίηση παρατηρήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80. Τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα επανέκτησαν την αρχική τους θέση στους ρυθμούς αστικοποίησης πάνω από τους εθνικούς μέσους όρους. Ο σημαντικότερος παράγοντας που συνέβαλε σε αυτή τη μεταβολή είναι οι διαρθρωτικές μεταβολές που καταγράφηκαν στην οικονομία και κυρίως η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και ιδίως των υπηρεσιών, η χωρική κατανομή των οποίων ακολουθεί εντελώς διαφορετική κατανομή σε σχέση με τη βιομηχανία.

⁶² βλ. Πετράκος Γ., Οικονόμου Δ., Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων», στο Οικονόμου Δ. Πετράκος Γ. (επιμ.) «Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής», εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος, 1999, σελ.14-30

Οι υπηρεσίες που παρέχονται σε επιχειρήσεις, διοικητικά κέντρα μεγάλων εταιρειών, γραφεία συμβούλων επιχειρήσεων και μεγάλα νομικά γραφεία τείνουν να συγκεντρώνονται στις μεγαλύτερες πόλεις, που αποτελούν πλέον κομβικά σημεία ενός παγκόσμιου οικονομικού δικτύου. Πέραν των ευκαιριών, οι μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές προσφέρουν άφθονο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και ταχείες διασυνδέσεις οπουδήποτε στον κόσμο μέσω των πλέον αναπτυγμένων αεροπορικών και σιδηροδρομικών δικτύων.

Είναι σαφές ότι ο αστικός κύκλος συναντάται σε πλήρη ανάπτυξη στις αναπτυγμένες χώρες. Στις αναπτυσσόμενες χώρες παρατηρείται μιας διαρκής αστικοποίηση, η οποία συμπορεύεται στην παρούσα χρονική περίοδο με την επανασυγκεντρωποίηση, που διαμορφώνεται στα πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Συνεπώς στις πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου διαπιστώνονται ταυτόχρονα στοιχεία αστικοποίησης και επανασυγκεντρωποίησης. Η περιαστικοποίηση και η αποσυγκεντρωποίηση δεν εμφανίστηκαν ποτέ στα αστικά κέντρα του αναπτυσσόμενου κόσμου, καθώς δεν διαμορφώθηκαν ποτέ οι ανάλογες συνθήκες που οδήγησαν στην εμφάνιση τους στις πόλεις του αναπτυγμένου κόσμου.

3. Διαφοροποίηση μεταξύ των επιμέρους γεωγραφικών ενοτήτων του αναπτυσσόμενου κόσμου

3.1 Η αστικοποίηση στη Λατινική Αμερική

3.1.1 Αστικοποίηση και πληθυσμιακή μεγέθυνση

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '50 και του '60, η ταχύτητα της αστικής μεγέθυνσης ήταν το κύριο πρόβλημα. Οι περισσότερες πόλεις παρουσίαζαν ρυθμούς ανάπτυξης μεγαλύτερους του 4%, μεταξύ των οποίων η Bogota (7,2%), το Caracas (6,6%), το Sao Paolo (5,3%), η Lima και η πόλη του Μεξικό (5%).⁶³ Σταδιακά, ωστόσο, τα ποσοστά γονιμότητας μειώθηκαν, ο ρυθμός αστικοποίησης επιβραδύνθηκε και πραγματοποιήθηκε αποκέντρωση των τομέων της οικονομίας. Στην επιβράδυνση του

⁶³ United Nations Department of Economic and Social Affairs, World urbanization prospects: the 2001 revision, 2002, United Nations, New York, p. 35

ρυθμού αστικοποίησης συνέβαλε σημαντικά η κρίση που προκλήθηκε από το χρέος.⁶⁴ Οι συνθήκες ζωής στις μεγάλες πόλεις υποβαθμίστηκαν, η ανεργία αυξήθηκε και αρκετοί κάτοικοι μεγάλων πόλεων μετακινήθηκαν προς την ύπαιθρο. Ήταν η πρώτη φορά που οι μικρότερες πόλεις μεγάλωναν με ταχύτερους ρυθμούς από ότι οι μεγαλουπόλεις.

Τη δεκαετία του '90, η χειρότερη περίοδος της οικονομικής κρίσης είχε παρέλθει και οι μεγαλουπόλεις της Λατινικής Αμερικής είχαν τη δυναμική να αναπτυχθούν εκ νέου. Όμως, οι συνθήκες που επικρατούσαν τη δεκαετία του '90 ήταν διαφορετικές από εκείνες που επικρατούσαν τις δεκαετίες του '60 και του '70. Η Λατινική Αμερική είχε εισέλθει στο νέο κόσμο του παγκόσμιου ανταγωνισμού, όπου οι πόλεις ευημερούσαν ή απαξιωνόνταν ανάλογα με την απόδοσή τους. Ο ρυθμός αστικοποίησης των πόλεων της Λατινικής Αμερικής δεν ξεπερνούσε το 2%, παρά μόνο στην περίπτωση της Lima (2,6%) και της Bogota (2,5%).⁶⁵ Η εξωτερική μετανάστευση υπήρξε, επίσης, ένας σημαντικός λόγος επιβράδυνσης της αστικής μεγέθυνσης. Ο συνδυασμός της τοπικής φτώχειας με τους πλούσιους γείτονες συνέβαλε στη μετανάστευση πολλών λατινοαμερικάνων στις Η.Π.Α.

Η σταθεροποίηση και η αναδιάρθρωση της οικονομίας εθεωρείτο ότι θα αντιμετωπίσει τα προβλήματα που είχαν προκληθεί από την εκβιομηχάνιση υποκατάστασης εισαγωγών. Δυστυχώς, ακόμα και σοβαρές προσπάθειες δεν είχαν ως αντίκρισμα την αναμενόμενη γρήγορη οικονομική ανάπτυξη. Η Χιλή και η Κολομβία διήνυσαν μια καλή περίοδο, όμως η Λατινική Αμερική συνολικά πραγματοποίησε μικρότερους ρυθμούς ανάπτυξης ακόμα και σε σχέση με την περίοδο εφαρμογής εκβιομηχάνισης υποκατάστασης εισαγωγών. Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι δεν επιτεύχθηκε οικονομική σταθερότητα.

Η Λατινική Αμερική είναι η πιο αστικοποιημένη περιοχή του αναπτυσσόμενου κόσμου. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '30, η Λατινική Αμερική είχε περίπου 100 εκατομμύρια κατοίκους. Σήμερα, ο πληθυσμός της περιοχής ανέρχεται σε 519 εκατομμύρια κατοίκους, το 75% του οποίου κατοικεί σε πόλεις. Πρόκειται για αναλογία όμοια με αυτή που παρουσιάζουν οι αναπτυγμένες χώρες. Σε ορισμένες χώρες της περιοχής η αναλογία είναι ακόμα υψηλότερη: 89,8% στην Αργεντινή, 91,3% στην

⁶⁴ βλ. Gilbert A., Sustaining urban development in Latin America in an Unpredictable World in Keiner M., Koll-Schretzenmayr M., Schmid W.A. "Managing Urban Futures: Sustainability and Urban Growth in Developing Countries", Hampshire, 2005, ed. Ashgate, p.37

⁶⁵ Ibid, p.38

Ουρουγουάη, 86,9% στη Βενεζουέλα. Οι αστικές συγκεντρώσεις του Buenos Aires, του Sao Paolo, του Rio de Janeiro, της πόλης του Μεξικό και της Lima συγκαταλέγονται μεταξύ των 30 πολυπληθέστερων πόλεων στον κόσμο.⁶⁶

Το μοντέλο αστικοποίησης, στη Λατινική Αμερική, με μοναδική εξαίρεση τη Βραζιλία, ακολουθεί το πρότυπο τη πρωτεύουσας πόλης. Για παράδειγμα, η μητροπολιτική περιοχή της Lima με 7,4 εκατομμύρια κατοίκους, συγκεντρώνει το 30% του πληθυσμού του Περού. Η δεύτερη σε πληθυσμό πόλη της χώρας είναι η Arequipa με 700.000 κατοίκους. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται η ανάδυση γρήγορα αναπτυσσόμενων πόλεων μεσαίου μεγέθους. Εξαιτίας της διεύδυσης της παγκόσμιας οικονομίας σε μικρότερες τοπικές οικονομίες και της εξειδίκευσης των λειτουργιών των μικρών πόλεων. Στην περιοχή, σήμερα, βρίσκονται 51 πόλεις με περισσότερους από ένα εκατομμύριο κατοίκους – 14 εκ των οποίων βρίσκονται στη Βραζιλία – περιορίζοντας τη μεγέθυνση των μεγαπόλεων. Εντούτοις, οι μικρές πόλεις δεν έχουν αποκτήσει επαρκή πολιτική ισχύ και ικανοποιητικές υπηρεσίες διακυβέρνησης, παρά τη διαπιστούμενη μεγέθυνσή τους. Δεν παρουσιάζουν οικονομική διαφοροποίηση, έχουν σημαντικές ελλείψεις σε βασικές αστικές υπηρεσίες και η πολιτιστική δραστηριότητά τους είναι ιδιαίτερα περιορισμένη.

3.1.2 Αστικοποίηση και ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις

Παρά τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη, οι έντονες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες παραμένουν. Η φτώχεια συγκεντρώνεται στις αστικές περιοχές. Το 40% του πληθυσμού της πόλης του Μεξικό και το 33% του πληθυσμού του Sao Paolo ζει κάτω από τα όρια της φτώχειας. Οι φτωχοί κάτοικοι των αστικών περιοχών ζουν σε αυθαίρετες κατοικίες πολύ χαμηλής ποιότητας και με έλλειψη πρόσβασης σε αστικές υποδομές και υπηρεσίες. Πολλοί από τους κατοίκους των αστικών κέντρων καλούνται να αντιμετωπίσουν τις αποτυχίες της κοινωνικής πολιτικής, όπως ανασφάλεια στέγης, ανεπαρκή πρόσβαση σε φθηνά μέσα μεταφοράς, περιβαλλοντική υποβάθμιση, υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας και αυξανόμενο κοινωνικό και χωρικό διαχωρισμό. Η φτώχεια είναι συνήθως το αποτέλεσμα της κοινωνικής θέσης σε συνδυασμό με την οικονομική τάξη, την ηλικία, την εθνικότητα και το φύλο. Περισσότερο από το 1/3 των φτωχών νοικοκυριών έχουν ως επικεφαλής γυναίκες.

⁶⁶ βλ. <http://ww2.unhabitat.org/istanbul+5/statereport.htm>

3.1.3 Διαπιστώσεις για τις αστικές περιοχές της Λατινικής Αμερικής

Οι προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι πόλεις της Λατινικής Αμερικής είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Στις περισσότερες πόλεις της Λατινικής Αμερικής, η έλλειψη στέγης είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα. Το 1996, το 54% των κατοικιών ήταν ανεπαρκείς ποιοτικά ή ποσοτικά. Σε χώρες όπως το Περού και η Γουατεμάλα, η έλλειψη κατοικίας είναι μεγαλύτερη από το απόθεμα. Σήμερα η κατάσταση έχει βελτιωθεί χάρη στις προσπάθειες των κατοίκων και στις επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν σε αστικές υποδομές και υπηρεσίες. Φυσικά, η κατασκευή των κατοικιών από τους ίδιους τους κατοίκους, παρά το γεγονός ότι ενίοτε είναι πολύ καλής ποιότητας, δεν διασφαλίζει την σύνδεση με τα δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης, ηλεκτρισμού και το οδικό δίκτυο, καθώς και την πρόσβαση στις υπηρεσίες εκπαίδευσης και υγείας.

Οι τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα των μεταφορών δεν έχουν διαδοθεί επαρκώς στις πόλεις της Λατινικής Αμερικής, με αποτέλεσμα οι δρόμοι της ώρες αιχμής να παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα συμφόρησης. Αιτία του προβλήματος αποτελεί η εξάπλωση του ιδιωτικού αυτοκινήτου.

Η ανεργία στις πόλεις της λατινοαμερικάνικης ηπείρου είναι σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, ενώ μεγάλο μέρος των κατοίκων των παραγκουπόλεων «απασχολούνται» σε παράνομες δραστηριότητες (διακίνηση ναρκωτικών, κλοπές και ληστείες κλπ). Τα ποσοστά ανεργίας αυξήθηκαν πολύ στα μέσα της δεκαετίας του '90, γεγονός που προκλήθηκε από την οικονομική αναδιάρθρωση. Τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας σημειώθηκαν στην Αργεντινή και τη Βενεζουέλα. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 ανάλογη πορεία ακολούθησαν η Κολομβία και η Χιλή.

Συνέπεια των παραπάνω αποτελεί η αυξημένη εγκληματικότητα. Πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η εγκληματικότητα στις πόλεις της Λατινικής Αμερικής είναι πλέον ανεξέλεγκτη. Σύμφωνα με τον Gilbert⁶⁷, «κάθε κάτοικος της Βενεζουέλας 18 – 60 ετών θα πέσει θύμα 17 εγκληματικών πράξεων, εκ των οποίων οι 4 θα είναι βίαιες». Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζουν το Caracas, το Rio de Janeiro, το Sao Paolo και η πόλη του Μεξικό.

⁶⁷ Gilbert A., Sustaining urban development in Latin America in an unpredictable world, Hampshire, 2005, ed Ashgate, p.40

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι πολύ συχνά λέγονται υπερβολές για την εγκληματικότητα στη Λατινική Αμερική. Καταρχήν τα ποσοστά εγκληματικότητας ποικίλουν τόσο μεταξύ των περιοχών μιας πόλης όσο και μεταξύ των πόλεων μιας χώρας. Στην Κολομβία, για παράδειγμα, ο αριθμός δολοφονιών το 2002 κυμαινόταν από 225 στο Μεντελλίν έως 51 στη Μπογκοτά. Στο Σαντιάγκο, ελάχιστοι άνθρωποι έχουν πεθάνει από βίαια εγκλήματα. Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η εγκληματικότητα δεν αυξάνεται παντού. Στην πόλη του Μεξικό, οι κλοπές έχουν αυξηθεί, ενώ οι φόνοι και τα βίαια εγκλήματα έχουν μειωθεί. Στην Μπογκοτά έχουν μειωθεί οι δολοφονίες.

3.1.4 Η περίπτωση του Sao Paolo

Το Sao Paolo είναι η πρωτεύουσα της Βραζιλίας και ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς και τεχνολογικούς κόμβους της Λατινικής Αμερικής, όπου παράγεται το 18% του ΑΕΠ της Βραζιλίας. Η Μητροπολιτική Περιοχή του Sao Paolo περιλαμβάνεται μεταξύ των μεγαλύτερων αστικών κέντρων στον κόσμο με 18 εκατομμύρια πληθυσμό και έκταση 8.000 τ.χμ. Στην πόλη του Sao Paolo, σε μια έκταση 1.500 τ.χμ κατοικούν 10,4 εκατομμύρια άνθρωποι. Η Μητροπολιτική Περιοχή χαρακτηρίζεται από έντονες κοινωνικές και οικονομικές αντιθέσεις. Το 30% των κατοίκων δεν έχουν ασφάλεια στέγης και η εγκληματικότητα αυξάνεται σημαντικά.

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, το Sao Paolo ήταν ένα μικρό εμπορικό κέντρο, που αναπτύχθηκε με την αύξηση εξαγωγών καφέ και συγκέντρωσε μετανάστες από Ευρώπη και Ασία στα πλαίσια της πολιτικής προσέλκυσης μεταναστών που ακολουθήθηκε εκείνη την περίοδο από την κυβέρνηση.

Κατά της διάρκεια των 2 τελευταίων δεκαετιών, ο πληθυσμός της πόλης του Sao Paolo μειώνεται αναλογικά με τον πληθυσμό της Μητροπολιτικής Περιοχής. Σήμερα διαπιστώνεται μετακίνηση του πληθυσμού από το κέντρο προς τα προάστια. Το κέντρο της πόλης εξυπηρετείται καλύτερα από υποδομές και κοινωνικές υπηρεσίες, όπως νοσοκομεία, σχολεία, αστυνομικά τμήματα.

Η προαστιοποίηση του Sao Paolo οφείλεται στην έλλειψη φθηνής κατοικίας στο κέντρο της πόλης και στην έλλειψη πολιτικών για τις κοινωνικές ομάδες χαμηλών εισοδημάτων.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα⁶⁸, 600.000 άνθρωποι στις πόλεις της Βραζιλίας αναγκάζονται να μετέλθουν παράνομες διαδικασίες απόκτησης στέγης. Οι παράνομες διαδικασίες αναπτύσσονται στα προάστια, όπου η γη είναι φθηνή με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνθήκες φυσικής και οικονομικής απομόνωσης, να υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις σε βασικά δίκτυα υποδομών και να υποβαθμίζεται το αστικό και περιαστικό περιβάλλον. Πρόκειται για τις γνωστές favelas⁶⁹ ή corticos, που είναι διαφορετικές μορφές παραγκουπόλεων. Η διαφορά μεταξύ των δύο χαρακτηρισμών έγκειται στο ότι οι κάτοικοι των favelas είναι ιδιοκτήτες των κατοικιών τους, ενώ οι κάτοικοι των corticos είναι ενοικιαστές. Οι favelas δημιουργήθηκαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του '80 ως συνέπεια της κρίσης που αντιμετώπισε η χώρα, ενώ τα corticos είναι το προηγούμενο αστικό μόντυπο που κάλυπτε στις στεγαστικές ανάγκες των φτωχών του Sao Paolo.⁷⁰

Όλες οι περιοχές υψηλής και βίαιης εγκληματικότητας συγκεντρώνουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά αστικής υποβάθμισης χωρίς, όμως να ισχύει και η αντίστροφη υπόθεση. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στην παρουσία ή απουσία οργανωμένου εγκλήματος, όπως η διακίνηση ναρκωτικών. Οι favelas βρίσκονται σε δημόσια ή ιδιωτική γη, την οποία κατέλαβαν οι σημερινοί κάτοικοι μεμονωμένα ή οργανωμένα.

3.2 Η αστικοποίηση στην Ασία

3.2.1 Αστικοποίηση και πληθυσμιακή μεγέθυνση

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα υπήρξε για την Ασία μια περίοδος ταχύτατης ανάπτυξης και αστικοποίησης. Σύμφωνα με την αναφορά του UN-HABITAT “World Urbanization Prospects”⁷¹, κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων του 20^{ου} αιώνα,

⁶⁸ βλ. World Bank, World Development Report 1999/2000: entering the 21st century, New York, 2000, ed. Oxford University Press, p. 57

⁶⁹ Ο επίσημος ορισμός των favelas δόθηκε από την Υπηρεσία Αστικής Ανάπτυξης του Δήμου Sao Paolo, ήδη από τη δεκαετία του '70: «οι favelas είναι συγκεντρώσεις κατοικιών περιορισμένου μεγέθους, που έχουν κατασκευασθεί με ανεπαρκή υλικά (παλιά ξύλα, χαρτόνια κλπ) με ακανόνιστη χωρική κατανομή και που σχεδόν πάντα δεν έχουν πρόσβαση σε αστικές και κοινωνικές υπηρεσίες και υποδομές, διαμορφώνοντας μια πολύπλοκη κοινωνική, οικονομική, υγειονομική και εκπαιδευτική αστική τάξη.»

⁷⁰ βλ. Fix M., Arantes P., Tanaka G., Urban slum reports : the case of Sao Paolo, Brazil, 2003, π.5

⁷¹ βλ. UN Habitat, World urbanization prospects – the 2003 revision, New York, 2004, ed. United Nations, p.20

περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι έχουν μεταναστεύσει από αγροτικές σε αστικές περιοχές, διπλασιάζοντας το ποσοστό του αστικού πληθυσμού από 17% σε 36%. Ωστόσο, η διαδικασία της αστικοποίησης δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το ποσοστό του πληθυσμού που κατοικεί σε αστικές περιοχές είναι κατά πολύ μικρότερο του αντίστοιχου ποσοστού στις αναπτυγμένες χώρες, καθίσταται σαφές ότι τα επόμενα χρόνια η Ασία θα κληθεί να αντιμετωπίσει ακόμα μεγαλύτερες αστικές προκλήσεις. Σύμφωνα με εκτιμήσεις των Ηνωμένων Εθνών, το 2030 ο αστικός πληθυσμός της Ασίας θα αντιστοιχεί στο 53% του συνολικού πληθυσμού της.⁷²

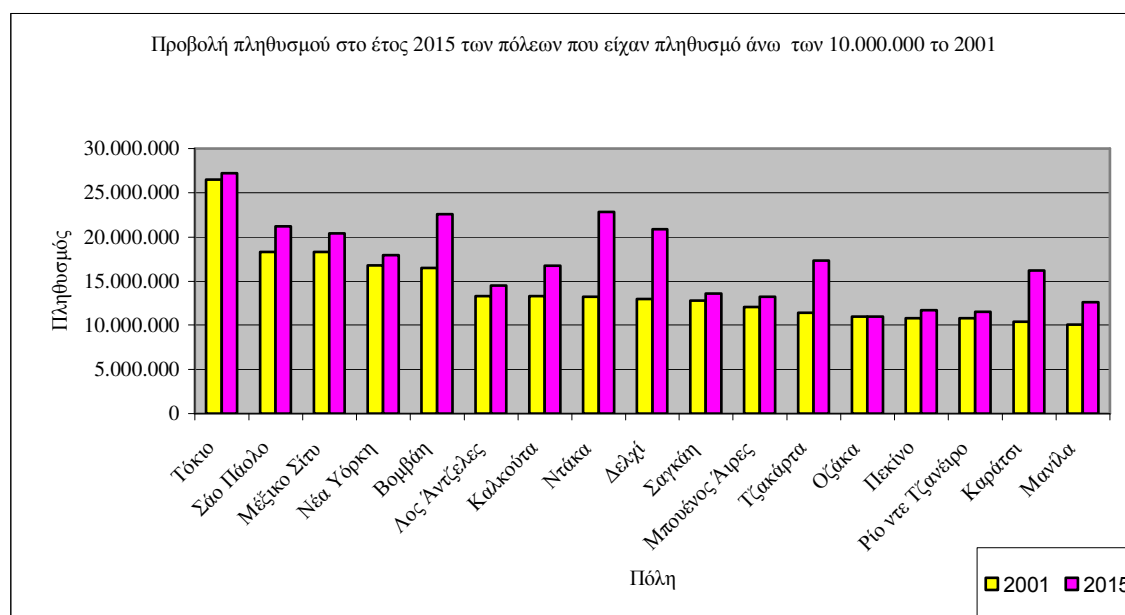
Η αστικοποίηση της Ασίας πραγματοποιήθηκε με ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς, γεγονός που οφείλεται στην ταχύτατη αλλαγή ορισμένων χωρών. Για παράδειγμα, ο ετήσιος ρυθμός αστικοποίησης της Νότιας Κορέας κατά την περίοδο 1960 – 1980, ήταν μεγαλύτερος του 3%, ενώ κατά την περίοδο 1965 – 1970 βρισκόταν στο 4,6%.

Ένα ακόμα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της αστικοποίησης στην Ασία υπήρξε η ανάδυση μεγάλων αστικών συγκεντρώσεων. Στο γράφημα που ακολουθεί αποτυπώνεται η εκτιμώμενη πληθυσμιακή εξέλιξη των πόλεων που είχαν περισσότερους από 10.000.000 κατοίκους το 2001. Πέραν του γεγονότος ότι οι μισές από τις πόλεις βρίσκονται στην ασιατική ήπειρο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με τις πληθυσμιακές προβολές στις πόλεις της Ασίας αναμένεται ότι θα παρατηρηθούν ιδιαίτερα μεγάλες πληθυσμιακές αυξήσεις. Η Dhaka αναμένεται ότι θα αυξησει τον πληθυσμό της κατά 9.600.000 κατοίκους (72,73%), το Δελχί κατά 7.900.000 κατοίκους (60,7%), η Βομβάη κατά 6.100.000 κατοίκους (37%), η Jakarta κατά 5.900.000 κατοίκους (51,75%). Αντίστοιχη πληθυσμιακή αύξηση θα παρουσιάσει μόνο το Karachi από τη Λατινική Αμερική. Όλες οι υπόλοιπες πόλεις που είχαν πληθυσμό άνω των 10.000.000 κατοίκων το 2001 θα παρουσιάσουν πολύ μικρότερες πληθυσμιακές μεταβολές, καθώς οι χώρες της Λατινικής Αμερικής παρουσιάζουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά αστικοποίησης. Είναι προφανές ότι η διαδικασία της αστικοποίησης στην Αμερική, όπως και στην Ευρώπη, έχει ολοκληρωθεί σε αντίθεση με τις χώρες της Ασίας όπου η αστικοποίηση βρίσκεται σε εξέλιξη και παρουσιάζει αυξητικές τάσεις. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το 2015, έξι από τις δέκα πόλεις με το μεγαλύτερο πληθυσμό θα βρίσκονται στην ασιατική ήπειρο. Σε αυτό το

⁷² βλ. H.J.A. van Ginkel, P.J. Marcotullio, Asian Urbanization and Local and Global Environment Challenges, σελ. 11-35 στο M. Keiner, M. Koll-Schretzenmayr, W.A. Schmidt, Managing Urban Futures, Hampshire, 2005, Ashgate Publishing Ltd, σελ. 11-13

σημείο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η Ασία ανέκαθεν ήταν η ήπειρος με τις μεγαλύτερες πόλεις, με μόνη εξαίρεση τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα, οπότε παρατηρήθηκε μεγέθυνση των πόλεων στην Ευρώπη.

Γράφημα 1: Οι μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις στον κόσμο το 2001 και εκτιμήσεις για την πληθυσμιακή τους εξέλιξη

Πηγή: UN-HABITAT, World Urbanization Prospects, 1999

3.2.2 Αστικοποίηση και ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, η παγκόσμια οικονομία υπέστη διαρθρωτικές αλλαγές που επηρέασαν την παραγωγή, την αξιοποίηση των πόρων και την παραγωγή πλούτου. Η διασυννοριακή ενοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων και οι αυξανόμενες αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των περιφερειακών οικονομιών αποτελούν μέρος της διαδικασίας που αποκαλείται παγκοσμιοποίηση. Η γεωγραφική απεικόνιση της παγκοσμιοποίησης γίνεται μέσω της ανάδειξης πόλεων σε κόμβους της σύγχρονης οικονομικής δραστηριότητας, ενώ η ένταση της παγκοσμιοποίησης μετριέται μέσα από μια σειρά δεικτών τάσεων, όπως οι εμπορικές και χρηματοοικονομικές ροές, οι ξένες άμεσες επενδύσεις, οι τηλεπικοινωνίες και τα προσωπικά και επαγγελματικά ταξίδια. Το επεκτεινόμενο πεδίο εφαρμογής και η αυξανόμενη ένταση της παγκόσμιας οικονομικής

ενοποίησης υποστηρίζονται από τις τεχνολογικές εξελίξεις στις μεταφορές και στις τηλεπικοινωνίες.

Στη νότια και νοτιοανατολική Ασία⁷³ πραγματοποιήθηκε ραγδαία ανάπτυξη της βιομηχανικής ζώνης με υψηλή προσβασιμότητα σε δευτερογενείς οικονομικές δραστηριότητες και στην ανάπτυξη. Παρά το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανικής παραγωγής παραμένει συγκεντρωμένο σε χώρες μέλη του ΟΟΣΑ, όπως οι Η.Π.Α., η Ιαπωνία και η Δυτική Ευρώπη, έχουν επέλθει σημαντικές αλλαγές στη βιομηχανική γεωγραφία. Οι νέες Βιομηχανικές Οικονομίες της Ασίας (Χονγκ Κονγκ, Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν) μαζί με τις 4 χώρες του ASEAN (Ινδονησία, Μαλαισία, Φιλιπίνες, Ταϊλάνδη) εκμεταλλεύτηκαν το πλεονέκτημα της αλλαγής της γεωγραφίας της βιομηχανικής παραγωγής.

Η θεωρητική εξήγηση των μοντέλων ανάπτυξης της Ασίας, που αποτυπώθηκε στις μεγάλες πόλεις, έγινε γνωστή ως η θεωρία «της ιπτάμενης χήνας».⁷⁴ Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η ραγδαία εκβιομηχάνιση των περιοχών οφείλεται στη συσχέτιση των εμπορικών τάσεων και του κύκλου ζωής των προϊόντων με τις ξένες άμεσες επενδύσεις. Βασική παραδοχή αποτελεί ότι η Ιαπωνία υπήρξε η πρώτη «ιπτάμενη χήνα» ανάπτυξης, μέσω της οποίας διαχύθηκαν ξένες άμεσες επενδύσεις σε γειτονικές χώρες με χαμηλό εργατικό κόστος, συνδέοντας την ανάπτυξη με την ανάδυση, ωρίμανση και παρακμή ορισμένων τομέων της βιομηχανικής παραγωγής. Οι «χώρες – χήνες» που ακολούθησαν κατά ρεύματα ήταν:

31. τις δεκαετίες του '60 και του '70, οι 4 τίγρεις της νοτιοανατολικής Ασίας: Σιγκαπούρη, Χονγκ Κονγκ, Νότια Κορέα και Ταϊβάν,
32. τις δεκαετίες του '80 και του '90, οι 4 χώρες του ASEAN (νέες εκβιομηχανιζόμενες χώρες): Μαλαισία, Ταϊλάνδη, Ινδονησία, Φιλιπίνες,
33. τη δεκαετία του '90, οι σοσιαλιστικές χώρες υπό μετάβαση: Βιετνάμ, Κίνα⁷⁵.

⁷³ Πρόκειται για τις 4 αναδύμενες οικονομίες της περιοχής, που ονομάστηκαν και Τίγρεις της Ασίας.

⁷⁴ Για περισσότερα βλ. K. Kojima, 2000, The “flying geese” model of Asian economic development: origin, theoretical extensions and regional policy implications, Journal of Asian Economies, Vol. 11, pp. 375-401

⁷⁵ Περίπου 400 από τις 500 πιο πλούσιες εταιρείες του κόσμου (Fortune 500) έχουν επενδύσει σε 2000 προγράμματα και έργα στην Κίνα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι κορυφαίοι κατασκευαστές ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών, τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού, φαρμάκων, πετροχημικών και εξοπλισμού παραγωγής ενέργειας. (βλ. UNCTD, 2001, World Investment Report 2001, ed. UN, New York)

Στο επίκεντρο των αλλαγών που αναλύθηκαν προηγουμένως βρίσκονται οι ασιατικές πόλεις, οι οποίες υφίστανται σημαντικές εσωτερικές αλλαγές, στα πλαίσια της διαδικασίας σχηματισμού παγκοσμιούπολεων και της χωρικής συγκέντρωσης του παγκόσμιου κεφαλαίου.⁷⁶ Οι αλλαγές αυτές, που αφορούν σε έργα υποδομής, διαφοροποίηση των περιοχών κατοικίας, εμπορίου και βιομηχανίας, αναδιαμορφώνουν τον αστικό ιστό προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο νέος λειτουργικός ρόλος της πόλης στο περιφερειακό και παγκόσμιο οικονομικό σύστημα.

Το 1991, ο McGee⁷⁷ εισήγαγε την έννοια της *desakota* (χωριόπολις)⁷⁸ αναφερόμενος στην ιδιαίτερα χωρικά εκτεταμένη αστική μορφολογία που συναντιέται στην νοτιοανατολική Ασία και υπήρξε απόρροια της διαδικασίας της αστικοποίησης. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη νέα εκτεταμένη αστική δραστηριότητα, που αναπτύσσεται στην ενδοχώρα πολλών κεντρικών πόλεων διαφορετικών χωρών της περιοχής. Οι περιοχές *desakota* είναι περιοχές, όπου παρατηρείται συνύπαρξη αγροτικών και μη αγροτικών δραστηριοτήτων και συνήθως βρίσκονται σε περιοχές που μεσολαβούν μεταξύ δύο μεγάλων πόλεων.⁷⁹ Θα μπορούσε κανείς να αποκαλέσει αυτές τις περιοχές και ως αστικούς διαδρόμους.

Στα πλαίσια των θεωρητικών προσπαθειών ερμηνείας της αστικής ανάπτυξης έγιναν σημαντικές προσπάθειες ερμηνείας των αστικών κέντρων της Ασίας. Ο Choe, το 1996, διέγινωσε την παρουσία ενός ώριμου αστικού διαδρόμου, σχήματος S, μήκους 1.500 μέτρων, που εκτείνεται μεταξύ του Πεκίνο και του Τόκιο, περνώντας μέσω της Πιονγκ Γιανγκ (πρωτεύουσα της Βόρειας Κορέας) και της Σεούλ (πρωτεύουσα της Νότιας Κορέας), η οποία συνδέει 77 πόλεις άνω των 200.000 κατοίκων σε μια αστική συγκέντρωση των 97 εκατομμυρίων κατοίκων. Πρόκειται για μια αστική μορφή, η οποία είναι γνωστή με την ονομασία *Αστικός διάδρομος BESETO* και που αναμένεται ότι θα αποτελέσει ένα διεθνές σύστημα πόλεων στο μέλλον.⁸⁰ Αντίστοιχες ευρύτερες αστικές περιοχές έχουν σχηματισθεί στην Πανιαπωνική Θαλάσσια Ζώνη, στην PanBohai Ζώνη, στη Νότια Κινεζική Ζώνη κ.α.

⁷⁶ βλ. Friedmann J., *The World City Hypothesis, Development and Change*, Vol. 17, 1986, pp. 69-83

⁷⁷ βλ. McGee T. G. et al, 1995, op.cit., p.76

⁷⁸ Η λέξη *desa* σημαίνει χωριό και η λέξη *kota* σημαίνει πόλη. Οι δυο λέξεις προέρχονται από τις μαλαισιανές και ινδονησιακές διαλέκτους.

⁷⁹ βλ. van Ginkel H.J.A., 2005, op. cit., p.22

⁸⁰ Ibid, p.23

3.2.3 Διαπιστώσεις για τις αστικές περιοχές της Ασίας

Η παγκοσμιοποίηση αναδεικνύεται σε μοχλό αστικής ανάπτυξης, επηρεάζοντας τόσο τη μορφολογία του αστικού ιστού όσο και το αστικό περιβάλλον. Οι πόλεις επηρεάζονται από το εμπόριο, τις επενδύσεις, τους ανθρώπους, την πληροφορία, τις μολυσματικές θανατηφόρες ασθένειες, την αυξανόμενη κατανάλωση και την εκπομπή ρύπων. Η θεωρία περί των μεταβάσεων του αστικού περιβάλλοντος υποστηρίζει ότι οι μορφές περιβαλλοντικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι πόλεις διαφοροποιούνται με την αύξηση του πλούτου. Τα ιδιαίτερα τοπικά προβλήματα, που σχετίζονται με την παράδοση και τις συνήθειες του ενδογενούς πληθυσμού αντικαθίστανται από προβλήματα παγκόσμιας εμβέλειας, που απορρέουν από τις παγκοσμιοποιημένες συνήθειες του αστικού πληθυσμού. Λαμβάνοντας υπόψη τις εντεινόμενες καταναλωτικές συνήθειες των ασιατικών πληθυσμών, καθίσταται σαφές ότι το αστικό περιβάλλον θα υποβαθμίζεται διαρκώς, καθώς θα αυξάνονται εκθετικά οι εκπεμπόμενοι ρύποι και τα απορρίμματα, θα καταστρέφεται το αστικό και περιαστικό πράσινο και θα υποβαθμίζεται διαρκώς η ποιότητα της αστικής στέγης.

Η ανάπτυξη των πόλεων της Ασίας συνοδεύεται από μια σειρά σημαντικών προκλήσεων. Πολλές πόλεις αντιμετωπίζουν πολύ σημαντικά προβλήματα, όπως η πρόσβαση σε πόσιμο νερό και η έλλειψη συνθηκών υγιεινής (πρόκειται για την επονομαζόμενη και ως «καφέ» ατζέντα). Πρόκειται για αστικές υπηρεσίες, οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με την επαρκή στέγη και τη φτώχεια, καθώς οι κάτοικοι που δεν έχουν πρόσβαση, συνήθως διαμένουν σε παραγκουπόλεις και η απουσία πρόσβασης επιτείνει τα προβλήματα που απορρέουν από την ένδεια. Οι αστικές περιοχές, που δεν έχουν τις αναγκαίες υποδομές, συγκαταλέγονται μεταξύ των πιο επικίνδυνων περιοχών για την ανθρώπινη ζωή και ο μισός αστικός πληθυσμός της Ασίας υποφέρει τουλάχιστον από μια από τις κύριες ασθένειες που συνδέονται με την έλλειψη πόσιμου νερού και συνθηκών υγιεινής. Πρόσβαση σε πόσιμο νερό έχει 35% του πληθυσμού της ασιατικής ηπείρου, ενώ σύνδεση με δίκτυο αποχέτευσης έχει το 45% του πληθυσμού.⁸¹ Οι κίνδυνοι που απορρέουν από την έλλειψη πόσιμου νερού και εγκαταστάσεων υγιεινής συνδέονται με 2,2 εκατομμύρια θανάτους ετησίως παγκοσμίως. Η διάρροια αποτελεί αιτία θανάτου 6.000

⁸¹ βλ. World Health Organization, Health: Creating Healthy Cities in the 21st Century, London, 1999, Earthscan Reader., pp. 147-148

παιδιών ημερησίως παγκοσμίως.⁸² Πολλές από τις πόλεις αυτές, συνεχίζουν να εξυπηρετούνται από τις υποδομές ύδρευσης και αποχέτευσης που είχαν κατασκευασθεί από τους αποίκους.

Η αστικοποίηση στην ασιατική ήπειρο αναμένεται ότι θα συνεχίσει στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της κατά τον 21^ο αιώνα. Πρόκειται για τις κυβερνήσεις με τους λιγότερους διαθέσιμους πόρους για την παροχή υπηρεσιών στους πολίτες τους.

3.2.4 Η περίπτωση της Βομβάης

Η Βομβάη είναι η μεγαλύτερη πόλη της Ινδίας με πληθυσμό 20 εκατομμυρίων και η πέμπτη πολυπληθέστερη πόλη στον κόσμο. Εκτείνεται σε 7 νησιά. Είναι το εμπορικό και ψυχαγωγικό κέντρο της Ινδίας και στεγάζει σημαντικούς χρηματοοικονομικούς οργανισμούς, όπως το Θησαυροφυλάκιο της Ινδίας, το Χρηματιστήριο αξιών της Ινδίας και τα επιτελεία πολλών πολυεθνικών εταιρειών, αλλά και την ινδική βιομηχανία κινηματογράφου, γνωστή ως Bollywood.

Η πόλη προσελκύει μετανάστες από όλη την Ινδία εξαιτίας των πολλών ευκαιριών απασχόλησης και του σχετικά υψηλού βιοτικού επιπέδου, οι οποίοι συνήθως στοιβάζονται σε πρόχειρες κατασκευές που δεν παρέχουν επαρκή προστασία από το κρύο και τη βροχή. Το 50% του πληθυσμού της πόλης κατοικούν σε πρόχειρες κατασκευές ή είναι άστεγοι.

Οι παραγκουπόλεις της Βομβάης εντοπίζονται σε περιοχές που δεν είναι κατοικήσιμες, όπως δίπλα σε χωματερές. Τα παραπήγματα συγκεντρώνουν λιμνάζοντα νερά, επηρεάζονται από κατακρημνίσεις και μουσώνες, πλημμυρίδες και άμπωτες, με αποτέλεσμα να εκτίθενται διαρκώς σε θανατηφόρες ασθένειες.

Η χρήση των κατασκευών αυτών ως χώρων εργασίας δημιουργεί πρόσθετους κινδύνους για την υγεία. Στην παραγκούπολη Dharavi, υπάρχουν περίπου 400 βυρσοδεψία – πηγές ρύπανσης του αέρα και του νερού. Σε αυτές τις περιβαλλοντικές συνθήκες, η αποθήκευση φαγητού είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς είναι ιδιαίτερα υψηλή η πιθανότητα μόλυνσης. Πρόβλημα αποτελεί και η ρύπανση από βιομηχανίες, όπως τα διυλιστήρια πετρελαίου στα ανατολικά προάστια της πόλης.

Η πλειοψηφία των νοικοκυριών των παραγκουπόλεων έχουν ελλιπή πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Συνήθως προμηθεύονται νερό αμφιβόλου ποιότητας από πηγάδια. Το νερό

⁸² βλ. UN Habitat, Water and sanitation in the World's Cities, London, 1993, ed. Earthscan, p.43

είναι η κύρια πηγή μόλυνσης από τύφο, χολέρα, ηπατίτιδα, πολυομυελίτιδα, δυσεντερία κ.α. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση που υπάρχει διαθέσιμο πόσιμο νερό, οι κάτοικοι αναγκάζονται να συνωστίζονται σε ουρές και πολύ συχνά η διαθέσιμη ποσότητα δεν είναι επαρκής. Δίκτυα αποχέτευσης δεν υπάρχουν στις παραγκουπόλεις. Χρησιμοποιούνται πρόχειρες εξωτερικές τουαλέτες.⁸³

3.3 Η Αστικοποίηση στην Αφρική

3.3.1 Αστικοποίηση και πληθυσμιακή μεγέθυνση⁸⁴

Μέχρι το 1991, το ποσοστό αστικοποίησης στην Αφρική ήταν μόλις 31%. Η υποσαχάρια Αφρική αποτελεί τη λιγότερο αστικοποιημένη περιφέρεια του πλανήτη, αν και θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρατηρείται μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των αφρικανικών κρατών. Στις χώρες του Μαγκρέμπ το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται στο 54%.

Σύμφωνα με στοιχεία του Αναπτυξιακού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) η πλειοψηφία των αφρικανικών κρατών παρουσιάζει ποσοστά αστικοποίησης 20-39%.⁸⁵ Μόνο 6 αφρικανικά κράτη παρουσιάζουν ποσοστά αστικοποίησης μεγαλύτερα του 50%: το Ντζιμπουτί (81%), η Λιβυή (70%), η Νότια Αφρική (58%), η Τυνησία (54%), η Αλγερία (52%) και η Ζάμπια (50%). Τόσο το Ντζιμπουτί όσο και η Λιβυή αποτελούν ιδιαίτερες περιπτώσεις, υπό την έννοια ότι το Ντζιμπουτί είναι ένα κρατίδιο και η Λιβυή έχει πολύ μεγάλες εκτάσεις ερήμου, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός να συγκεντρώνεται στο Μπεργκάζι και την Τρίπολη αντίστοιχα. Τα λιγότερο αστικοποιημένα κράτη της ηπείρου είναι το Μαλάουι (12%), η Μπουρκίνα Φάσο (9%), η Ρουάντα (8%) και το Μπουρούντι (6%).⁸⁶

Το πρότυπο της αστικοποίησης διαφοροποιείται ανάμεσα στη Δυτική και την Ανατολική Αφρική. Σε πολλές δυτικοαφρικανικές χώρες υπάρχουν πολύ λίγες πόλεις που

⁸³ βλ. Swaminathan M., Aspects of urban poverty in Bombay, in Environment and urbanization, Vol. 7, No1, April 1995, pp. 133-143

⁸⁴ βλ. UN Habitat, 2001, op.cit, p.12

⁸⁵ <http://www.undp.org>

⁸⁶ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον προσδιορισμό μιας αστικής περιοχής, καθώς και ως προς την επικαιροποίηση, την ακρίβεια και την πληρότητα των απογραφών μεταξύ των αφρικανικών κρατών.

έπονται πληθυσμιακά της πρωτεύουσας με αποτέλεσμα ο αστικός πληθυσμός να συγκεντρώνεται σε πολύ λίγες πόλεις. Η πληθυσμιακή αύξηση στην Ανατολική Αφρική παρουσιάζει μεγαλύτερη ισορροπία ως προς την χωρική κατανομή σε δεύτερες και τρίτες πληθυσμιακά πόλεις. Μέχρι το 2015, αναμένεται ότι το Lagos θα έχει πληθυσμό μεγαλύτερο των 10 εκατομμυρίων κατοίκων και 70 πόλεις θα έχουν πληθυσμό μεγαλύτερο του ενός εκατομμυρίου κατοίκων. Ο πιο σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στην αστικοποίηση της Δυτικής και της Ανατολικής Αφρικής είναι η εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές. Στη Νότια Αφρική η φυσική αύξηση του πληθυσμού είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας αστικοποίησης.

Η αναδιάρθρωση, εξαιτίας της οποίας προκλήθηκαν ελλείψεις σε εισαγόμενα προϊόντα, μείωση των επενδύσεων, περιέστειλε τις δαπάνες για το δημόσιο τομέα και οδήγησε σε φθίνουσα ζήτηση, επηρέασε αρνητικά την αστική βιομηχανική παραγωγή. Η μεγάλης κλίμακας βιομηχανική παραγωγή, που δημιούργησε πολλές θέσεις εργασίας στη Λατινική Αμερική και την Ασία, δημιούργησε πολύ λίγες ευκαιρίες απασχόλησης στις πόλεις της Αφρικής.

Σε πολλές χώρες της Αφρικής, οι κυβερνήσεις είναι προδιατεθειμένες αρνητικά απέναντι στις πόλεις και στις περιπτώσεις όπου η διακυβέρνηση δεν έχει αποκεντρωθεί αυτή η αντίληψη μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε εγκατάλειψη των αστικών κέντρων. Η εγκατάλειψη αυτή είναι δεδομένο ότι θα οδηγήσει σε αδυναμία παροχής και διατήρησης των υφιστάμενων υποδομών και υπηρεσιών που χρειάζονται οι κάτοικοι των πόλεων και απαιτούν οι επενδυτές.

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η αφρικανική ήπειρος παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς αστικοποίησης. Πρόκειται ίσως για τους μεγαλύτερους ρυθμούς σε παγκόσμιο επίπεδο τα τελευταία 30 χρόνια, μια εξέλιξη που ταυτίζεται χρονικά με την περίοδο της αποαποικιοποίησης της Αφρικής και της άρσης των αποικιακών περιορισμών για κινητικότητα μεταξύ των αστικών και αγροτικών περιοχών και εσωτερική μετανάστευση.

Στην περίπτωση της υποσαχάριας Αφρικής ο ρυθμός αύξησης της αστικοποίησης ανέρχεται σε 5-6%, σε σύγκριση με το 3-4% ετήσιας αύξησης του εθνικού πληθυσμού, ενώ ορισμένες πόλεις παρουσιάζουν ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού τους 9-11% (πρόκειται συνήθως για τις μεγαλύτερες πόλεις). Χαρακτηριστικά παραδείγματα, όπου παρατηρήθηκαν ιδιαίτερα υψηλοί ρυθμοί αστικοποίησης, γεγονός που δικαιολογεί και τα

υψηλά ποσοστά αστικοποίησης που παρουσιάζουν σήμερα σε σχέση με το 1960, αποτελούν η Μποτσουάνα (13,3%), η Σουαζιλάνδη (10,5%) και η Τανζανία (10,3%), ενώ το Λεσότο, η Λιβυή, η Μαυριτανία και η Μοζαμβίκη σημείωσαν ετήσιους ρυθμούς αστικοποίησης 8-10%. Οι χώρες αυτές το 1960 συγκαταλέγονταν μεταξύ των φτωχότερων χωρών της Αφρικής. Τέσσερις εξ αυτών συνεχίζουν να είναι. Εξαιρέση αποτέλεσαν η Σουαζιλάνδη, όπου διαπιστώνεται βελτίωση στην οικονομία και τις κοινωνικές συνθήκες, σύμφωνα με το δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης και η Λιβυή και η Μποτσουάνα, οι οποίες παρουσίασαν δυναμική οικονομική ανάπτυξη και βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών επωφελούμενες της εκμετάλλευσης πετρελαίου και διαμαντιών.⁸⁷

Χώρες με υψηλά ποσοστά αστικοποίησης το 1960, όπως η Αίγυπτος, η Τυνησία, η Νότια Αφρική, το Κονγκό και η Ισημερινή Γουινέα, παρουσίασαν μέτριους ρυθμούς αύξησης της αστικοποίησης (3-4% ετησίως) με εξαίρεση την περίπτωση της Ισημερινής Γουινέας, όπου το αντίστοιχο ποσοστό ήταν μόλις 1,5%. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή, καθώς ο ρυθμός αύξησης της αστικοποίησης της Νότιας Αφρικής διαμορφώθηκε μέσω διαδικασιών «ελέγχου εισροών», που κυριάρχησαν μέχρι το 1986 υπό τη νομοθεσία του απαρτχάιντ. Έκτοτε, ο ρυθμός μετανάστευσης από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές αυξήθηκε δραματικά, αν και δεν υπάρχουν διαθέσιμα ακριβή στοιχεία. Μολαταύτα, το απαρτχάιντ δεν αποτελεί τη μόνη αιτία για το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό αστικοποίησης που παρουσιάζει η Νότια Αφρική, καθώς πρόκειται για την πιο αναπτυγμένη και οικονομικά προωθημένη χώρα της Αφρικής.

3.3.2 Αστικοποίηση και ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις

Οι μεγαλύτερες πόλεις της αφρικανικής ηπείρου, όπως άλλωστε και όλες οι μεγάλες πόλεις, αποτελούν χώρους συγκέντρωσης πολιτικής και οικονομικής δύναμης, πολύπλοκες οικονομικές και φυσικές δομές με ιδιαίτερα μεγάλες απαιτήσεις στα πλαίσια του αστικού σχεδιασμού και προγραμματισμού. Η έλλειψη αστικών υποδομών και η ανεργία είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που συνοδεύουν τη μεγέθυνση αυτών των πόλεων.

Η σύγχρονη βιβλιογραφία συνηθίζει να χαρακτηρίζει τις υπερμεγέθεις πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου που έχουν πληθυσμό πάνω από 10 εκατομμύρια κατοίκους, ως μεγαπόλεις. Ωστόσο, το πληθυσμιακό μέγεθος ως στοιχείο από μόνο του δεν αποτελεί

⁸⁷ Βλ. <http://www.unhbitat.org>

ικανοποιητικό δείκτη για την προσέγγιση της οικονομικής δραστηριοποίησης, της αστικής κατοικίας και του υπερεθνικού ρόλου των πόλεων αυτών που αποτελούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνηγορούν στη μετατροπή τους σε μεγαπόλεις μέσα από τη διαρκή συσσώρευση αγροτικού πληθυσμού (εσωτερικοί μετανάστες).

Η Αφρική έχει μόλις 2 μεγαπόλεις:

- Ευρύτερο Κάιρο
- Μητροπολιτική περιοχή Pretoria– Witwatersrand - Vereeniging με κέντρο το Johannesburg.

Ιεραρχικά, από άποψης μεγέθους με πληθυσμό 2-8 εκατομμύρια κατοίκους ακολουθούν το Lagos, η Kinshasa, το Αλγέρι, το ευρύτερο Durban, η Αλεξάνδρεια, η Τρίπολη\Τύνιδα, η Casablanca, το ευρύτερο Cape Town, το Kano, το Hartoum, η Adidjan, το Ibadan.

Η κάλυψη των βασικών αναγκών στις μεγάλες πόλεις της Αφρικής αποδίδεται χαρακτηριστικά από το παράδειγμα του Maputo στη Μοζαμβίκη. Τη δεκαετία του 1990 το 82% των οικογενειών αυτοχαρακτηρίζονταν φτωχές, το 61% των οικογενειών ζούσαν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας και ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αντιστοιχούσε στο 32% του συνολικού πληθυσμού.⁸⁸

3.3.3 Διαπιστώσεις για τις αστικές περιοχές της Αφρικής

Οι προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι αφρικανικές πόλεις είναι η 500.000πληθυσμιακή αύξηση, που δεν συνοδεύεται από εκβιομηχάνιση ή οικονομική ανάπτυξη, η έλλειψη δυναμισμού στην οικονομία, οι αποτυχίες σε ζητήματα διακυβέρνησης, οι σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές και υπηρεσίες, η ανεπαρκής διαχείριση της γης, η φτώχεια και η κοινωνική αποδιάθρωση,

Το μέλλον μιας πόλης είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το μέλλον της χώρας, στο έδαφος της οποίας εγγράφεται, και οι προοπτικές ορισμένων αφρικανικών κρατών, που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση, έχουν ελάχιστους οικονομικούς πόρους ή κυβερνώνται από αυταρχικά καθεστώτα, είναι δυσοίωνες. «Οι αφρικανικές πόλεις δεν αποτελούν μηχανές οικονομικής ανάπτυξης και αναδιάθρωσης. Αντίθετα, είναι το

⁸⁸ UN Habitat, Annual report 2005: Reporting the challenges of an urbanizing world, Nairobi, 2005, ed. United Nations, p. 23

σύμπτωμα και μέρος της αιτίας της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, που επικρατεί στην ήπειρο.»⁸⁹

Οι αποτυχίες σε επίπεδο διακυβέρνησης και οι πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομίας συμβάλουν στην αποτυχία παροχής υπηρεσιών και στη φθίνουσα επιχειρησιακή επάρκεια των υφιστάμενων υποδομών. Στην αφρικανική ήπειρο, το 44% των κατοίκων αστικών περιοχών δεν έχουν άμεση πρόσβαση σε πόσιμο νερό, αποχέτευση και ηλεκτρισμό. Η κατάσταση διαφοροποιείται μεταξύ των διαφορετικών πόλεων. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, οι συνθήκες είναι χειρότερες στις μικρές πόλεις και για τους φτωχούς κατοίκους.

Η έλλειψη επαρκούς δικτύου ύδρευσης είναι συνηθισμένη στις αφρικανικές πόλεις που παρουσιάζουν αλματώδη ανάπτυξη. Ωστόσο, και σε αυτές τις περιπτώσεις γίνονται εναλλακτικές διευθετήσεις, όπως πηγάδια ή γεωτρήσεις, ενώ αναπτύσσονται ιδιωτικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες για πλανόδια πώληση νερού ή λειτουργία μικρών καταστημάτων πώλησης νερού. Πρόκειται για πρακτικές που δημιουργούν σημαντικά προβλήματα στο δίκτυο ύδρευσης εξαιτίας της υπεράντλησης, γεγονός που συμβάλλει στην πτώση του υδροφόρου ορίζοντα, ενώ το νερό που προμηθεύονται οι κάτοικοι με αυτό τον τρόπο είναι ακριβό και χαμηλής ποιότητας.

Δίκτυα αποχέτευσης λειτουργούν σε περιορισμένες αστικές εκτάσεις. Πρόκειται για δίκτυα ιδιαίτερα δαπανηρά, που έχουν παύσει να λειτουργούν αξιόπιστα σε πολλές περιοχές εξαιτίας των διακοπών στο δίκτυο ύδρευσης, της έλλειψης χημικών διαχείρισης χημικών αποβλήτων κλπ. Οι περισσότεροι κάτοικοι χρησιμοποιούν σηπτικές δεξαμενές και κοινές τουαλέτες. Όμως, διαπιστώνεται πρόβλημα και σε αυτή την περίπτωση, καθώς υπάρχουν πολύ λίγες εταιρείες εκκένωσης.

Το δίκτυο του ηλεκτρισμού είναι ανεπαρκές με συχνές διακοπές και πτώσεις τάσης. Ωστόσο, είναι το πιο διαδεδομένο δίκτυο στους παράνομους οικισμούς και στις φτωχογειτονιές. Πρόκειται για το μοναδικό δίκτυο βασικών αστικών υπηρεσιών, που δεν είναι αρμοδιότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Επιπλέον, η εγκατάσταση του δικτύου ηλεκτρισμού είναι πολύ πιο εύκολη σε σχέση με τα δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης, καθώς πρόκειται για ένα εναέριο δίκτυο και κατ' αυτό τον τρόπο δεν συνιστά αναγνώριση

⁸⁹ World Bank, 2000, op.cit., p.23

αυθαίρετων οικισμών, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης.⁹⁰

Το οδικό δίκτυο δεν καταλήγει στους αυθαίρετους οικισμούς, καθώς συνιστά συνθήκη αναγνώρισης. Γενικά διαπιστώνεται ότι το οδικό δίκτυο στις αφρικανικές πόλεις έχει υποβαθμισθεί σημαντικά εξαιτίας της έλλειψης χρηματοδότησης και της κακής συντήρησης.

Η αστυνόμευση είναι ανεπαρκής, αναξιόπιστη, μικρής ισχύος και συχνά βίαιη. Η αυξημένη ανασφάλεια επηρεάζει τις αποφάσεις εγκατάστασης και απασχόλησης των ανθρώπων απομακρύνοντας τη δημόσια ζωή από τους κοινόχρηστους χώρους. Ωστόσο, αποτελεί βασική παραδοχή αστικού σχεδιασμού και ανάπτυξης ότι η απουσία δημόσιας ζωής από τους κοινόχρηστους χώρους αυξάνει την επικινδυνότητά τους, καθώς συγκεντρώνονται παράνομες και επικίνδυνες δραστηριότητες.

Τέλος, σημαντικό πρόβλημα αποτελεί και η πρακτική παράνομης απόκτησης γης, γεγονός που συναντάται κατά κόρον στους αυθαίρετους και φτωχού οικισμούς. Συνήθη φαινόμενα αποτελούν η κατάληψη έκτασης, πρακτική που υιοθετήθηκε τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας σε εδάφη που κατείχαν οι άποικοι, η διανομή γης από κομματικούς παράγοντες, η καταπάτηση ή παράνομη κατάτμηση δημόσιας γης.

3.3.4 Η περίπτωση της Kinshasa

Η Kinshasa, παρά το γεγονός ότι είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της υποσαχάριας Αφρικής μετά το Lagos ως προς το μέγεθος του πληθυσμού, δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή εξαιτίας της παρακμής των διοικητικών μηχανισμών και κατά συνέπεια της έλλειψης αξιόπιστων στοιχείων. Παρά το γεγονός ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να επιχειρηθεί επιστημονική ανάλυση, η εξέταση της αστικοποίησης της Kinshasa είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει, θα αποτελέσουν μελλοντικές προκλήσεις για άλλα αφρικανικά αστικά κέντρα.

Η Kinshasa, πρωτεύουσα του Ζαΐρ, βρίσκεται στις όχθες του ποταμού Κονγκό/Ζαΐρ, όπως άλλωστε και η Brazzaville, πρωτεύουσα του Κονγκό, σε αντίθεση με τις

⁹⁰ UN Habitat, The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements, London, 2003, Earthscan, p.45

περισσότερες αφρικανικές πρωτεύουσες παράκτιων κρατών, που είναι θαλάσσια λιμάνια. Βέβαια, η περιοχή έχει ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία, καθώς ελέγχει την ενδοχώρα του ποταμού. Είναι περιφερειακά απομακρυσμένη από το κέντρο της χώρας, ωστόσο είναι μια μεγαπόλις. Είναι ένα από τα παράδοξα της Κεντρικής Αφρικής, όπου πριν από έναν αιώνα δεν υπήρχαν πόλεις, αλλά σήμερα είναι μια από τις πιο αστικοποιημένες περιοχές της Αφρικής. Στην απογραφή του 1984 είχε 2.664.000 κατοίκους, ενώ σήμερα εκτιμάται ότι ο πληθυσμός της ξεπερνάει τα 5 εκατομμύρια.⁹¹

Κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, οι αποκαλούμενες αφρικανικές περιοχές υφίσταντο ιδιαίτερα αυστηρούς περιορισμούς (οι αφρικανοί δεν είχαν το δικαίωμα να έχουν ιδιοκτησία, υποχρεούντο να αποκτήσουν άδεια εργασίας για να κατοικούν σε μια πόλη), ενώ η ανάπτυξη της πόλης περιοριζόταν από τις ευρωπαϊκές αγροτικές και κτηνοτροφικές εκτάσεις. Η κατάρρευση της αποικιοκρατίας και ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε, αφαίρεσαν από τους λευκούς κτηματίες το δικαίωμα της νομικής προστασίας και επέτρεψαν την *de facto* κατάληψη τεράστιων εκτάσεων, όπου πρωτοστάτησαν πολιτικοί ηγέτες, φύλαρχοι και κάτοικοι γειτονικών περιοχών. Οι περιοχές αυτές ανοικοδομήθηκαν χωρίς σχεδιασμό, με αμφιβόλου ποιότητας κατοικίες και χωρίς σύνδεση με τα βασικά αστικά δίκτυα. Στην άναρχη δόμηση της πόλης, θα πρέπει να προστεθούν τα προβλήματα διάβρωσης εξαιτίας του αμμώδους εδάφους που συναντάται σε πολλές συνοικίες, την έλλειψη δρόμων για αυτοκίνητα στα περίχωρα και την απουσία μέσων μεταφοράς στο κέντρο της πόλης. Στα προβλήματα αυτά θα πρέπει να προστεθούν η απουσία αστικής παράδοσης και η έλλειψη τεχνογνωσίας για τη διαχείριση των αστικών προβλημάτων και κάθετης ανοικοδόμησης.

Πρόκειται για μια επικίνδυνη πόλη για τους κατοίκους της, όπου οι κάτοικοί της διατηρούν ισχυρούς δεσμούς με τις περιοχές καταγωγής τους προκειμένου να επιστρέψουν σε περίπτωση που ξεσπάσουν συγκρούσεις. Αποτελεί επίσης σύμβολο της δυσκολίας δημιουργίας αστικής κοινωνίας. Κάθε κοινωνικό ομάδα περιλαμβάνει μόνο ένα μέρος της κοινωνίας. Εκτός των κοινωνικών ομάδων, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να δημιουργηθεί ένας τρόπος ζωής με κοινούς κανόνες, προκειμένου να γίνει πιο εύκολη η συμβίωση σε αυτή την πόλη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι διαφορετικοί κανόνες κληρονομικού δικαίου που εφαρμόζονται ανάλογα με την καταγωγή του ιδιοκτήτη. Επίσης σημαντικός

⁹¹ βλ. Piermay J.-L., Kinshasa: a reprived mega-city?, in Rakodi C. (ed), The urban challenge in Africa: Growth and management of its large cities, New York, 1997, ed. UN University press, p.3

παράγοντας διαμόρφωσης της κοινωνίας της πόλης είναι η πανδημία του AIDS, καθώς η Kinshasa παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό φορέων στην κεντρική Αφρική.

«Στην Κινσάσα (Kinshasa), οι αστυνομικοί και οι δικαστικοί είναι οι κύριοι παράγοντες βίας. Η βία, των έγκλημα, η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι παράνομες δραστηριότητες από την αστυνομία και το στρατό αυξάνονται σε ευρεία κλίμακα. Η πλειοψηφία των Κινόις (Kinois) που εμπλέκονται σε οποιαδήποτε διαμάχη, δεν απευθύνονται στην αστυνομία για βοήθεια. Υπάρχει διάχυση η αίσθηση ότι το σύστημα δέχεται παρεμβολές και προσφέρει καμιά δυνατότητα δικαίωσης στους φτωχούς πολίτες.»⁹²

4.Μέθοδοι και πρότυπα μέτρησης της αστικοποίησης

Στα πλαίσια της διερεύνησης του φαινομένου της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπάρχει παγκόσμιο πρότυπο για την ταξινόμηση των αστικών περιοχών. Αν και όλες οι χώρες ακολουθούν το διαχωρισμό μεταξύ αστικού και αγροτικού χώρου, ο ορισμός του αστικού χώρου ποικίλλει όχι μόνο μεταξύ των χωρών, αλλά και μεταξύ διαφορετικών χρονικών περιόδων στην ίδια χώρα.

Οι αστικές κοινότητες ορίζονται με βάση το μέγεθος του πληθυσμού, την πυκνότητα του πληθυσμού, τα διοικητικά ή πολιτικά όρια ή τις οικονομικές λειτουργίες. Ορισμένες χώρες ορίζουν τον αστικό πληθυσμό τους ως προς τον αριθμό των ανθρώπων που κατοικούν εντός συγκεκριμένων διοικητικών ορίων (π.χ. διοικητικά κέντρα στο Ελ Σαλβαδόρ, δημοτικά συμβούλια ή συμβούλια καντονιών στο Μπαγκλαντές ή στο Πακιστάν). Άλλες χώρες ταξινομούν τον αστικό πληθυσμό λαμβάνοντας ως βασικό πεδίο αναφοράς είτε το μέγεθος του πληθυσμού είτε την πυκνότητα του πληθυσμού.

Η αναφορά των Ηνωμένων Εθνών για τις προοπτικές της παγκόσμιας αστικοποίησης παρουσιάζει στοιχεία για τις αστικές περιοχές σύμφωνα με τους εθνικούς ορισμούς, γεγονός που δεν επιτρέπει τη σύγκριση των δεδομένων. Περιοχές που σε μια χώρα

⁹² Nlandu T, Kinshasa: beyond chaos, in Enwezor O., Basualdo C., Baueret U.M. et al (eds), Under Siege: Four African Cities – Freetown, Johannesburg, Kinshasa, Lagos, Documenta 11, Platform 4, Ostfildern – Ruit: Hatje Cantz publishers, pp. 185-200, όπως παρατίθεται στο Rakodi C., The urban challenge in Africa, in Keiner M., Koll-Schretzenmayr M., Schmid W.A. Managing Urban Futures: Sustainability and Urban Growth in Developing Countries, Hampshire, 2005, Ashgate, p.190

ταξινομούνται ως αγροτικές, σε μια άλλη χώρα ταξινομούνται ως αγροτικές. Για παράδειγμα, στην Αγκόλα, την Αργεντινή και την Αιθιοπία ως αστικοί ορίζονται όλοι οι οικισμοί που έχουν περισσότερους από 2.000 κατοίκους, ενώ στο Μπενίν ως αστικοί ορίζονται οι οικισμοί που έχουν πλέον των 10.000 κατοίκων. Σε άλλες περιπτώσεις, οι αστικοί οικισμοί ορίζονται με βάση το συνδυασμό των κριτηρίων του μεγέθους του πληθυσμού και της πυκνότητας κατοίκησης (π.χ. στην Μποτσουάνα ένας οικισμός ορίζεται ως αστικό εάν έχει πληθυσμό μεγαλύτερο των 5.000 κατοίκων και περισσότερο από το 75% της οικονομικής δραστηριότητας προέρχεται από μη αγροτικές εργασίες).⁹³

Στο Περού, για παράδειγμα, ως αστικός οικισμός χαρακτηρίζεται ο οικισμός που έχει περισσότερες από 100 κατοικούμενες κατοικίες. Στη Ινδία, αστικός είναι ο οικισμός που έχει περισσότερους από 5.000 κατοίκους. Ο ορισμός επηρεάζει σαφώς το συνολικό ποσοστό του πληθυσμού που καταγράφεται ως αστικός. Διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και ως προς τον προσδιορισμό των ορίων μιας αστικής περιοχής. Στην Κίνα εκτεταμένες αγροτικές περιοχές αναγνωρίζονται ως αστικό έδαφος και περικλείονται από τα όρια του αστικού οικισμού προκειμένου να διασφαλισθεί η κάλυψη των αναγκών του αστικού πληθυσμού. Συνεπώς, ο πληθυσμός αυτών των περιοχών προσμετράται στον αστικό πληθυσμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πόλη της Shanghai, όπου εντός των ορίων της συμπεριλαμβάνεται αγροτική περιοχή 6.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων⁹⁴.

Στα πλαίσια της προσπάθειας αντιμετώπισης αυτών των στατιστικών αποκλίσεων, οι διεθνείς οργανισμοί έχουν καταβάλει σημαντικές προσπάθειες προκειμένου να δημιουργήσουν πρότυπα δεδομένων. Ο ΟΗΕ, για παράδειγμα, αναγνωρίζει ως αστικούς τους οικισμούς που έχουν πληθυσμό άνω των 20.000 κατοίκων, ως πόλεις τους οικισμούς που έχουν πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων και ως μεγάλες πόλεις τους οικισμούς που έχουν πληθυσμό άνω των 5 εκατομμυρίων κατοίκων. Άλλοι οργανισμοί, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, αποδέχονται τους εθνικούς ορισμούς, θεωρώντας ότι αποτυπώνουν τις τοπικές ιστορικές, πολιτισμικές και πολιτικές παραμέτρους.

⁹³ Cohen B., Urbanization in developing countries: Current trends, future projections and key challenges for sustainability, Technology in Society, Vol 28, pp.63-80, Elsevier, 2006, pp. 65-67

⁹⁴ βλ. UNCHS, An Urbanizing World, ed. UN Habitat, Oxford University Press, Oxford, 1996, σελ. 28

5.Ανακεφαλαίωση - Συμπεράσματα

Η αστικοποίηση στον αναπτυσσόμενο κόσμο παρουσιάζει σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την αστικοποίηση που πραγματοποιήθηκε στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Στις αναπτυσσόμενες χώρες δεν εμφανίστηκαν ποτέ ορισμένα στάδια του αστικού κύκλου (περιαστικοποίηση και αποσυγκεντρωποίηση). Πραγματοποιείται μια διαρκής αστικοποίηση, ενώ σε ορισμένες πόλεις παρατηρείται και το φαινόμενο της επανσυγκεντρωποίησης. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στις διαφορετικές ιστορικές αιτίες που οδήγησαν στην αστικοποίηση αλλά και στην απουσία ή την νεοεμφανιζόμενη βιομηχανική παραγωγή στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες.

Εξίσου σημαντική είναι και η διαφοροποίηση που παρατηρείται μεταξύ των διαφόρων γεωγραφικών ενότητων του αναπτυσσόμενου κόσμου. Η Λατινική Αμερική είναι η πιο αστικοποιημένη περιοχή του αναπτυσσόμενου κόσμου με ποσοστό αστικοποίησης όμοιο με αυτό που παρατηρείται στις αναπτυγμένες χώρες. Οι πόλεις της Λατινικής Αμερικής γνώρισαν μεγάλη ακμή κατά το 19^ο αιώνα και αυτό αντανakλάται έντονα στον αστικό ισό με μνημειώδη κτίρια και σημαντικές υποδομές. Ωστόσο, η αποτυχία της κοινωνικής πολιτικής, η οικονομική ύφεση και η άνοδος δικτατορικών καθεστώτων είχαν σαν αποτέλεσμα την υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και την εξαθλίωση των κατοίκων. Σήμερα, στις μεγάλες πόλεις μεταναστεύουν οι φτωχοί των αγροτικών περιοχών, οι οποίοι ζουν σε αυθαίρετες κατασκευές χαμηλής ποιότητας, χωρίς πρόσβαση σε βασικές αστικές υποδομές, σε περιοχές με έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση και αυξημένη εγκληματικότητα.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες της ασιατικής ηπείρου η αστικοποίηση πραγματοποιείται ταχύτατα τα τελευταία 50 χρόνια. Ωστόσο δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα καθώς το ποσοστό αστικοποίησης είναι μόλις 36%. Στο εγγύς μέλλον οι αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας θα κληθούν αν διαχειρισθούν ακόμα μεγαλύτερες αστικές προκλήσεις – στον κατάλογο με τις 30 μεγαλύτερες πόλεις του 2010 (βλ. πίνακα 1), οι 18 πόλεις θα προέρχονται από την Ασία. Η περιοχή έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, καθώς πολλές αναπτυσσόμενες χώρες έχουν προσελκύσει πολυεθνικές εταιρείες και έχουν μετατραπεί σε σημαντικούς κόμβους του παγκόσμιου συστήματος παραγωγής και εμπορίου. Οι αλλαγές αυτές υπήρξαν η γενεσιουργός αιτία της αστικοποίησης του αγροτικού πληθυσμού. Σήμερα, οι εσωτερικοί μετανάστες διαμένουν σε παραπήγματα σε επιφαλή εδάφη με υψηλή περιβαλλοντική ρύπανση, χωρίς πρόσβαση σε βασικά δίκτυα υποδομών, κινδυνεύοντας από λοιμώδεις ασθένειες.

Στην Αφρική, η αστικοποίηση ξεκίνησε με την απομάκρυνση των αποικιοκρατών και την άρση των περιορισμών για μετακίνηση προς τα αστικά κέντρα. Ωστόσο, οι περισσότερες κυβερνήσεις παραμένουν αρνητικά προδιατεθειμένες απέναντι στα αστικά κέντρα, επιλέγοντας αποκλειστικά πολιτικές στήριξης του αγροτικού χώρου. Το μεγαλύτερο μέρος του αστικού ιστού των αφρικανικών πόλεων ανοικοδομήθηκε με πρόχειρα υλικά τεράστιες εκτάσεις σε επισφαλή εδάφη, χωρίς προσβαση σε βασικά δίκτυα υποδομής, όπου παρατηρούνται υψηλή εγκληματικότητα και έξαρση του AIDS και αδυναμία δημιουργίας μιας κοινής εννιαίας αστικής κουλτούρας που θα βοηθήσει στην ενίσχυση της συνοχής του αστικού χώρου και της αστικής κοινωνίας. Το πρότυπο της αστικοποίησης διαφοροποιείται ανάμεσα στην ανατολική και τη δυτική Αφρική. Η χωρική και ιεραρχική κατανομή των πόλεων της ανατολικής Αφρικής είναι περισσότερο ομοιόμορφη σε σχέση με τη δυτική Αφρική.

**ΜΕΡΟΣ 3^ο: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ
ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΟΝ
ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ**

1.Εισαγωγή

Στα πλαίσια της συνολικής προσέγγισης των πολιτικών για την αντιμετώπιση των συνεπειών της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο, διερευνάται η συμβολή της αναπτυξιακής συνεργασίας στη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος τόσο σε επίπεδο διεθνών οργανισμών όσο και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η μεγαλύτερη βαρύτητα δίνεται στις πολιτικές του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, καθώς έχει διαμορφωθεί ένα σημαντικό συμβατικό πλαίσιο.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών συγκάλεσε τη συνδιάσκεψη Habitat I στο Βανκούβερ το 1976, αναγνωρίζοντας τις επιπτώσεις της ραγδαίας αστικοποίησης, που εντοπίστηκαν στη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το ανθρώπινο περιβάλλον, που διεξήχθη υπό την αιγίδα του το 1972.

Την περίοδο εκείνη, η αστικοποίηση και οι επιπτώσεις της δεν αποτελούσαν πεδίο ενδιαφέροντος για τα Ηνωμένα Έθνη, καθώς πριν τρεις δεκαετίες τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού κατοικούσαν σε αγροτικές περιοχές. Το 1976 μόλις το 1/3 του παγκόσμιου πληθυσμού κατοικούσε σε αστικά κέντρα.

Το 1992, στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στο Rio de Janeiro, και αποτέλεσε συνέχεια της Συνδιάσκεψης της Στοκχόλμης, το θέμα των οικισμών αναδείχθηκε ως μείζονος σημασίας για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Προς αυτή την κατεύθυνση υιοθετήθηκε το Σχέδιο Δράσης του Ρίο, γνωστό και ως Ατζέντα 21, στο οποίο η αναφορά στους οικισμούς καταλαμβάνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο, ενώ σε όλο το υπόλοιπο κείμενο υπάρχουν συνεχείς αναφορές στα αστικά προβλήματα.

Έκτοτε, έχουν γίνει πολλές προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι 64 συστάσεις της Συνδιάσκεψης του Βανκούβερ επιβεβαιώθηκαν στην Ατζέντα Habitat, στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης Habitat II, που πραγματοποιήθηκε την Κωνσταντινούπολη το 1996. Η Ατζέντα Habitat είναι το παγκόσμιο Σχέδιο Δράσης για επαρκή στέγη για όλους και βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη σε έναν αναπτυσσόμενο κόσμο. Εστιάζει στο ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης, της κοινωνίας των πολιτών και του ιδιωτικού τομέα όσον αφορά στην παροχή βασικών αστικών υπηρεσιών και στέγης, τις πολιτικές αποκέντρωσης και την ενίσχυση του ρόλου των γυναικών.

Η Ατζέντα Habitat ως ένα κείμενο πολιτικών οραμάτων ανέδειξε τα αστικά ζητήματα και τις πόλεις, δημιουργώντας κατά αυτό τον τρόπο τις προϋποθέσεις προκειμένου να περιληφθεί στη Διακήρυξη της Χιλιετίας, ένας καθαρά αστικός στόχος, ο στόχος «πόλεις χωρίς παραπήγματα» (cities without slums).

Στα πλαίσια της υλοποίησης της Agenda Habitat διερευνάται και η συμβολή των αναδυόμενων συμμαχιών μεταξύ των πόλεων με σκοπό την υλοποίηση των στόχων της Agenda μέσα από την υλοποίηση κοινών παρεμβάσεων και την ανταλλαγή εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών.

2.Η αναπτυξιακή συνεργασία

Στόχος της αναπτυξιακής συνεργασίας είναι η ενθάρρυνση της βιώσιμης ανάπτυξης, που συμβάλλει τόσο στην εξάλειψη της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χώρες όσο και στην ένταξη των χωρών αυτών στην παγκόσμια οικονομία, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην εδραίωση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, καθώς και στην προώθηση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Η συνεργασία για την ανάπτυξη προωθείται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, την Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, περιφερειακές αναπτυξιακές τράπεζες, αλλά και μεμονωμένα κράτη.

2.1 Αναπτυξιακή συνεργασία διεθνών οργανισμών

Η αναπτυξιακή συνεργασία και η παροχή αναπτυξιακής βοήθειας εντάσσονται μεταξύ των κυριότερων στόχων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Οι βασικοί άξονες της αναπτυξιακής πολιτικής των Ηνωμένων Εθνών εμπεριέχονται στη Διακήρυξη της Χιλιετίας. Ως προτεραιότητες αναδεικνύονται ο αγώνας για την ανάπτυξη όλων των λαών του κόσμου, ο αγώνας ενάντια στη φτώχεια, την άγνοια και την ασθένεια, ο αγώνας ενάντια στην αδικία, ο αγώνας ενάντια στην τρομοκρατία και το έγκλημα και ο αγώνας ενάντια στην υποβάθμιση και την καταστροφή της γης.

Τα διάφορα μοντέλα ανάπτυξης, που υιοθετήθηκαν από όλους τους φορείς αναπτυξιακής συνεργασίας (ΟΗΕ κ.α.) προέκυψαν από τις διαφορετικές πολιτικές προσεγγίσεις για την πρόκληση οικονομικής ανάπτυξης στο παρελθόν. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '50 και του '60, όταν η αναπτυξιακή βοήθεια ακολουθούσε το

νεοκευνσιανό μοντέλο ανάπτυξης, είχε δοθεί έμφαση στην εκβιομηχάνιση και την υποκατάσταση των εισαγωγών. Πρόκειται για μια επιλογή που οδήγησε στην εγκατάλειψη του αγροτικού τομέα.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70, υιοθετήθηκε η προσέγγιση με βάση τη ζήτηση. Η εργασία αναδείχθηκε σε σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης και καθώς καθίστατο σαφές ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, που είχε εγκαταλείψει την αγροτική εργασία δεν θα μπορούσε να απορροφηθεί στις πόλεις και το βιομηχανικό τομέα, επιδιώχθηκε η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών προκειμένου να επιστρέψει στις αγροτικές εργασίες. Η προσέγγιση που ακολούθησε, βασιζόταν στην κάλυψη των βασικών αναγκών και ενθάρρυνε την υιοθέτηση τεχνολογιών μικρής κλίμακας έντασης εργασίας, με αποτέλεσμα να επενδυθούν τεράστια ποσά σε αναπτυξιακά προγράμματα υψηλού χρηματοοικονομικού ρίσκου. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου η επίσημη βοήθεια επικεντρωνόταν στη γεωργία, υπήρχε σημαντική έλλειψη συντονισμού με αποτέλεσμα να εκτελούνται παράλληλα τεράστιες επενδύσεις με δάνεια ιδιωτικών τραπεζών σε προγράμματα υψηλού κινδύνου, πολλά εκ των οποίων αποδείχθηκαν κοινωνικά και οικονομικά καταστροφικά.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, παρατηρήθηκε στροφή σε μια προσέγγιση της ανάπτυξης περισσότερο προσανατολισμένη προς τη ζήτηση της αγοράς, η οποία καθορίζεται από τις δυνάμεις της αγοράς. Πολλές αναπτυσσόμενες χώρες ήταν ιδιαίτερα χρεωμένες εκείνη την περίοδο με αποδιαρθρωμένα χρηματοοικονομικά και πολιτικά συστήματα, που παρέχουν επαρκή δικαιολόγηση για ριζικές αλλαγές. Ο αγροτικός τομέας αναδιαρθρώθηκε και πολλά αγροτικά υποκατάστατα και υπηρεσίες καταργήθηκαν. Παράλληλα, παρατηρήθηκε περιορισμός των θεσμικών δυνατοτήτων, καθώς είχαν αποτύχει πολλές προσεγγίσεις αγροτικής ανάπτυξης.⁹⁵

Ουσιαστικά, όλες οι προσπάθειες που εντάσσονταν στα πλαίσια των προγραμμάτων αναπτυξιακής συνεργασίας που είχαν αναληφθεί πριν τη διακήρυξη της Χιλιετίας, οπότε και τέθηκε ως αναπτυξιακός στόχος η παροχή επαρκούς και ασφαλούς στέγης, εστίαζαν σε ζητήματα παροχής επισιτιστικής βοήθειας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, οικονομικής διαχείρισης, ανάπτυξης του ιδιωτικού και χρηματοοικονομικού τομέα, εγκαθίδρυσης κράτους δικαίου, αγροτικής ανάπτυξης κ.ο.κ. Προγράμματα παρέμβασης σε θέματα βελτίωσης της προσβασιμότητας σε αστικές υπηρεσίες και διασφάλισης επαρκούς

⁹⁵ βλ. Dresrusse G., Declining assistance to developing country agriculture: change or paradigm?, in IFPRI Briefs (<http://www.ifpri.org/2020/briefs/number16.htm>), April 1995

και ασφαλούς στέγης υιοθετήθηκαν ευρέως από τους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς φορείς μετά τη Διακήρυξη της Χιλιετίας, με εξαίρεση τα Ηνωμένα Έθνη. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, όπως αναλύεται και παρακάτω ήδη από το 1976 διαπίστωσε την ανάγκη παρεμβάσεων στα αστικά κέντρα.

2.2 *Αναπτυξιακή συνεργασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*

«Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως οικοδομείται, έχει θέσει ως προτεραιότητα την εσωτερική και εξωτερική συνοχή της Κοινοτικής Ευρώπης. Η επίτευξη αυτού του στόχου διασφαλίζεται μέσω της ανάπτυξης νέας θεσμικής δυναμικής σε διττή βάση: ενίσχυση του μηχανισμού άσκησης της νομοθετικής εξουσίας με ταυτόχρονη υπέρβαση της διακυβερνητικής εμμονής (συνέργια Συμβουλίου και Κοινοβουλίου) και ενσωμάτωση της πολιτικής συνεργασίας και ιδιαίτερα εκκίνησης που εντάσσει την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας στις κοινοτικές αρμοδιότητες.»⁹⁶

Η πολιτική αναπτυξιακής συνεργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις αναπτυσσόμενες χώρες συμπληρώνει την πολιτική των κρατών μελών και ευνοεί τη σταθερή και διαρκή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών, την αρμονική προοδευτική ένταξη αυτών των χωρών στην διεθνή οικονομία και την καταπολέμηση της φτώχειας.

Οι σχέσεις στις Ευρωπαϊκή Ένωση και των χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου διαμορφώνονται στη βάση των Συμφωνιών του Lomé και της Βαρκελώνης. Το πεδίο Lomé, σύμφωνα με τον Π.Γ. Γρηγορίου, προσδιορίζεται από τα υποσυστήματα της Yaoundé και της Lomé και επεκτείνεται από το υποσύστημα της Cotonou.

Το συμβατικό πλαίσιο της Yaoundé συστήθηκε στις 29 Ιουλίου 1969 μεταξύ της Ευρωπαϊκών Οικονομικών Κοινοτήτων και των υπερπόντιων χωρών και εδαφών της γαλλόφωνης Αφρικής (χώρες ΑΚΕ), που είχαν μόλις ανεξαρτητοποιηθεί. Η διεύρυνση του πλαισίου ΑΚΕ με τη συμμετοχή πρώην αποικιών της Μεγάλης Βρετανίας οδήγησε στην συγκρότηση του Συμβατικού Πλαισίου Lomé το 1976. Το Συμβατικό Πλαίσιο Lomé αναθεωρήθηκε 3 φορές (1979, 1984, 1989). Το σύστημα Lomé, που επαναλαμβάνεται με

⁹⁶ βλ. Γρηγορίου Π.Γ., Η πολιτική και θεσμική διάσταση των διμερών σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφρικανικών κρατών, στο Τσάλτας Γ.Ι.(επιμ.), Αφρική και Ανάπτυξη: Η τελευταία παγκόσμια πρόκληση – ευκαιρία, 2003, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 121

ελαφρές διαφοροποιήσεις στο ισχύον σύστημα Cotonou, προσδιορίζει ως θεμελιώδεις άξονες τη δόμηση προνομιακών σχέσεων, την ανάπτυξη διμερούς διαλόγου και την οργάνωση διαρκούς πλαισίου προσαρμογής στις ανάγκες αναπτυσσόμενων κρατών. Στα πλαίσια του υφιστάμενου συμβατικού πλαισίου προωθείται η συνεργασία σε θέματα πολιτικού διαλόγου και ασφάλειας, η οικονομική συνεργασία και η κοινωνική και πολιτιστική συνεργασία.

Η αναθεώρηση της Cotonou της 23^{ης} Ιουνίου 2000, εστιάζει στην ενιαία έκφραση των κοινοτικών πολιτικών εξωτερικής βοήθειας, την ανάπτυξη κοινής διοικητικής προβληματικής για την εξωτερική βοήθεια, τη σύσταση ενιαίου κεντρικού διαχειριστικού οργάνου (Europeaid) και την αποκέντρωση του διανεμητικού δικτύου της βοήθειας με την άμεση συμμετοχή του τοπικού εκτελεστικού οργάνου (Αντιπροσωπείες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής).⁹⁷

Το πεδίο της Βαρκελώνης διαμορφώνει το πλαίσιο για την ευρωμεσογειακή συνεργασία προκειμένου να διαμορφωθεί μια ευρωμεσογειακή ζώνη ελεύθερων συν αλλαγών.⁹⁸ Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της ευρωμεσογειακής συνεργασίας, έχουν τεθεί επιμέρους εμπορικοί και οικονομικοί στόχοι που θα πρέπει να επιτευχθούν καταρχήν, όπως μεταρρύθμιση διοικητικών δομών, προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κ.α. Το πρόγραμμα MEDA είναι το χρηματοδοτικό μέσο της ευρωμεσογειακής συνεργασίας.

Η Συμφωνία της Βαρκελώνης υπογράφηκε το 1995 υιοθετώντας ένα Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Δράσης Βραχυπρόθεσμων και Μεσοπρόθεσμων Προτεραιοτήτων και εγκαθιδρύοντας την Ευρωμεσογειακή συνεργασία.⁹⁹

Μετά το 1976, η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθέτησε ένα πρόγραμμα χρηματοδοτικής και τεχνικής βοήθειας, που απευθύνεται στις αναπτυσσόμενες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ασίας. Κατά αυτό τον τρόπο, οι σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις χώρες

⁹⁷ Ibid, σελ. 129

⁹⁸ βλ. Muller-Jentsch D, Transport policies for the Euro Mediterranean Free-Trade Area: An agenda for Multimodal transport reform in the Southern Mediterranean, 2002, ed. World Bank, Washington D.C.

⁹⁹ βλ. Soveroski M., The role of the EU in international environmental negotiations and the case of the Mediterranean, in Raftopoulos E. and McConnell M.L. (eds), Contributions to international environmental negotiation in the Mediterranean context, 2004, MEPIELAN – Studies in international environmental law and negotiation 2, ed. Ant. N. Sakkoulas and Bruylant, Athens, p. 132-133

αυτές λαμβάνουν τη μορφή διμερών συμφωνιών οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας. Η συνεργασία δεν είχε ποτέ κυρίως εμπορικό χαρακτήρα. Το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών σχέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις χώρες ή τις περιοχές αυτές εμπίπτει στο γενικό καθεστώς συναλλαγών μη προτιμησιακού χαρακτήρα.

Οι δράσεις συνεργασίας επικεντρώθηκαν για πολύ καιρό σε τομείς, όπως η γεωργική ανάπτυξη, η εκμετάλλευση των δασικών πόρων και η κοινωνική υποδομή. Πρόσφατα, δόθηκε μεγάλη σημασία στην υποστήριξη της περιφερειακής συνεργασίας, ενώ ξεκίνησε και μια ευρύτερη οικονομική συνεργασία.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχει ενεργά σε παγκόσμιο επίπεδο, μέσω της στήριξης των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνει ο ΟΗΕ. Όσον αφορά στην υλοποίηση της στρατηγικής του UN Habitat, η Ευρωπαϊκή Ένωση κατατάσσεται 5^η μεταξύ των 10 κυβερνήσεων και διακυβερνητικών φορέων με τη μεγαλύτερη χρηματοοικονομική συνεισφορά. Σημειώνεται ότι στον εν λόγω κατάλογο, οι 7 εκ των 10 θέσεων καταλαμβάνονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και κράτη μέλη.¹⁰⁰

3.Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και η αστική ανάπτυξη

3.1 *Η Διακήρυξη του Βανκούβερ*

Το πρώτο επίσημο κείμενο του ΟΗΕ για τις πόλεις είναι η *Διακήρυξη του Βανκούβερ* για τους Ανθρώπινους Οικισμούς, που προέκυψε από την 1η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς (Habitat I), το 1976. Την περίοδο εκείνη είχε αρχίσει να αναγνωρίζεται η αστικοποίηση ως φαινόμενο. Επρόκειτο για μια έννοια αρνητικά φορτισμένη, καθώς γινόταν αντιληπτή ως πρόβλημα και όχι ως μια θετική ώθηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Οι πόλεις εκλαμβάνονταν ως παραγωγοί ρύπων, χώροι μη βιώσιμης ανάπτυξης και μηχανές που απορροφούν τον φυσικό πλούτο της χώρας. Η αρνητική εικόνα μεταφέρθηκε στη συνάντηση αυτή από όλους τους ηγέτες που παρέστησαν, καθώς θεωρούσαν την αστικοποίηση, χωρίς έλεγχο και σχεδιασμό, αιτία για την πληθυσμιακή συμφόρηση, τη ρύπανση και τις ψυχολογικές πιέσεις που προέκυπταν από την κατάρρευση της υπαίθρου και την εξαφάνιση των αγροτικών περιοχών από τα αστικά περίχωρα.

¹⁰⁰ βλ. <http://www.unhabitat.org>

Η Συνδιάσκεψη του Βανκούβερ έδωσε έμφαση στις διαφορές μεταξύ αστικού και αγροτικού χώρου και κάλεσε τις κυβερνήσεις να βελτιώσουν το αγροτικό οικιστικό περιβάλλον υιοθετώντας πολιτικές προώθησης μιας περισσότερο ισότιμης κατανομής των ωφελειών της ανάπτυξης μεταξύ των αγροτικών και των αστικών περιοχών. Η τοποθέτηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα μια «αγροτική εμμονή» των διαφόρων οργανισμών, καθώς επικεντρώθηκαν σε ζητήματα αγροτικής παραγωγικότητας και παροχής των βασικών υποδομών και υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές. Επίσης, δόθηκε σημαντική ώθηση σε θέματα δημοσίων αγαθών και στέγασης, μια πολιτική που επρόκειτο να αλλάξει δραματικά τα επόμενα χρόνια. Παρόλα αυτά, η Συνδιάσκεψη του Βανκούβερ, υπήρξε το πρώτο ορόσημο στην Ατζέντα Habitat (Ατζέντα για το Οικιστικό Περιβάλλον). Αναγνώρισε ότι οι ανθρώπινοι οικισμοί – τόσο οι αγροτικοί όσο και οι αστικοί – αποτελούσαν μια νέα κατηγορία ανάλυσης και διεθνούς πολιτικής παρέμβασης. Ίσως, η πιο σημαντική συμβολή της Ατζέντας Habitat, να υπήρξε η σύσταση για υιοθέτηση ολοκληρωμένων και όχι τομεακών πολιτικών στέγασης, υποδομών και βασικών υπηρεσιών. Η αναζήτηση μιας «αρμονικής ενοποίησης των συνισταμένων» υπήρξε η θεμελιώδης συνέπεια του Habitat I.

Η Διακήρυξη του Βανκούβερ για τους Ανθρώπινους Οικισμούς προέκυψε από την Απόφαση 3128 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με την οποία τα έθνη της γης εξέφρασαν την ανησυχία τους για την εξαιρετικά σοβαρή κατάσταση των ανθρώπινων οικισμών, ιδίως αυτών που αναδύονται στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι συνθήκες που διαπιστώθηκαν στους ανθρώπινους οικισμούς απορρέουν από την άνιση οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική, οικονομική, οικολογική και περιβαλλοντική επιδείνωση, την αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, την ανεξέλεγκτη αστικοποίηση, την αγροτική υποβάθμιση, την αγροτική χωρική διάχυση, τη μη ηθελημένη μετανάστευση σε πολιτικούς ή φυλετικούς διωγμούς και στη φτώχεια.

3.1.1 Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς και η Παγκόσμια Στρατηγική για Στέγαση

Το 1978 ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών δημιούργησε μια ειδική υπηρεσία, η οποία θα ασχολούταν αποκλειστικά με το συντονισμό των δράσεων που λαμβάνουν χώρα στους ανθρώπινους οικισμούς, στα πλαίσια του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών. Το Κέντρο των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς (United Nations Centre for

Human Settlements – UNCHS) είχε ως αποστολή να διασφαλίσει ότι το ζήτημα της στέγης θα έβρισκε έκφραση στα στρατηγικά και επιχειρησιακά προγράμματα των Ηνωμένων Εθνών. Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, το UNCHS, το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς (United Nations Human Settlements Programme ή UN-HABITAT), συνεργάστηκε με άλλες υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου να διαμορφώσει πολιτικές στέγασης και να υλοποιήσει προγράμματα στέγασης τόσο σε αγροτικές όσο και σε αστικές περιοχές, κυρίως των ελάχιστα αναπτυγμένων κρατών και των κρατών που είχαν υποστεί φυσικές καταστροφές ή βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, οι ελάχιστοι δημόσιοι πόροι και ο αυξανόμενος αστικός πληθυσμός δημιουργούσαν πιέσεις για τις κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, συμβάλλοντας στη γρήγορη συνειδητοποίηση ότι η εξασφάλιση δημόσιας στέγης δεν είναι ούτε οικονομικά εφικτή ούτε μακροχρόνια βιώσιμη. Η συνειδητοποίηση αυτή, υπήρξε η βασική παράμετρος που συνέβαλε στην υιοθέτηση, το 1988, της *Παγκόσμιας Στρατηγικής για Στέγαση (Global Strategy for Shelter – GSS) για το 2000*. Η Παγκόσμια Στρατηγική για Στέγαση, συνηγορούσε υπέρ μιας στρατηγικής που θα μετέτρεπε τις κυβερνήσεις από «παροχείς» (providers) σε «διευκολυντές» (facilitators). Οι κυβερνήσεις όφειλαν να αφαιρέσουν τα εμπόδια που απέτρεπαν την πρόσβαση στη στέγη και τη γη, όπως τα ανελαστικά χρηματοπιστωτικά συστήματα στέγασης και οι αδόκιμοι πολεοδομικοί κανονισμοί, καθώς υπήρχε η προσδοκία ότι οι άνθρωποι θα κατασκεύαζαν και θα χρηματοδοτούσαν τις κατοικίες τους. Η Στρατηγική, επιπρόσθετα, προσέδιδε θεμελιώδη ρόλο στον ιδιωτικό τομέα για την παροχή στέγης, βασιζόμενη σε μια τομεακή προσέγγιση, η οποία στόχευε στην εισαγωγή καινοτόμων τεχνολογιών κατασκευής σπιτιών, νέων κατασκευαστικών μεθόδων και οικονομικών κατασκευαστικών υλικών. Εκείνη την περίοδο, η παροχή βοήθειας εστιαζόταν στην προώθηση της χαμηλού κόστους ιδιοκατασκευής, η οποία έγινε γνωστή και ως «τούβλο και λάσπη». Θεωρητικά, η προσέγγιση αυτή προσέφερε πολλά πλεονεκτήματα: επέτρεπε μεγαλύτερη ευελιξία στην κατασκευή σπιτιών, συνέβαλε στην ανάπτυξη δεσμών στην τοπική κοινωνία. Για αυτό το λόγο, αυξήθηκε σημαντικά με την πάροδο του χρόνου, δίνοντας στους δικαιούχους τη δυνατότητα να καθορίζουν την πρόοδο των εργασιών ανάλογα με το οικογενειακό εισόδημα. Στην πράξη, ωστόσο, η προσέγγιση αυτή παρουσίασε σημαντικά μειονεκτήματα: εξαρτιόταν πλήρως από την παροχή δημόσιας γης (ή την απόκτηση

ιδιωτικής γης) και για πολλά χρόνια παρέμεινε κατευθυνόμενη από τα προγραμματιζόμενα έργα και περιορίστηκε σε μικρής κλίμακας παρεμβάσεις.¹⁰¹

Εξάλλου, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η Παγκόσμια Στρατηγική για Στέγαση υιοθετήθηκε σε μια περίοδο, όπου η δημόσια παροχή υπηρεσιών παρουσίαζε φθίνουσα νομιμοποίηση σε παγκόσμια κλίμακα, όπου είχαν προκριθεί τα Προγράμματα Διαρθρωτικής Προσαρμογής (Structural Adjustment Programmes), γνωστά και ως SAPs, που στόχευαν στον περιορισμό του ρόλου του κράτους στην διαδικασία κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης μέσω της απελευθέρωσης και της ιδιωτικοποίησης των βασικών υπηρεσιών. Ωστόσο, οι περικοπές των δημοσίων δαπανών για την υγεία, τη στέγη και την εκπαίδευση οδήγησαν στην εξαθλίωση των φτωχών κατοίκων των πόλεων.

Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, παρατηρήθηκε αλλαγή προς την εκδημοκράτηση και αποκέντρωση, με σκοπό την ενίσχυση των τοπικών κυβερνήσεων και τη βελτίωση της αστικής διαχείρισης (urban management). Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, μη κυβερνητικοί παράγοντες, όπως οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, διεκδικούσαν λόγο στις δημόσιες υποθέσεις. Οι παράγοντες αυτοί άρχισαν να διαδραματίζουν έναν αυξητικά σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των διεθνών πολιτικών για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον.

3.1.1.1 Ο Δείκτης Αστικής Ανάπτυξης

Στα πλαίσια της μελέτης και συστημοποίησης των στοιχείων για τις πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου και της παρακολούθησης της υλοποίησης της Agenda Habitat, δημιουργήθηκε ο Δείκτης Αστικής Ανάπτυξης (CDI) κατ' αντιστοιχία του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI). Στον υπολογισμό του Δείκτη Αστικής Ανάπτυξης χρησιμοποιούνται δείκτες για το Αστικό Προϊόν (κατ' αναλογία του ΑΕΠ), τις αστικές υποδομές, τα αστικά απόβλητα, η υγεία των κατοίκων των αστικών κέντρων και την εκπαίδευση των κατοίκων των αστικών κέντρων. Ο Δείκτης CDI έχει χαρακτηριστεί ως ένα καλός δείκτης για την αστική φτώχεια και την αστική διακυβέρνηση.

Δυστυχώς, η έλλειψη επαρκών και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων σε αστικό επίπεδο δεν καθιστά εφικτή την ανανέωση του δείκτη σε τακτά χρονικά διαστήματα. Σήμερα είναι διαθέσιμα στοιχεία του 1998. Ωστόσο, ακόμα και αυτά τα στοιχεία μπορούν

¹⁰¹ βλ. UN Habitat, State of world cities 2006/7: the millennium development goals and urban sustainability, 30 years of shaping the urban agenda, Nairobi, 2006, ed. UN-Earthscan, pp.154-159

να δώσουν μια ενδεικτική προσέγγιση του ζητήματος της αστικής ανάπτυξης. Σύμφωνα, τα τον δείκτη CDI για το 1998, η Στοκχόλμη είχε δείκτη CDI 97,4, ενώ το Rio de Janeiro 79,4 και το Lagos 29,3. Σημειώνεται ότι τόσο το Rio de Janeiro όσο και το Lagos περιλαμβάνονται μεταξύ των 10 πολυπληθέστερων πόλεων στον κόσμο και ανήκουν στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

3.2 Η Συμβολή της παγκόσμιας συνδιάσκεψης του Rio de Janeiro

Ως γνωστό, στα πλαίσια της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στο Rio de Janeiro το 1992, υιοθετήθηκαν: η Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, το Πρόγραμμα Δράσης Agenda 21, η Δήλωση Αρχών για τη Διαχείριση, Διατήρηση και Αυτοσυντηρούμενη Ανάπτυξη των Δασών όλων των τύπων, η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και η Σύμβαση Πλαίσιο για την Αλλαγή του Κλίματος, ενώ συστάθηκε και η Επιτροπή για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη.

Ειδικό ενδιαφέρον για τις πόλεις παρουσιάζουν η Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη και το Πρόγραμμα Δράσης Agenda 21. Η Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη κάνει την πρώτη έμμεση αναφορά σε θέματα αστικοποίησης μέσω της 8^{ης} αρχής, σύμφωνα με την οποία «τα κράτη πρέπει να εξαλείψουν τα μη βιώσιμα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης και να προωθήσουν τις κατάλληλες δημογραφικές πρακτικές, έτσι ώστε να πετύχουν μια διαρκή ανάπτυξη, καθώς και υψηλότερη ποιότητα ζωής για όλους τους ανθρώπους.» Η διαπίστωση της ανάγκης για υιοθέτηση κατάλληλων δημογραφικών πρακτικών προκύπτει από την αστική μεγέθυνση και τη μετανάστευση του πληθυσμού.

3.3 Η Συνδιάσκεψη Habitat II και η Agenda Habitat

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, μια σειρά Συνδιασκέψεων των Ηνωμένων Εθνών επικέντρωσαν την παγκόσμια προσοχή στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης. Η δεύτερη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς (Habitat II), η σημαντικότερη από τις συνδιασκέψεις της δεκαετίας του '90, συγκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, τον Ιούνιο του 1996. Εκείνη τη χρονιά, το 45% του παγκόσμιου πληθυσμού κατοικούσε σε πόλεις και οι δημογράφοι προέβλεπαν τη μετατροπή του αγροτικού πληθυσμού σε αστικού στις αρχές της νέας χιλιετίας.

Όταν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων συναντήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, η παγκοσμιοποίηση και η αστικοποίηση είχαν μετατραπεί σε ισχυρούς παράγοντες οικονομικής μεγέθυνσης και οικονομικού αποκλεισμού. Ο αγροτικός ιδεαλισμός της δεκαετίας του '70 είχε αντικατασταθεί από την αστική πραγματικότητα της δεκαετίας του '90, όπου οι πόλεις αντιμετωπίζονταν ως μηχανές οικονομικής μεγέθυνσης, καινοτομίας και δημιουργικότητας, αλλά και ως χώροι ακραίας φτώχειας, κοινωνικού αποκλεισμού και περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Ο παγκόσμιος πληθυσμός είχε διπλασιασθεί από 3 σε 6 δισεκατομμύρια. Ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός αυξανόταν με ρυθμό 2,5 φορές μεγαλύτερο από ότι ο παγκόσμιος αγροτικός πληθυσμός. Ο ρόλος του κράτους περιοριζόταν, καθώς οι πόλεις μετατρέπονταν σε σημαντικά εμπορικά και χρηματοοικονομικά κέντρα, που διαπραγματεύονταν άμεσα μεταξύ τους. Οι τεχνολογίες πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών άλλαζαν τον τρόπο που οι άνθρωποι, οι πόλεις και τα κράτη επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Ο ρόλος των εθνικών συνόρων περιοριζόταν και οι τοπικές αρχές μετατρέπονταν σε «παίκτες – κλειδιά» σε εθνικές και διεθνείς διαπραγματεύσεις. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, επίσης, διαδραμάτιζαν πλέον περισσότερο ενεργό ρόλο και απαιτούσαν να έχουν λόγο στις Συνδιασκέψεις των Ηνωμένων Εθνών, μεταξύ των οποίων και στο Habitat II.

Η συμμετοχή και οι συνεργασίες αντιμετωπίστηκαν ως οι βασικές αρχές καθοδήγησης προς «βιώσιμους ανθρώπινους οικισμούς σε έναν αστικοποιούμενο κόσμο» και «επαρκή στέγη για όλους», δυο από τις βασικούς στόχους της Ατζέντας Habitat και της Διακήρυξης της Κωνσταντινούπολης για τους Ανθρώπινους Οικισμούς, που υιοθετήθηκε από 171 κυβερνήσεις στη Συνδιάσκεψη Habitat II. Σε αντίθεση με τη Συνδιάσκεψη του Βανκούβερ, η Συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης επιβεβαίωσε το θετικό ρόλο των πόλεων σε έναν παγκοσμιοποιούμενο πλανήτη και επικέντρωσε την παγκόσμια προσοχή στην αστικοποίηση ως ένα αναδυόμενο ζήτημα για τον 21^ο αιώνα.

Οι αρχές που διέπουν την Agenda Habitat είναι:

- Η δημιουργία ισότιμων ανθρώπινων οικισμών, όπου όλοι οι άνθρωποι έχουν ίση πρόσβαση σε στέγη, υποδομές, επαρκή τροφή και νερό, υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευση και κοινόχρηστους χώρους.
- Η καταπολέμηση της φτώχειας στα πλαίσια της συμφωνίας που επιτεύχθηκε στην παγκόσμια Συνδιάσκεψη για Κοινωνική Ανάπτυξη μέσω της κάλυψης των βασικών αναγκών των ανθρώπων.

- Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη των ανθρώπινων οικισμών, καθώς δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις ανάγκες για επίτευξη οικονομικής μεγέθυνσης, κοινωνικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας. Στο στόχο αυτό περιλαμβάνονται οι αρχές της προφύλαξης, της πρόληψης, του σεβασμού της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων και της διατήρησης των ευκαιριών για τις επόμενες γενιές.
- Η ποιότητα της ζωής των ανθρώπων εξαρτάται από τη μορφολογία και τα χωρικά χαρακτηριστικά των πόλεων όπου κατοικούν.
- Η οικογένεια είναι η βασική μονάδα της κοινωνίας και για αυτό το λόγο θα πρέπει να ενισχυθεί.
- Όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαιώματα και πρέπει να αποδέχονται την ευθύνη που έχουν να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων.
- Οι διακρατικές συνεργασίες και οι συνεργασίες μεταξύ διαφόρων παραγόντων (δημόσιοι φορείς, ιδιωτικοί φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις και άτομα) στο εσωτερικό των κρατών είναι απαραίτητες για την επίτευξη της ανάπτυξης βιώσιμων ανθρώπινων οικισμών και την παροχή επαρκούς στέγης και βασικών υπηρεσιών για όλους.
- Η αλληλεγγύη προς τις μειονεκτικές και ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες, καθώς και η ανοχή, η μη διάκριση και η συνεργασία μεταξύ των ατόμων, των οικογενειών και των κοινοτήτων αποτελούν το θεμέλιο λίθο για την επίτευξη κοινωνικής συνοχής.
- Η προστασία των συμφερόντων της σημερινής και των μελλοντικών γενιών στους ανθρώπινους οικισμούς αποτελεί θεμελιώδη στόχο της διεθνούς κοινότητας και επαφίεται στα κράτη η ανάληψη των απαραίτητων πρωτοβουλιών.
- Η ανθρώπινη υγεία και η ποιότητα ζωής αποτελούν το βασικό λόγο επιδίωξης βιώσιμων ανθρώπινων οικισμών.

Οι στόχοι της Agenda Habitat είναι σε πλήρη συμφωνία με τους στόχους και τις αρχές της Χάρτας των Ηνωμένων εθνών και του διεθνούς δικαίου. Στην 25^η παράγραφο της Agenda, τα κράτη μέλη που συμμετείχαν στη συνδιάσκεψη Habitat II, δηλώνουν ότι δεσμεύονται για ένα πολιτικό, οικονομικό, περιβαλλοντικό, ηθικό και πνευματικό όραμα για τους ανθρώπινους οικισμούς θέτοντας ως βάση τις αρχές της ισότητας, της

αλληλεγγύης, της συνεργασίας, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, του σεβασμού και της συνεργασίας.

Με τη μαζική εξουσιοδότηση, που έλαβε η Ατζέντα Habitat, το UN-HABITAT υπεραμύνθηκε μεταξύ των λοιπών υπηρεσιών των Ηνωμένων Εθνών, την πρόκληση και αντιμετώπιση των προβλημάτων που οφείλονται στη ραγδαία αστικοποίηση και την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης. Παρά τις προσπάθειες αντιμετώπισης των μειονεκτημάτων με τη δημιουργία συνεργασιών με άλλους διεθνείς οργανισμούς, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, τα προγράμματα που υιοθετήθηκαν δεν συνέβαλαν στη βελτίωση της ζωής των φτωχών κατοίκων των πόλεων. Μέρος του προβλήματος υπήρξε ότι η Ατζέντα Habitat δεν επικέντρωνε σε θεματικές δράσεις, με αποτέλεσμα να παρατηρείται επικάλυψη των παρεμβάσεων με εκείνες άλλων διεθνών οργανισμών. Επίσης, καθώς δεν είχαν συμφωνηθεί οι προτεραιότητες και δεν είχαν ενσωματωθεί ανάλογες προτάσεις με χρονικά προσδιορισμένους στόχους, τα κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών είχαν μια γενική αποστολή, αλλά όχι έναν κεντρικό στόχο. Το πρόβλημα αυτό, κατέστησε δύσκολη την παρακολούθηση και την αναθεώρηση της προόδου υλοποίησης της Ατζέντας Habitat σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

3.4 Η Διακήρυξη της Χιλιετίας

Το Σεπτέμβριο 2000, τα Ηνωμένα Έθνη συγκάλεσαν τη *Συνδιάσκεψη της Χιλιετίας*, όπου επιδιώχθηκε να τεθούν προτεραιότητες και στόχοι για τον περιορισμό της φτώχειας. Η Διακήρυξη της Χιλιετίας, που προέκυψε από τη Συνδιάσκεψη, έθεσε μια σειρά Αναπτυξιακών Σκοπών για τη Χιλιετία, οι οποίοι εξειδικεύτηκαν σε χρονικά προσδιορισμένους στόχους. Η Διακήρυξη της Χιλιετίας δεσμεύει τις κυβερνήσεις να αντιμετωπίσουν σημαντικά αναπτυξιακά ζητήματα, επιδιώκοντας την εξάλειψη της φτώχειας μέχρι το 2015, μέσω μιας σειράς σκοπών που αφορούν στη μείωση της φτώχειας, την υγεία, την ισότητα των δύο φύλων, την εκπαίδευση και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Το UN-HABITAT έχει επιφορτισθεί με την παρακολούθηση της προόδου επίτευξης του Αναπτυξιακού Σκοπού της Χιλιετίας 7, στόχος 11 «*μέχρι το 2020, θα πρέπει να έχει επιτευχθεί σημαντική βελτίωση στις ζωές των κατοίκων των παραγκουπόλεων*». Γνωστός και ως ο στόχος «*πόλεις χωρίς παραπήγματα*», αυτός ο σαφής και χρονικά προσδιορισμένος στόχος επιτρέπει στο UN-HABITAT και στους εταίρους του να επαναπροσδιορίσουν τις πολιτικές τους, στοχεύοντας στη βελτίωση των παραγκουπόλεων

και την πρόληψη. Η παρακολούθηση της διαδικασίας για την επίτευξη του στόχου σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, αποτελεί μια επίσης σημαντική αρμοδιότητα του UN-HABITAT.

3.5 Η Συμβολή της παγκόσμιας συνδιάσκεψης του Johannesburg

Στα πλαίσια της παγκόσμιας συνδιάσκεψης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε στο Johannesburg το 2002, υιοθετήθηκαν η Πολιτική Διακήρυξη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, το Σχέδιο Εφαρμογής και οι Πρωτοβουλίες Τύπου II.

Η αναφορά της Παγκόσμιας Επιτροπής για το περιβάλλον, που δημοσιεύτηκε το 1987, συμπεραίνει ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα ήταν η βασική αιτία της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και ρύπανσης. Μέχρι τη στιγμή που διεξήχθη η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Rio de Janeiro, η έννοια της «βιωσιμότητας¹⁰²» κέρδιζε διαρκώς σε αναγνωρισιμότητα και αποδοχή. Ωστόσο, ενώ το περιβαλλοντικό κίνημα έδινε βαρύτητα σε ζητήματα, όπως η βιοποικιλότητα, το φαινόμενο του θερμοκηπίου και η ερημοποίηση, η έννοια της «βιώσιμης αστικοποίησης» τέθηκε στο επίκεντρο στα πλαίσια της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στο Johannesburg το 2002. Συγκεκριμένα, η βιώσιμη αστικοποίηση αντιμετωπίστηκε ως μια πολυδιάστατη έννοια, η οποία περιελάμβανε την επίδραση των πόλεων στο περιβάλλον και τη δυνατότητα διαχείρισης του αστικού περιβάλλοντος με τρόπο που να δημιουργεί κοινωνικά και οικονομικά οφέλη για τους κατοίκους των πόλεων. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πληθώρας προγραμμάτων για τη βελτίωση της προσβασιμότητας στις βασικές υπηρεσίες, όπως νερό, αποχέτευση, διάθεση απορριμμάτων. Ομοίως, εστίασαν και νέες ομαδικές πρωτοβουλίες, όπως το Πρόγραμμα Βιώσιμων Πόλεων (Sustainable Cities Programme) και η τοπική εξειδίκευση της Ατζέντα 21 (Localizing Agenda 21).

3.6 Το 3^ο Παγκόσμιο Αστικό Φόρουμ

Παρ' όλες τις μεγαλεπήβολες ανακοινώσεις και δεσμεύσεις των κυβερνήσεων στα πλαίσια της παγκόσμιας Συνδιάσκεψης, η πραγματικότητα δείχνει ότι η φτώχεια αυξάνεται

¹⁰² Η ιδέα ότι η ανάπτυξη θα έπρεπε να συμβαδίζει με τις ανάγκες των σύγχρονων και των μελλοντικών γενεών χωρίς να υποβαθμίζει το περιβάλλον.

στις πόλεις και οι παραγκουπόλεις αναδεικνύονται σε κυρίαρχη οικιστική μορφή σε πολλές πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, σήμερα ζουν σε παραγκουπόλεις περίπου ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι και οι παραγκουπόλεις αυξάνονται με δραματικό ρυθμό στις φτωχότερες πόλεις του κόσμου και ιδίως στην υποσαχάρια Αφρική και την Ασία.

Οι συμμετέχοντες στο 3^ο Παγκόσμιο Αστικό Φόρουμ, που πραγματοποιήθηκε στο Βανκούβερ τον Ιούνιο του 2006, όπου εορτάστηκαν τα 30 χρόνια από την πρώτη Συνδιάσκεψη Habitat, αναγνώρισαν ότι οι συνθήκες στις παραγκουπόλεις θα επιδεινωθούν εάν δεν υιοθετηθούν πολιτικές και δράσεις στην κατεύθυνση της ανακούφισης, πρόληψης και βελτίωσης των συνθηκών στέγασης του φτωχού αστικού πληθυσμού. Εάν δεν υπάρξει καμιά δράση, ο αριθμός των κατοίκων των παραγκουπόλεων το 2020 θα έχει ανέλθει στο 1,4 εκατομμύρια ανθρώπων.¹⁰³

4. Διεθνείς Συνεργασίες Πόλεων που στοχεύουν στην επίτευξη βιώσιμης αστικής ανάπτυξης

Στα πλαίσια της προσπάθειας επίτευξης των στόχων της Agenda Habitat έχουν προωθηθεί προγράμματα για την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των πόλεων. Οι σημαντικότερες συνεργασίες είναι οι «Βιώσιμες Πόλεις» (Sustainable Cities) και η «Συμμαχία των Πόλεων» (Cities Alliance).

4.1 Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών «Βιώσιμες Πόλεις»

Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών «Βιώσιμες Πόλεις» (Sustainable Cities), παρέχει την απαιτούμενη τεχνογνωσία στις πόλεις προκειμένου να εκμεταλλευθούν τις δυνατότητες τους για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, προωθώντας περιβαλλοντικές πολιτικές και προγράμματα. Το Πρόγραμμα «Βιώσιμες Πόλεις» επιχειρεί παράλληλα με το αδελφό Πρόγραμμα «Προσαρμόζοντας την Ατζέντα 21 σε Τοπικό Επίπεδο» (Localizing Agenda 21) σε 30 χώρες.

Είναι μια συνεργασία μεταξύ του UNEP (Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον) και του UN HABITAT (Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για Στέγη για Όλους), που αναπτύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 προκειμένου να

¹⁰³ <http://www.unhabitat.org>

δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για αστικό περιβαλλοντικό σχεδιασμό και διαχείριση. Χρηματοδοτείται από τα προγράμματα των Ηνωμένων Εθνών UN HABITAT, UNEP, UNDP (Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη), τον ILO (Διεθνής Οργανισμός Εργασίας), την Παγκόσμια Τράπεζα και τις κυβερνήσεις της Ολλανδίας, της Ιαπωνίας, τη Γαλλίας, της Δανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου.

Το Πρόγραμμα «Βιώσιμες Πόλεις» επιδιώκει την ευρεία συμμετοχή των ομάδων συμφερόντων στις στρατηγικές αστικής ανάπτυξης, τη συμμετοχική επίλυση των προβλημάτων μέσω διαδικασιών ολοκληρωμένης προσέγγισης και την υιοθέτηση πολιτικών διακυβέρνησης υπέρ των φτωχών, την κινητοποίηση και δέσμευση των τοπικών πόρων, τη δημιουργία ενός πλαισίου ανάπτυξης ικανοτήτων και υποστήριξης των φορέων που επιδεικνύουν ικανότητα υλοποίησης προγραμμάτων, την εισαγωγή των περιβαλλοντικών προβληματισμών στον αστικό σχεδιασμό και την αστική διαχείριση και, τέλος, τη δημιουργία ενός εργαλείου υλοποίησης της Ατζέντα 21 σε τοπικό επίπεδο, της περιβαλλοντικής παραμέτρου της Ατζέντα Habitat, της Διακήρυξης για τις Πόλεις και τους άλλους Ανθρώπινους Οικισμούς (Declaration on Cities and Other Human Settlements) και της Διακήρυξης της Χιλιετίας (Millennium Declaration)

Η πρώτη φάση του προγράμματος υλοποιήθηκε της δεκαετίας 1991 – 2001 με κύριες επιδιώξεις την επιχειρησιακή υποστήριξη, την ανάπτυξη διαχειριστικών εργαλείων, τη δικτύωση, την πληροφόρηση και την κινητοποίηση και διαχείριση πόρων. Η δεύτερη φάση θα ολοκληρωθεί το 2007. Η μικρότερη χρονική διάρκεια της δεύτερης φάσης οφείλεται στη διαπίστωση ότι ο δεκαετής σχεδιασμός και προγραμματισμός είναι επιχειρησιακά επισφαλής, καθώς απαιτείται διαρκής αναπροσαρμογή σύμφωνα με τα νέα δεδομένα που προκύπτουν. Η δεύτερη φάση επιδιώκει την ενδυνάμωση της υλοποίησης του περιβαλλοντικού σχεδιασμού και διαχείρισης μέσω της Πρωτοβουλίας για Βιώσιμη Αστική Κινητικότητα (Sustainable Urban Mobility) και της Πρωτοβουλίας για Βασικές Αστικές Υπηρεσίες (Basic Urban Services), την υποστήριξη των εθνικών και τοπικών φορέων μέσω προγραμμάτων και τη δημιουργία προτύπων περιβαλλοντικού σχεδιασμού και διαχείρισης.¹⁰⁴

¹⁰⁴ βλ. <http://www.unhabitat.org>

4.2 “Cities Alliance”

Η συνεργασία Cities Alliance δημιουργήθηκε από την Παγκόσμια Τράπεζα και το UN Habitat και συμμετέχουν ως εταίροι:

- οι 4 μεγαλύτερες διεθνείς ενώσεις πόλεων
- 10 κυβερνήσεις: οι κυβερνήσεις που συμμετέχουν στους G7 και οι κυβερνήσεις της Ολλανδίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας.
- η Τράπεζα Ανάπτυξης της Ασίας, το UN Habitat και η Παγκόσμια Τράπεζα με ισότιμη συμμετοχή.
- ένα διοικητικό συμβούλιο συμβουλευτικού χαρακτήρα, στο οποίο συμμετέχουν διακεκριμένοι εμπειρογνώμονες σε ζητήματα αστικής ανάπτυξης και αστικού περιβάλλοντος από κάθε περιοχή.¹⁰⁵

Η Συνεργασία στοχεύει στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των φτωχών κατοίκων των πόλεων, παρεμβαίνοντας σε δύο τομείς: (α) στρατηγικές ανάπτυξης των πόλεων και (β) βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος.¹⁰⁶

Οι στρατηγικές ανάπτυξης των πόλεων περιλαμβάνουν διαδικασίες προσδιορισμού του αναπτυξιακού προγράμματος μιας πόλης σε συνεργασία με τους τοπικούς παράγοντες, αναλύοντας τις οικονομικές προοπτικές και θέτοντας προτεραιότητες δράσεων και επενδύσεων.

Οι παρεμβάσεις στα πλαίσια της βελτίωσης του αστικού περιβάλλοντος σε ενδοαστικό και εθνικό επίπεδο, επικεντρώνονται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης τουλάχιστον 100 εκατομμυρίων κατοίκων παραγκυπόλεων μέχρι το 2020, σύμφωνα με τον ενδέκατο Στόχο της Χιλιετίας.

Ως ειδικοί στόχοι της συνεργασίας προκρίνονται:

- Ο 11^{ος} Στόχος της Χιλιετίας *Πόλεις χωρίς παραπήγματα: βελτίωση της ζωής 100 εκατομμυρίων κατοίκων παραπηγμάτων μέχρι το 2020.*
- Στρατηγικές αστικής ανάπτυξης: σχέδια δράσης για βιώσιμη ανάπτυξη, εμπλέκοντας όλους τους εταίρους

¹⁰⁵ βλ. <http://www.citiesalliance.org>

¹⁰⁶ Mabokugne A.L., Cities Alliance, Journal Villes en développement , ISTED, Vol. 60-61, 2003, pp.1-2

- Δράση σε ενδοαστικό και εθνικό επίπεδο: προώθηση μιας παρέμβασης μεγάλης κλίμακας στα πλαίσια της βιώσιμης αστικοποίησης
- Δόμηση πολιτικής βούλησης: ανασκευή της κυρίαρχης εντύπωσης ότι το υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον είναι μια πραγματικότητα και ενδυνάμωση των προσπαθειών για μια μελλοντική ανάπτυξη.
- Συνεργασίες: αύξηση των πόρων που προορίζονται για τους φτωχούς κατοίκους των πόλεων, βελτιώνοντας τις συναφείς δράσεις και συνδέοντας άμεσα την επιχορηγούμενη τεχνική συνεργασία με την παρακολούθηση των επενδύσεων.

Στα πλαίσια του 11^{ου} Στόχου της Χιλιετίας, η συνεργασία Cities Alliance κατάρτισε το Σχέδιο Δράσεων *Πόλεις χωρίς Παραπήγματα*, το οποίο κατατέθηκε από το Nelson Mandela το 1999, με τη θερμή υποστήριξη του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Kofi Annan και ενσωματώθηκε στη Διακήρυξη της Χιλιετίας των Ηνωμένων Εθνών (A/RES/55/2), η οποία υιοθετήθηκε από 150 αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων το Σεπτέμβριο του 2000. Η παρακολούθηση της προόδου θα γίνει με τη βοήθεια δύο δεικτών: (α) την αναλογία ανθρώπων που έχουν πρόσβαση σε βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής και (β) η αναλογία των ανθρώπων που έχουν πρόσβαση σε ασφαλείς οικίες.

Η συνεργασία έχει χρηματοδοτηθεί μέχρι σήμερα με 57 εκατομμύρια δολάρια, ενώ ο ετήσιος χρηματοδοτικός στόχος ανέρχεται σε 25 εκατομμύρια δολάρια.

5.Ανακεφαλαίωση – Συμπεράσματα

Η αναπτυξιακή συνεργία δεν έχει συμβάλλει στην επίτευξη της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης, γεγονός που οφείλεται στο διαφορετικό προσανατολισμό των προγραμμάτων που υλοποιούνται στα πλαίσια της αναπτυξιακής συνεργασίας. Ωστόσο, διαπιστώνεται η παρουσία σημαντικού συμβατικού πλαισίου αναφορικά με την προστασία και την ανάπτυξη των ανθρώπινων οικισμών. Η Διακήρυξη του Βακούβερ, η Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη και η Agenda 21 του Rio de Janeiro, η Agenda Habitat, η Διακήρυξη της Χιλιετίας, η Πολιτική Διακήρυξη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Johannesburg αποτελούν μια τριακονταετή προσπάθεια δόμησης συμβατικού πλαισίου και αναζήτησης προτάσεων και λύσεων για τα προβλήματα και τις ανάγκες των ανθρώπινων

οικισμών. Μέσα από αυτή την προσέγγιση διαπιστώνεται η διακρώς αυξανόμενη σημασία που αποδίδεται πλέον στους ανθρώπινους οικισμούς.

Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχουν απτά αποτελέσματα μέχρι στιγμής και σίγουρα οι όποιες ελάχιστες βελτιώσεις θα φανούν στο απώτερο μέλλον, η δυναμική που έχει αναπτυχθεί είναι ιδιαίτερα σημαντική. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται οι πρωτοβουλίες αναάπτυξης συνεργασιών μεταξύ πόλεων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η προσέγγιση της χρήσης της αναπτυξιακής βοήθειας για την αντιμετώπιση της αστικής υποβάθμισης ξεπερνά την αποστολή της αναπτυξιακής βοήθειας και δε δύναται να ενταχθεί στη λογική της αντιμετώπισης της φτώχειας και της κοινωνικής ανισότητας.

Ως εκ τούτου, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θα μπορούσε να παρέμβει σε αυτό το πεδίο μέσω της αναπτυξιακής συνεργασίας ή της πολιτικής καλής γειτνίασης. Η επιλογή των Ηνωμένων Εθνών για μεταφορά τεχνογνωσίας μέσω πιλοτικών προγραμμάτων είναι η βέλτιστη επιλογή στην παρούσα κατάσταση. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θα μπορούσε να διαδραματίσει έναν τέτοιο ρόλο.

Οι πόλεις στον αναπτυσσόμενο κόσμο διαμορφώθηκαν στα πλαίσια ενός συνδυασμού ενδογενών και αποικιακών παραγόντων με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η ερμηνεία της χωρικής κατανομής και της ιεραρχίας τους μέσα από τις θεωρίες και τα πρότυπα που έχουν αναπτυχθεί για να ερμηνεύσουν τις πόλεις του αναπτυγμένου κόσμου. Χαρακτηριστικά, διαπιστώνεται ότι δεν υπάρχει κατανομή στο χώρο σύμφωνα με τη θεωρία των κεντρικών τόπων και ότι δεν υπάρχει ακολουθία πόλεων¹⁰⁷. Τα εθνικά συστήματα πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου χαρακτηρίζονται από την παρουσία μιας υπερμεγέθους πόλης πολύ μεγαλύτερης από την αμέσως επόμενη σε πληθυσμιακούς όρους πόλη, η οποία συγκεντρώνει σημαντικές αστικές λειτουργίες, που συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη.

Η μορφολογία του αστικού ιστού των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου έχει προσδιορισθεί σε μεγάλο βαθμό από τις πολεοδομικές πολιτικές και τις επιλογές χρήσεων γης και αρχιτεκτονικής των αποικιοκρατών και σε μικρότερο βαθμό από τις προηγούμενες επιλογές των αυτοχθόνων. Αποτέλεσμα των επιλογών αυτών υπήρξε η παραγωγή οικιστικού περιβάλλοντος χωρίς οπτικ'οενδιαφέρον, στο οποίο αναπαράγονται τα πιο συνηθισμένα πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των μητροπόλεων.

Ωστόσο, σήμερα, μετά την ανεξαρτητοποίηση των κρατών αυτών, παρατηρείται η ραγδαία αστικοποίηση και συγκέντρωση πληθυσμού σταστικά κέντρα, που είχαν αναπτυχθεί ή και θεμελιωθεί από τις αποικιακές δυνάμεις. Τεράστιες εκτάσεις καταλαμβάνονται από εσωτερικούς μετανάστες, οι οποίοι διαμένουν σε πρόχειρες κατασκευές, που δεν συνδέονται με τα βασικά αστικά δίκτυα υποδομών (ύδρευση, αποχέτευση). Στις περιοχές αυτές, συνήθως, επικρατεί υψηλή εγκληματικότητα, ανεργία,

¹⁰⁷ Κατ' αντιστοιχία της ακολουθίας αριθμών.

φτώχεια και απουσιάζουν παντελώς υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης. Το αστικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένο. Πολύ συχνά οι παραγκουπόλεις γειτνιάζουν με ασύμβατες χρήσεις γης, όπως χώροι ανεξέλεγκτης απόθεσης απορριμμάτων.

Παράλληλα, οι πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά γεωγραφική περιοχή. Οι πόλεις της Λατινικής Αμερικής ακολουθούν το δυτικό πρότυπο αστικής ανάπτυξης και έχουν πραγματοποιήσει όλους τους κύκλους του αστικού φαινομένου, που παρατηρούνται και στον αναπτυγμένο κόσμο. Αντίθετα, η Αφρική τώρα διανύει την πρώτη περίοδο αστικοποίησης και οι συνθήκες θυμίζουν πολύ την αστικοποίηση της Ευρώπης κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης. Η Ασία βρίσκεται σε μια ενδιάμεση φάση, αλλά αρκετά κοντά στη φάση που διανύει η αφρικανική ήπειρος, με εξαίρεση ορισμένες ταχύτατα αναπτυσσόμενες χώρες, που ευνοούνται από τη νέα παγκόσμια αδιάρθρωση της οικονομίας.

Οι διαπιστώσεις αφορούν σε όλα τα κοινά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο, που διαμορφώνουν μοτίβα αστικοποίησης. Ωστόσο, αφορούν και σε σημαντικές διαφοροποιήσεις, όπως η έξαρση του AIDS και η αδυναμία συγκρότησης αστικής κοινότητας στην Αφρική, η ανάπτυξη νέων αστικών μορφωμάτων (*desakota*) στην Ασία και η παράνομη διακίνηση ναρκωτικών στη Λατινική Αμερική.

Η αναπτυξιακή συνεργασία δε συνέβαλε στην προσπάθεια αναβάθμισης των ανθρώπινων οικισμών, καθώς μια επιλογή όπως αυτή θα διέφευγε των στόχων που καλλείται να υλοποιήσει. Εντούτοις, μετά την έκθεση Brundtland, παρατηρήθηκε μια διαρκώς εντεινόμενη προσπάθεια επίτευξης συμφωνίας και δημιουργίας συμβατικού πλαισίου με αποκορύφωμα την υιοθέτηση της Agenda Habitat στη Συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης το 1996. Στο κείμενο της Agenda Habitat, όπου προσδιορίζονται οι στόχοι και οι προτεραιότητες για την επίτευξη βιώσιμου οικιστικού περιβάλλοντος, δίνεται έμφαση στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης σε όλους τους ανθρώπινους οικισμούς και στην επίτευξη βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Προκειμένου να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων στις παραγκουπόλεις, η ευθύνη για την αλλαγή ανήκει στις κυβερνήσεις. Ορισμένες χώρες επιδεικνύουν αποφασιστικότητα στην επίτευξη του σκοπού της βελτίωσης της ζωής των κατοίκων των παραγκουπόλεων. Είναι πλέον καιρός, οι κυβερνήσεις να βάλουν την αστική ατζέντα ψηλότερα τον κατάλογο των εθνικών αναπτυξιακών προτεραιοτήτων, εντοπίζοντας τους τοπικούς πόρους, κινητοποιώντας το εγχώριο κεφάλαιο και

αναπτύσσοντας μηχανισμούς προσέλκυσης ξένων κεφαλαίων για καινοτόμες λύσεις, που θα μεγιστοποιήσουν τα αποτελέσματα των προγραμμάτων αναβάθμισης και πρόληψης παραγκουπόλεων.

Η απουσία επενδύσεων στις παραγκουπόλεις δημιουργεί τεράστια κοινωνικά και οικονομικά κόστη. Η αναπτυξιακή βοήθεια για τη βελτίωση των ικανοτήτων των κυβερνήσεων – θεσμικές μεταρρυθμίσεις, καλύτερη τοπική διακυβέρνηση, βελτιωμένος αστικός σχεδιασμός και αστική διαχείριση, εξασφάλιση οικονομικής γης και στεγαστικών λύσεων για τους φτωχούς αστικούς πληθυσμούς – μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία ενός θετικά διακεείμενου περιβάλλοντος προς τα αστικά ζητήματα, σε χώρες όπου δεν τίθεται θέμα ενασχόλησης με αυτά τα ζητήματα.

Επιπρόσθετα, η υλοποίηση των δεσμεύσεων που πραγματοποίησαν οι πλούσιες χώρες μπορεί να αποτελέσει μια νέα συμφωνία στα πλαίσια της επίτευξης των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας. Το διεθνές σύστημα – Ηνωμένα Έθνη, δωρητές, Παγκόσμια Τράπεζα και περιφερειακές αναπτυξιακές τράπεζες – αναδείχθηκε σε σημαντική πηγή χρηματοδότησης της μείωσης της φτώχειας σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Για πολλές χώρες της Αφρικής και τις ελάχιστα αναπτυγμένες χώρες, η βοήθεια παραμένει η σημαντικότερη πηγή εξωτερικής χρηματοδότησης και είναι ευρέως αποδεκτός ο βαρύνων ρόλος της για την επίτευξη των Αναπτυξιακών Σκοπών και Στόχων της Χιλιετίας.¹⁰⁸ Λαμβάνοντας ως βάση τα παραπάνω, ο 8^{ος} Αναπτυξιακός Σκοπός της Χιλιετίας «ανάπτυξη μιας παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη», αποτελεί σημαντική προτεραιότητα για τις παρεμβάσεις στο αστικό περιβάλλον.

Οι χρηματοδοτήσεις από δωρητές έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη της αναβάθμισης των παραγκουπόλεων κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Οι διεθνείς χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί έχουν στηρίξει τα προγράμματα αναβάθμισης των παραγκουπόλεων. Σε πολλές χώρες, κυρίως στην αφρικανική ήπειρο, οι διεθνείς οργανισμοί και υπηρεσίες έχουν δώσει πολύ μεγάλα ποσά μέσω επενδύσεων και δανείων. Ο όγκος της βοήθειας για το αστικό περιβάλλον παρουσιάζει διαρκώς αυξητική πορεία. Για παράδειγμα, η Παναμερικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα, που επιχειρεί στη Λατινική Αμερική, την πιο αστικοποιημένη περιοχή του αναπτυσσόμενου κόσμου, αύξησε το αστικό χαρτοφυλάκιο της τόσο ως προς το συνολικό προϋπολογισμό όσο και ως προς

¹⁰⁸ βλ. UN-HABITAT, State of the world's cities 2006/7: The Millennium Development Goals and urban sustainability, thirty years of shaping the urban agenda, ed. UN-HABITAT, Earthscan, Nairobi, 2006, p. 178

την πολυπλοκότητα των παρεμβάσεων. Τα τελευταία 40 χρόνια έχει χρηματοδοτήσει με περισσότερα από 25 δις δολάρια προγράμματα αστικής ανάπτυξης, ήτοι με το 15% του συνολικού δανεισμού της.¹⁰⁹

Η διαπίστωση που προκύπτει από τα παραπάνω είναι καταρχήν η εικόνα εξαθλίωσης των φτωχών κατοίκων και η παραγωγή ιδιαίτερα υποβαθμισμένου αστικού περιβάλλοντος. Οι προοπτικές αντιστροφής της υποβάθμισης είναι μάλλον δυσοίωνες, καθώς οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν υπέρογκα χρέη για να μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις αναγκαίες παρεμβάσεις. Οι παρεμβάσεις των διεθνών οργανισμών διακρίνονται από καινοτόμες προσεγγίσεις που υιοθετούνται πιλοτικά. Πολύ συχνά οι παρεμβάσεις είναι άτοπες με αποτέλεσμα να δυσχεραίνει η κατάσταση, καθώς αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών της αστικοποίησης δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί σε υψηλό πολιτικό επίπεδο, καθώς αποτελεί ζήτημα εσωτερικής πολιτικής για τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου και επιλογών μεθόδων και εργαλείων αστικής ανάπτυξης και αστικού προγραμματισμού.

¹⁰⁹ βλ. Inter-American Development Bank, *The Challenge of an urban continent*, ed. Inter-American Development Bank, Washington D.C., March 2004, p. 32

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BIBΛΙΑ

1. Αργύρης Θ. (1997) «Οικονομική του Χώρου, Τόμος II: Αστική Οικονομική», εκδ. Αφοι Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη
2. Carter H. (1972/1981) “*The study of urban geography*” 3rd edition, ed. Edward Arnold, Great Britain
3. Christopher A.J. (1988) “*The British Empire at its zenith*” ed. Croom Helm, London
4. Dickinson R. (1951/1998) “*The city region in Western Europe*”, ed. Routledge, Great Britain
5. Drakakis – Smith D. (1987/2000) “*Third World Cities*” 2nd edition, ed. Routledge, London
6. Graeml K.S., Graeml A.R. (2004) “*Urbanization solutions of a third world country’s metropolis to its social/environmental challenges*” Second World Conference on POM and 15th annual POM Conference, Cancun
7. Hardoy J.E., Satterthwaite M.D. (2001) “*Environmental problems in an urbanizing world*”, Earthscan, London
8. Κομνηνός Ν. (1986) «Θεωρία της Αστικότητας: Κρίση, μητροπολιτική αναδιάρθρωση, νέα πολεοδομία» Τόμος I, Θεσ/νικη, εκδ παρατηρητής
9. Κόνσολας Ν. (1983/1997) «Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική», εκδ. παπαζήση, Αθήνα
10. Landes S. D. (2005), «Ο πλούτος και η φτώχεια των εθνών», εκδ. Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα
11. Lefebvre H. (2006) «Φιλοσοφία και πόλη», στο Γεωργούλης Δ., (επιμ.) «Συγκριτικές προσεγγίσεις στη θεωρία και τη φιλοσοφία του αστικού σχεδιασμού», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
12. McGee T.G., Robinson I. (1995) “*The mega-urban regions of Southeast Asia*” UBC Press, Vancouver
13. Muller-Jentsch D. (2002) “*Transport policies for the Euro Mediterranean Free-Trade Area: An agenda for Multimodal transport reform in the Southern Mediterranean*”, ed. World Bank, Washington D.C.
14. Παναγιωτάτου Ελ. (1988) «Συμβολή στην ενιαία θεώρηση του χώρου και σε μια άλλη σχεδιαστική πρακτική», εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα
15. Parnwell M. (1993) “*Population movements and the Third World*” ed. Routledge, London

16. Piermay J.-L. (1997) “*Kinshasa: a reprived mega-city?*”, in Rakodi C. (ed), “*The urban challenge in Africa: Growth and management of its large cities*”, ed. UN University press, Tokyo- New York – Paris (in <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu26ue/uu26ue0k.htm>)
17. Shlomo A., Sheppard S.C., Civco D.L., Buckley R., Chabaeva A., Gitlin L., Kraley A., Parent J., Perlin M. (2005) “*The Dynamics of Urban Expansion*” ed. The World Bank – Transport and Urban Development Department, Washington D.C.
18. Taylor P. (1985) “*Political Geography*” ed. Longman, London
19. Todaro M.P. (1994) “*Economic Development*” ed. Longman, London
20. Τσάλτας Γρ. (1991) «*Αναπτυξιακό φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος: Πολιτικές και διεθνές δίκαιο της ανάπτυξης*» εκδ. παπαζήση, Αθήνα
21. Χαστάογλου Β. (1984) «*Κοινωνική θεωρία, κοινωνική πραγματικότητα και χώρος*», εκδ. παρατηρητής, Θεσσαλονίκη

ΑΡΘΡΑ

1. Bryant – Tokelau J. (1994) “*Pacific urban environments*” The Courier, Vol 144
2. Γρηγορίου Π.Γ. (2003) «*Η πολιτική και θεσμική διάστασης των διμερών σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφρικανικών κρατών*», στο Τσάλτας Γ.Ι.(επιμ.), «*Αφρική και Ανάπτυξη: Η τελευταία παγκόσμια πρόκληση – ευκαιρία*», εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 101 - 134
3. Cohen B. (2006) “*Urbanization in developing countries: current trends, future projections and key challenges for sustainability*” in Technology in Society, ed. Elsevier, Vol. 28, pp. 63-80
4. Dresrusse G. (1995) “*Declining assistance to developing country agriculture: change or paradigm?*”, in <http://www.ifpri.org/2020/briefs/number16.htm> (IFPRI Briefs)
5. Εμμανουήλ Δ. (1999) «*Αστική ανάπτυξη, αγορά κατοικίας και προαστιοποίηση: ορισμένες θεωρητικές σημειώσεις και η περίπτωση της Αθήνας*», στο Οικονόμου Δ. Πετράκος Γ. (επιμ.) «*Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος, σελ. 267 - 308

6. Fix M., Arantes P., Tanaka G. (2003) “*Urban slum reports : the case of Sao Paolo, Brazil*”, in “*Understanding slums: Case studies for the global report on Human Settlements 2003*”, in http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/G\llobal_Report
7. Friedman J. (1986.1996) “*The World City Hypothesis*” in Knox P.L. and Taylor P.J. (eds) “*World cities in a world-system*” Cambridge University Press, Great Britain, pp. 317 – 328
8. Gilbert A., “*Sustaining urban development in Latin America in an Unpredictable World*” in Keiner M., Koll-Schretzenmayr M., Schmid W.A. “*Managing Urban Futures: Sustainability and Urban Growth in Developing Countries*” ed. Ashgate, Hampshire
9. van Ginkel H.J.A., Marcotullio P.J. (2005) “*Asian urbanization and local and global environmental challenges*” in Keiner M., Koll-Schretzenmayr M., Schmid W.A. “*Managing Urban Futures: Sustainability and Urban Growth in Developing Countries*” ed. Ashgate, Hampshire
10. Hall P. (2001) “*Christaller for a global age: Redrawing the urban hierarchy*” in <http://www.lboro.ac.uk/gawc> (Globalization and World City Study Group and Network) as Research Bulletin 59
11. Kojima K. (2000) “*The “flying geese” model of Asian economic development: origin, theoretical extensions and regional policy implications*” Journal of Asian Economies, Vol. 11, pp. 375-401
12. Mabokugne A.L. (2003), “*Cities Alliance*” Journal Villes en développement, ISTED, Vol. 60-61, pp.1-2
13. Πετράκος Γ., Οικονόμου Δ., (1999) «*Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων*», στο Οικονόμου Δ. Πετράκος Γ. (επιμ.) «*Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος, σελ. 13-44
14. Πετράκος Γ. (2000) «*Οικονομία και χώρος: προς μια επανεξέταση σχέσεων και πολιτικών*» στο «*Δεκαεπτά κείμενα για το σχεδιασμό, τις πόλεις και την ανάπτυξη: Συλλογικός τόμος για τα δέκα χρόνια λειτουργίας του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, σελ. 299 – 322
15. Rakodi C. (2005)“*The urban challenge in Africa*”, in Keiner M., Koll-Schretzenmayr M., Schmid W.A. “*Managing Urban Futures: Sustainability and Urban Growth in Developing Countries*” ed. Ashgate, Hampshire

16. Soveroski M. (2004) *“The role of the EU in international environmental negotiations and the case of the Mediterranean”*, in Raftopoulos E. and McConnell M.L. (eds), *“Contributions to international environmental negotiation in the Mediterranean context”*, MEPIELAN – Studies in international environmental law and negotiation 2, ed. Ant. N. Sakkoulas and Bruylant, Athens, pp. 121-141
17. Swaminathan M. (1995), *“Aspects of urban poverty in Bombay”*, Environment and Urbanization, Vol. 7, No1, pp. 133-143
18. Villamil J.A. (2004), *“Urban dynamics in developing countries : Preliminary study”*, First International Winter School of Physics of Socioeconomic Systems, Konstanz

KEIMENA –ANAKOINΩΣΕΙΣ – ΕΚΘΕΣΕΙΣ – ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

1. ESCWA (Economic and Social Commission for Western Asia) (2001) *“Sustainable urban development: a regional perspective for good urban governance”* ed. United Nations, New York
2. Inter-American Development Bank (2004) *“The challenge of an urban continent”* ed. Inter-American Development Bank, Washington D.C.
3. UNCHS (1996) *“An urbanizing world”* UN Habitat, Oxford University Press, Oxford
4. UN Chronicle (2001) *“A much more livable Dar es Salaam: sustainable urban development – The Chronicle, An Interview of the City Director of the Dar es Salaam City Council, Wilson Mukama”*, Vol. March-May, United Nations
5. UN Department of Economic and Social Affairs (2002) *“World urbanization prospects: the 2001 revision”*, United Nations, New York
6. UN Habitat (2006) *“State of the world’s cities 2006/7: The Millenium Development Goals and urban sustainability, 30 years of shaping the urban agenda”*, ed. UN-Habitat, Earthscan, Nairobi
7. UN Habitat (2005) *“Annual report 2005: Reporting the challenges of an urbanizing world”* ed. United Nations, Nairobi
8. UN Habitat (2004) *“World urbanization prospects – the 2003 revision”* ed. United Nations, New York

9. UN Habitat (2003a) *“Water and sanitation in the World’s Cities”*, Earthscan, London,
10. UN HABITAT (2003b) *“The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements”*, Earthscan, London
11. UN Habitat (2001) *“Report 2001: The state of world cities”* ed. United Nations, Nairobi
12. World Bank (2000) *“World Development Report 1999/2000: Entering the 21st century”*, Oxford University Press, New York
13. World Health Organization (1999) *“Health: Creating Healthy Cities in the 21st Century”*, in Satterthwaite D. (ed) *“The Earthscan Reader in Sustainable Cities”*, Earthscan, London, pp. 137-172

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. <http://www.bbc.co.uk>
2. <http://www.citiesalliance.org>
3. <http://europa.eu>
4. <http://www.hku.hk/susurban>
5. <http://www.ifpri.org>
6. <http://www.lboro.ac.uk/gawc>
7. <http://www.undp.org>
8. <http://www.unhabitat.org>
9. <http://www.worldbank.org>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. AIAKHPYEH VANCOUVER

The Vancouver Declaration On Human Settlements

From the report of Habitat:

United Nations Conference on Human Settlements

Vancouver, Canada, 31 May to 11 June 1976

Aware that the Conference was convened following recommendation of the United Nations Conference on the Human Environment and subsequent resolutions of the General Assembly, particularly resolution 3128 (XXVIII) by which the nations of the world expressed their concern over the extremely serious condition of human settlements, particularly that which prevails in developing countries,

Recognizing that international co-operation, based on the principles of the United Nations Charter, has to be developed and strengthened in order to provide solutions for world problems and to create an international community based on equity, justice and solidarity.

Recalling the decisions of the United Nations Conference on the Human Environment, as well as the recommendations of the World Population Conference, the United Nations World Food Conference, the Second General Conference of the United Nations Industrial Development Organization, the World Conference of the International Women's Year; the Declaration and Programme of Action adopted by the sixth special session of the General Assembly of the United Nations and the Charter of Economic Rights and Duties of States that establish the basis of the New International Economic Order,

Noting that the condition of human settlements largely determines the quality of life, the improvement of which is a prerequisite for the full satisfaction of basic needs, such as employment, housing, health services, education and recreation,

Recognizing that the problems of human settlements are not isolated from the social and economic development of countries and that they cannot be set apart from existing unjust international economic relations,

Being deeply concerned with the increasing difficulties facing the world in satisfying the basic needs and aspirations of peoples consistent with principles of human dignity,

Recognizing that the circumstances of life for vast numbers of people in human settlements are unacceptable, particularly in developing countries, and that, unless positive and concrete action is taken at national and international levels to find and implement solutions, these conditions are likely to be further aggravated, as a result of:

Inequitable economic growth, reflected in the wide disparities in wealth which now exist between countries and between human beings and which condemn millions of people to a life of poverty, without satisfying the basic requirements for food, education, health services, shelter, environmental hygiene, water and energy;

Social, economic, ecological and environmental deterioration which are exemplified at the national and international levels by inequalities in living conditions, social segregation, racial discrimination, acute unemployment, illiteracy, disease and poverty, the breakdown of social relationships and traditional cultural values and the increasing degradation of life-supporting resources of air, water and land;

World population growth trends which indicate that numbers of mankind in the next 25 years would double, thereby more than doubling the need for food, shelter and all other requirements for life and human dignity which are at the present inadequately met:

Uncontrolled urbanization and consequent conditions of overcrowding, pollution, deterioration and psychological tensions in metropolitan regions;

Rural backwardness which compels a large majority of mankind to live at the lowest standards of living and contribute to uncontrolled urban growth;

Rural dispersion exemplified by small scattered settlements and isolated homesteads which inhibit the provision of infrastructure and services, particularly those relating to water, health and education;

Involuntary migration, politically, racially, and economically motivated, relocation and expulsion of people from their national homeland.

Recognizing also that the establishment of a just and equitable world economic order through necessary changes in the areas of international trade, monetary systems, industrialization, transfer of resources, transfer of technology, and the consumption of

world resources, is essential for socio-economic development and improvement of human settlement, particularly in developing countries,

Recognizing further that these problems pose a formidable challenge to human understanding, imagination, ingenuity and resolve, and that new priorities to promote the qualitative dimensions to economic development, as well as a new political commitment to find solutions resulting in the practical implementation of the New International Economic Order, become imperative:

I. OPPORTUNITIES AND SOLUTIONS

1. Mankind must not be daunted by the scale of the task ahead. There is need for awareness of and responsibility for increased activity of the national Governments and international community, aimed at mobilization of economic resources, institutional changes and international solidarity by:

(a) Adopting bold, meaningful and effective human settlement policies and spatial planning strategies realistically adapted to local conditions;

(b) Creating more livable, attractive and efficient settlements which recognize human scale, the heritage and culture of people and the special needs of disadvantaged groups especially children, women and the infirm in order to ensure the provision of health, services, education, food and employment within a framework of social justice;

(c) Creating possibilities for effective participation by all people in the planning, building and management of their human settlements;

(d) Developing innovative approaches in formulating and implementing settlement programmes through more appropriate use of science and technology and adequate national and international financing;

(e) Utilizing the most effective means of communications for the exchange of knowledge and experience in the field of human settlements;

(f) Strengthening bonds of international co-operation both regionally and globally;

(g) Creating economic opportunities conducive to full employment where, under healthy, safe conditions, women and men will be fairly compensated for their labour in monetary, health and other personal benefits.

2. In meeting this challenge, human settlements must be seen as an instrument and object of development. The goals of settlement policies are inseparable from the goals of every sector of social and economic life. The solutions to the problems of human settlements must therefore be conceived as an integral part of the development process of individual nations and the world community.

3. With these opportunities and considerations in mind, and being agreed on the necessity of finding common principles that will guide Governments and the world community in solving the problems of human settlements, the Conference proclaims the following general principles and guidelines for action.

II. GENERAL PRINCIPLES

1. The improvement of the quality of life of human beings is the first and most important objective of every human settlement policy. These policies must facilitate the rapid and continuous improvement in the quality of life of all people, beginning with the satisfaction of the basic needs of food, shelter, clean water, employment, health, education, training, social security without any discrimination as to race, colour, sex, language, religion, ideology, national or social origin or other cause, in a frame of freedom, dignity and social justice.

2. In striving to achieve this objective, priority must be given to the needs of the most disadvantaged people.

3. Economic development should lead to the satisfaction of human needs and is a necessary means towards achieving a better quality of life, provided that it contributes to a more equitable distribution of its benefits among people and nations. In this context particular attention should be paid to the accelerated transition in developing countries from primary development to secondary development activities, and particularly to industrial development.

4. Human dignity and the exercise of free choice consistent with over-all public welfare are basic rights which must be assured in every society. It is therefore the duty of all people and Governments to join the struggle against any form of colonialism, foreign aggression and occupation, domination, apartheid and all forms of racism and racial discrimination referred to in the resolutions as adopted by the General Assembly of the United Nations.

5. The establishment of settlements in territories occupied by force is illegal. It is condemned by the international community. However, action still remains to be taken against the establishment of such settlements.

6. The right of free movement and the right of each individual to choose the place of settlement within the domain of his own country should be recognized and safeguarded.

7. Every State has the sovereign and inalienable right to choose its economic system, as well as its political, social and cultural system, in accordance with the will of its people, without interference, coercion or external threat of any kind.

8. Every State has the right to exercise full and permanent sovereignty over its wealth, natural resources and economic activities, adopting the necessary measures for the planning and management of its resources, providing for the protection, preservation and enhancement of the environment.

9. Every country should have the right to be a sovereign inheritor of its own cultural values created throughout its history, and has the duty to preserve them as an integral part of the cultural heritage of mankind.

10. Land is one of the fundamental elements in human settlements. Every State has the right to take the necessary steps to maintain under public control the use, possession, disposal and reservation of land. Every State has the right to plan and regulate use of land, which is one of its most important resources, in such a way that the growth of population centres both urban and rural are based on a comprehensive land use plan. Such measures must assure the attainment of basic goals of social and economic reform for every country, in conformity with its national and land tenure system and legislation.

11. The nations must avoid the pollution of the biosphere and the oceans and should join in the effort to end irrational exploitation of all environmental resources, whether non-renewable or renewable in the long term. The environment is the common heritage of mankind and its protection is the responsibility of the whole international community. All acts by nations and people should therefore be inspired by a deep respect for the protection of the environmental resources upon which life itself depends.

12. The waste and misuse of resources in war and armaments should be prevented. All countries should make a firm commitment to promote general and complete disarmament under strict and effective international control, in particular in the field of nuclear

disarmament. Part of the resources thus released should be utilized so as to achieve a better quality of life for humanity and particularly the peoples of developing countries.

13. All persons have the right and the duty to participate, individually and collectively in the elaboration and implementation of policies and programmes of their human settlements.

14. To achieve universal progress in the quality of life, a fair and balanced structure of the economic relations between States has to be promoted. It is therefore essential to implement urgently the New International Economic Order, based on the Declaration and Programme of Action approved by the General Assembly in its sixth special session, and on the Charter of Economic Rights and Duties of States.

15. The highest priority should be placed on the rehabilitation of expelled and homeless people who have been displaced by natural or man-made catastrophes, and especially by the act of foreign aggression. In the latter case, all countries have the duty to fully co-operate in order to guarantee that the parties involved allow the return of displaced persons to their homes and to give them the right to possess and enjoy their properties and belongings without interference.

16. Historical settlements, monuments and other items of national heritage, including religious heritage, should be safeguarded against any acts of aggression or abuse by the occupying Power.

17. Every State has the sovereign right to rule and exercise effective control over foreign investments, including the transnational corporations - within its national jurisdiction, which affect directly or indirectly the human settlements programmes.

18. All countries, particularly developing countries, must create conditions which make possible the full integration of women and youth in political, economic and social activities, particularly in the planning and implementation of human settlement proposals and in all the associated activities, on the basis of equal rights, in order to achieve an efficient and full utilization of available human resources, bearing in mind that women constitute half of the world population;

19. International co-operation is an objective and a common duty of all States, and necessary efforts must therefore be made to accelerate the social and economic development of developing countries, within the framework of favourable external

conditions, which are compatible with their needs and aspirations and which contains the due respect for the sovereign equality of all States.

III. GUIDELINES FOR ACTION

1. It is recommended that Governments and international organizations should make every effort to take urgent action as set out in the following Guidelines:

2. It is the responsibility of Governments to prepare spatial strategy plans and adopt human settlement policies to guide the socio-economic development efforts. Such policies must be an essential component of an over-all development strategy, linking and harmonizing them with policies on industrialization, agriculture, social welfare, and environmental and cultural preservation so that each supports the other in a progressive improvement in well-being of all mankind.

3. A human settlement policy must seek harmonious integration or co-ordination of a wide variety of components, including, for example, population growth and distribution, employment, shelter, land use, infrastructure and services. Governments must create mechanisms and institutions to develop and implement such a policy.

4. It is of paramount importance that national and international efforts give priority to improving the rural habitat. In this context, efforts should be made towards the reduction of disparities between rural and urban areas, as needed between regions and within urban areas themselves, for a harmonious development of human settlements.

5. The demographic, natural and economic characteristics of many countries, require policies on growth and distribution of population, land tenure and localization of productive activities to ensure orderly processes of urbanization and arrange for rational occupation of rural space.

6. Human settlement policies and programmes should define and strive for progressive minimum standards for an acceptable quality of life. These standards will vary within and between countries, as well as over periods of time, and therefore must be subject to change in accordance with conditions and possibilities. Some standards are most appropriately defined in quantitative terms, thus providing precisely defined targets at the local and national levels. Others must be qualitative, with their achievement subject to felt need. At the same time, social justice and a fair sharing of resources demand the discouragement of excessive consumption.

7. Attention must also be drawn to the detrimental effects of transposing standards and criteria that can only be adopted by minorities and could heighten inequalities, the misuse of resources and the social, cultural and ecological deterioration of the developing countries.

8. Adequate shelter and services are a basic human right which places an obligation on Governments to ensure their attainment by all people, beginning with direct assistance to the least advantaged through guided programmes of self-help and community action. Governments should endeavour to remove all impediments hindering attainments of these goals. of special importance is the elimination of social and racial segregation, *inter alia*, through the creation of better balanced communities, which blend different social groups, occupation, housing and amenities.

9. Health is an essential element in the development of the individual and one of the goals of human settlement policies should be to improve environmental health conditions and basic health services.

10. Basic human dignity is the right of people, individually and collectively, to participate directly in shaping the policies and programmes affecting their lives. The process of choosing and carrying out a given course of action for human settlement improvement should be designed expressly to fulfil that right. Effective human settlement policies require a continuous co-operative relationship between a Government and its people at all levels. It is recommended that national Governments promote programmes that will encourage and assist local authorities to participate to a greater extent in national development.

11. Since a genuine human settlement policy requires the effective participation of the entire population, recourse must therefore be made at all times to technical arrangements permitting the use of all human resources, both skilled and unskilled. The equal participation of women must be guaranteed. These goals must be associated with a global training programme to facilitate the introduction and use of technologies that maximize productive employment.

2.AGENDA HABITAT

Chapter I - Preamble

1. We recognize the imperative need to improve the quality of human settlements, which profoundly affects the daily lives and well-being of our peoples. There is a sense of great opportunity and hope that a new world can be built, in which economic development, social development and environmental protection as interdependent and mutually reinforcing components of sustainable development can be realized through solidarity and cooperation within and between countries and through effective partnerships at all levels. International cooperation and universal solidarity, guided by the purposes and principles of the Charter of the United Nations, and in a spirit of partnership, are crucial to improving the quality of life of the peoples of the world.

2. The purpose of the second United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II) is to address two themes of equal global importance: "Adequate shelter for all" and "Sustainable human settlements development in an urbanizing world". Human beings are at the centre of concerns for sustainable development, including adequate shelter for all and sustainable human settlements, and they are entitled to a healthy and productive life in harmony with nature.

3. As to the first theme, a large segment of the world's population lacks shelter and sanitation, particularly in developing countries. We recognize that access to safe and healthy shelter and basic services is essential to a person's physical, psychological, social and economic well-being and should be a fundamental part of our urgent actions for the more than one billion people without decent living conditions. Our objective is to achieve adequate shelter for all, especially the deprived urban and rural poor, through an enabling approach to the development and improvement of shelter that is environmentally sound.

4. As to the second theme, sustainable development of human settlements combines economic development, social development and environmental protection, with full respect for all human rights and fundamental freedoms, including the right to development, and offers a means of achieving a world of greater stability and peace, built on ethical and spiritual vision. Democracy, respect for human rights, transparent, representative and accountable government and administration in all sectors of society, as well as effective participation by civil society, are indispensable foundations for the realization of sustainable development. The lack of development and the existence of widespread

absolute poverty can inhibit the full and effective enjoyment of human rights and undermine fragile democracy and popular participation. Neither of them, however, can be invoked to justify violations of human rights and fundamental freedoms.

5. Recognizing the global nature of these issues, the international community, in convening Habitat II, has decided that a concerted global approach could greatly enhance progress towards achieving these goals. Unsustainable patterns of production and consumption, particularly in industrialized countries, environmental degradation, demographic changes, widespread and persistent poverty, and social and economic inequality can have local, cross-national and global impacts. The sooner communities, local governments and partnerships among the public, private and community sectors join efforts to create comprehensive, bold and innovative strategies for shelter and human settlements, the better the prospects will be for the safety, health and well-being of people and the brighter the outlook for solutions to global environment and social problems.

6. Having considered the experience since the first United Nations Conference on Human Settlements, held at Vancouver, Canada, in 1976, Habitat II reaffirms the results from relevant recent world conferences and has developed them into an agenda for human settlements: the Habitat Agenda. The United Nations Conference on Environment and Development - the Earth Summit - held at Rio de Janeiro, Brazil, in 1992, produced Agenda 21. At that Conference, the international community agreed on a framework for the sustainable development of human settlements. Each of the other conferences, including the Fourth World Conference on Women (Beijing, 1995), World Summit for Social Development (Copenhagen, 1995), the International Conference on Population and Development (Cairo, 1994), the Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States (Barbados, 1994), the World Conference on Natural Disaster Reduction (Yokohama, 1994) and the World Conference on Human Rights (Vienna, 1993), as well as the World Summit for Children (New York, 1990) and the World Conference on Education for All (Jomtien, Thailand, 1990), also addressed important social, economic and environmental issues, including components of the sustainable development agenda, for which successful implementation requires action at the local, national and international levels. The Global Strategy for Shelter to the Year 2000, adopted in 1988, which emphasizes the need for improved production and delivery of shelter, revised national housing policies and an enabling strategy, offers useful guidelines for the realization of adequate shelter for all in the next century.

7. During the course of history, urbanization has been associated with economic and social progress, the promotion of literacy and education, the improvement of the general state of health, greater access to social services, and cultural, political and religious participation. Democratization has enhanced such access and meaningful participation and involvement for civil society actors, for public-private partnerships, and for decentralized, participatory planning and management, which are important features of a successful urban future. Cities and towns have been engines of growth and incubators of civilization and have facilitated the evolution of knowledge, culture and tradition, as well as of industry and commerce. Urban settlements, properly planned and managed, hold the promise for human development and the protection of the world's natural resources through their ability to support large numbers of people while limiting their impact on the natural environment. The growth of cities and towns causes social, economic and environmental changes that go beyond city boundaries. Habitat II deals with all settlements - large, medium and small - and reaffirms the need for universal improvements in living and working conditions.

8. To overcome current problems and to ensure future progress in the improvement of economic, social and environmental conditions in human settlements, we must begin with a recognition of the challenges facing cities and towns. According to current projections, by the turn of the century, more than three billion people - one half of the world's population - will live and work in urban areas. The most serious problems confronting cities and towns and their inhabitants include inadequate financial resources, lack of employment opportunities, spreading homelessness and expansion of squatter settlements, increased poverty and a widening gap between rich and poor, growing insecurity and rising crime rates, inadequate and deteriorating building stock, services and infrastructure, lack of health and educational facilities, improper land use, insecure land tenure, rising traffic congestion, increasing pollution, lack of green spaces, inadequate water supply and sanitation, uncoordinated urban development and an increasing vulnerability to disaster. All of these have seriously challenged the capacities of Governments, particularly those of developing countries, at all levels to realize economic development, social development and environmental protection, which are interdependent and mutually reinforcing components of sustainable development - the framework for our efforts to achieve a higher quality of life for all people. Rapid rates of international and internal migration, as well as population growth in cities and towns, and unsustainable patterns of production and consumption raise these problems in especially acute forms. In these cities and towns,

large sections of the world's urban population live in inadequate conditions and are confronted with serious problems, including environmental problems, that are exacerbated by inadequate planning and managerial capacities, lack of investment and technology, and insufficient mobilization and inappropriate allocation of financial resources, as well as by a lack of social and economic opportunities. In the case of international migration, migrants have needs for housing and basic services, education, employment and social integration without a loss of cultural identity, and they are to be given adequate protection and attention within host countries.

9. In the process of globalization and growing interdependence, rural settlements represent a great challenge and opportunity for renewed developmental initiatives at all levels and in all fields. Many rural settlements, however, are facing a lack or an inadequacy of economic opportunities, especially employment, and of infrastructure and services, particularly those related to water, sanitation, health, education, communication, transportation and energy. Appropriate efforts and technologies for rural development can help to reduce, inter alia, imbalances, unsustainable practices, poverty, isolation, environmental pollution and insecure land tenure. Such efforts can contribute to improving the linkage of rural settlements with the mainstream of economic, social and cultural life, to assuring sustainable communities and safe environments, and to reducing pressures on urban growth.

10. Cities, towns and rural settlements are linked through the movements of goods, resources and people. Urban-rural linkages are of crucial importance for the sustainability of human settlements. As rural population growth has outpaced the generation of employment and economic opportunities, rural-to-urban migration has steadily increased, particularly in developing countries, which has put enormous pressure on urban infrastructure and services already under serious stress. It is urgent to eradicate rural poverty and to improve the quality of living conditions, as well as to create employment and educational opportunities in rural settlements, regional centres and secondary cities. Full advantage must be taken of the complementary contributions and linkages of rural and urban areas by balancing their different economic, social and environmental requirements.

11. More people than ever are living in absolute poverty and without adequate shelter. Inadequate shelter and homelessness are growing plights in many countries, threatening standards of health, security and even life itself. Everyone has the right to an adequate

standard of living for themselves and their families, including adequate food, clothing, housing, water and sanitation, and to the continuous improvement of living conditions.

12. The rapidly increasing number of displaced persons, including refugees, other displaced persons in need of international protection and internally displaced persons, as a result of natural and human-made disasters in many regions of the world, is aggravating the shelter crisis, highlighting the need for a speedy solution to the problem on a durable basis.

13. The needs of children and youth, particularly with regard to their living environment, have to be taken fully into account. Special attention needs to be paid to the participatory processes dealing with the shaping of cities, towns and neighbourhoods; this is in order to secure the living conditions of children and of youth and to make use of their insight, creativity and thoughts on the environment. Special attention must be paid to the shelter needs of vulnerable children, such as street children, refugee children and children who are victims of sexual exploitation. Parents and other persons legally responsible for children have responsibilities, rights and duties, consistent with the Convention on the Rights of the Child, to address these needs.

14. In shelter and urban development and management policies, particular attention should be given to the needs and participation of indigenous people. These policies should fully respect their identity and culture and provide an appropriate environment that enables them to participate in political, social and economic life.

15. Women have an important role to play in the attainment of sustainable human settlements. Nevertheless, as a result of a number of factors, including the persistent and increasing burden of poverty on women and discrimination against women, women face particular constraints in obtaining adequate shelter and in fully participating in decision-making related to sustainable human settlements. The empowerment of women and their full and equal participation in political, social and economic life, the improvement of health and the eradication of poverty are essential to achieving sustainable human settlements.

16. Encountering disabilities is a part of normal life. Persons with disabilities have not always had the opportunity to participate fully and equally in human settlements development and management, including decision-making, often owing to social, economic, attitudinal and physical barriers, and discrimination. Such barriers should be

removed and the needs and concerns of persons with disabilities should be fully integrated into shelter and sustainable human settlement plans and policies to create access for all.

17. Older persons are entitled to lead fulfilling and productive lives and should have opportunities for full participation in their communities and society, and in all decision-making regarding their well-being, especially their shelter needs. Their many contributions to the political, social and economic processes of human settlements should be recognized and valued. Special attention should be given to meeting the evolving housing and mobility needs in order to enable them to continue to lead rewarding lives in their communities.

18. Although many countries, particularly developing countries, lack the legal, institutional, financial, technological and human resources to respond adequately to rapid urbanization, many local authorities are taking on these challenges with open, accountable and effective leadership and are eager to bring people into the sustainable development process. Enabling structures that facilitate independent initiative and creativity, and that encourage a wide range of partnerships, including partnership with the private sector, and within and between countries, should be promoted. Furthermore, empowering all people, especially those belonging to vulnerable and disadvantaged groups, in particular people living in poverty, to participate equally and effectively in all activities related to human settlements is the basis for civic engagement and should be facilitated by national authorities. Indeed, the Habitat Agenda provides a framework to enable people to take responsibility for the promotion and creation of sustainable human settlements.

19. Human settlements problems are of a multidimensional nature. It is recognized that adequate shelter for all and sustainable human settlements development are not isolated from the broader social and economic development of countries and that they cannot be set apart from the need for favourable national and international frameworks for economic development, social development and environmental protection, which are indispensable and mutually reinforcing components of sustainable development.

20. There are critical differences regarding human settlements in different regions and countries and within countries. The differences, specific situations and varying capacities of each community and country need to be taken into account in the implementation of the Habitat Agenda. In this context, international, regional, subregional, national and local cooperation and partnerships, institutions such as the Commission on Human Settlements

and the United Nations Centre for Human Settlements (Habitat), as well as resources, are central to the implementation of the Habitat Agenda.

21. The Habitat Agenda is a global call to action at all levels. It offers, within a framework of goals and principles and commitments, a positive vision of sustainable human settlements - where all have adequate shelter, a healthy and safe environment, basic services, and productive and freely chosen employment. The Habitat Agenda will guide all efforts to turn this vision into reality.

Chapter II - Goals and Principles

22. The objectives of the Habitat Agenda are in full conformity with the purposes and principles of the Charter of the United Nations and international law.

23. While the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, it is the duty of all States to promote and protect all human rights and fundamental freedoms, including the right to development.

24. Implementation of the Habitat Agenda, including implementation through national laws and development priorities, programmes and policies, is the sovereign right and responsibility of each State in conformity with all human rights and fundamental freedoms, including the right to development, and taking into account the significance of and with full respect for various religious and ethical values, cultural backgrounds, and philosophical convictions of individuals and their communities, contributing to the full enjoyment by all of their human rights in order to achieve the objectives of adequate shelter for all and sustainable human settlements development.

25. We, the States participating in the United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II), are committed to a political, economic, environmental, ethical and spiritual vision of human settlements based on the principles of equality, solidarity, partnership, human dignity, respect and cooperation. We adopt the goals and principles of adequate shelter for all and sustainable human settlements development in an urbanizing world. We believe that attaining these goals will promote a more stable and equitable world that is free from injustice and conflict and will contribute to a just, comprehensive and lasting peace. Civil, ethnic and religious strife, violations of human rights, alien and colonial domination, foreign occupation, economic imbalances, poverty, organized crime,

terrorism in all its forms, and corruption are destructive to human settlements and should therefore be denounced and discouraged by all States, which should cooperate to achieve the elimination of such practices and all unilateral measures impeding social and economic development. At the national level we will reinforce peace by promoting tolerance, non-violence and respect for diversity and by settling disputes by peaceful means. At the local level, the prevention of crime and the promotion of sustainable communities are essential to the attainment of safe and secure societies. Crime prevention through social development is one crucial key to these goals. At the international level, we will promote international peace and security and make and support all efforts to settle international disputes by peaceful means, in accordance with the Charter of the United Nations.

26. We reaffirm and are guided by the purposes and principles of the Charter of the United Nations and we reaffirm our commitment to ensuring the full realization of the human rights set out in international instruments and in particular, in this context, the right to adequate housing as set forth in the Universal Declaration of Human Rights and provided for in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and the Convention on the Rights of the Child, taking into account that the right to adequate housing, as included in the above-mentioned international instruments, shall be realized progressively. We reaffirm that all human rights - civil, cultural, economic, political and social - are universal, indivisible, interdependent and interrelated. We subscribe to the principles and goals set out below to guide us in our actions.

I

27. Equitable human settlements are those in which all people, without discrimination of any kind as to race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status, have equal access to housing, infrastructure, health services, adequate food and water, education and open spaces. In addition, such human settlements provide equal opportunity for a productive and freely chosen livelihood; equal access to economic resources, including the right to inheritance, the ownership of land and other property, credit, natural resources and appropriate technologies; equal opportunity for personal, spiritual, religious, cultural and social development; equal opportunity for participation in public decision-making; equal rights and obligations with regard to the conservation and use of natural and cultural resources;

and equal access to mechanisms to ensure that rights are not violated. The empowerment of women and their full participation on the basis of equality in all spheres of society, whether rural or urban, are fundamental to sustainable human settlements development.

II

28. The eradication of poverty is essential for sustainable human settlements. The principle of poverty eradication is based on the framework adopted by the World Summit for Social Development and on the relevant outcomes of other major United Nations conferences, including the objective of meeting the basic needs of all people, especially those living in poverty and disadvantaged and vulnerable groups, particularly in the developing countries where poverty is acute, as well as the objective of enabling all women and men to attain secure and sustainable livelihoods through freely chosen and productive employment and work.

III

29. Sustainable development is essential for human settlements development, and gives full consideration to the needs and necessities of achieving economic growth, social development and environmental protection. Special consideration should be given to the specific situation and needs of developing countries and, as appropriate, of countries with economies in transition. Human settlements shall be planned, developed and improved in a manner that takes full account of sustainable development principles and all their components, as set out in Agenda 21 and related outcomes of the United Nations Conference on Environment and Development. Sustainable human settlements development ensures economic development, employment opportunities and social progress, in harmony with the environment. It incorporates, together with the principles of the Rio Declaration on Environment and Development, which are equally important, and other outcomes of the United Nations Conference on Environment and Development, the principles of the precautionary approach, pollution prevention, respect for the carrying capacity of ecosystems, and preservation of opportunities for future generations. Production, consumption and transport should be managed in ways that protect and conserve the stock of resources while drawing upon them. Science and technology have a crucial role in shaping sustainable human settlements and sustaining the ecosystems they depend upon. Sustainability of human settlements entails their balanced geographical distribution or other appropriate distribution in keeping with national conditions,

promotion of economic and social development, human health and education, and the conservation of biological diversity and the sustainable use of its components, and maintenance of cultural diversity as well as air, water, forest, vegetation and soil qualities at standards sufficient to sustain human life and well-being for future generations.

IV

30. The quality of life of all people depends, among other economic, social, environmental and cultural factors, on the physical conditions and spatial characteristics of our villages, towns and cities. City lay-out and aesthetics, land-use patterns, population and building densities, transportation and ease of access for all to basic goods, services and public amenities have a crucial bearing on the liveability of settlements. This is particularly important to vulnerable and disadvantaged persons, many of whom face barriers in access to shelter and in participating in shaping the future of their settlements. People's need for community and their aspirations for more liveable neighbourhoods and settlements should guide the process of design, management and maintenance of human settlements. Objectives of this endeavour include protecting public health, providing for safety and security, education and social integration, promoting equality and respect for diversity and cultural identities, increased accessibility for persons with disabilities, and preservation of historic, spiritual, religious and culturally significant buildings and districts, respecting local landscapes and treating the local environment with respect and care. The preservation of the natural heritage and historical human settlements, including sites, monuments and buildings, particularly those protected under the UNESCO Convention on World Heritage Sites, should be assisted, including through international cooperation. It is also of crucial importance that spatial diversification and mixed use of housing and services be promoted at the local level in order to meet the diversity of needs and expectations.

V

31. The family is the basic unit of society and as such should be strengthened. It is entitled to receive comprehensive protection and support. In different cultural, political and social systems, various forms of the family exist. Marriage must be entered into with the free consent of the intending spouses, and husband and wife should be equal partners. The rights, capabilities and responsibilities of family members must be respected. Human settlements planning should take into account the constructive role of the family in the design, development and management of such settlements. Society should facilitate, as

appropriate, all necessary conditions for its integration, reunification, preservation, improvement, and protection within adequate shelter and with access to basic services and a sustainable livelihood.

VI

32. All people have rights and must also accept their responsibility to respect and protect the rights of others - including future generations - and to contribute actively to the common good. Sustainable human settlements are those that, inter alia, generate a sense of citizenship and identity, cooperation and dialogue for the common good, and a spirit of voluntarism and civic engagement, where all people are encouraged and have an equal opportunity to participate in decision-making and development. Governments at all appropriate levels, including local authorities, have a responsibility to ensure access to education and to protect their population's health, safety and general welfare. This requires, as appropriate, establishing policies, laws and regulations for both public and private activities, encouraging responsible private activities in all fields, facilitating community groups' participation, adopting transparent procedures, encouraging public-spirited leadership and public-private partnerships, and helping people to understand and exercise their rights and responsibilities through open and effective participatory processes, universal education and information dissemination.

VII

33. Partnerships among countries and among all actors within countries from public, private, voluntary and community-based organizations, the cooperative sector, non-governmental organizations and individuals are essential to the achievement of sustainable human settlements development and the provision of adequate shelter for all and basic services. Partnerships can integrate and mutually support objectives of broad-based participation through, inter alia, forming alliances, pooling resources, sharing knowledge, contributing skills and capitalizing on the comparative advantages of collective actions. The processes can be made more effective by strengthening civil organizations at all levels. Every effort must be made to encourage the collaboration and partnership of all sectors of society and among all actors in decision-making processes, as appropriate.

VIII

34. Solidarity with those belonging to disadvantaged and vulnerable groups, including people living in poverty, as well as tolerance, non-discrimination and cooperation among

all people, families and communities are foundations for social cohesion. Solidarity, cooperation and assistance should be enhanced by the international community as well as by States and all other relevant actors in response to the challenges of human settlements development. The international community and Governments at all appropriate levels are called upon to promote sound and effective policies and instruments, thereby strengthening cooperation among Governments and non-governmental organizations, as well as to mobilize complementary resources to meet these challenges.

IX

35. To safeguard the interests of present and future generations in human settlements is one of the fundamental goals of the international community. The formulation and implementation of strategies for human settlements development are primarily the responsibility of each country at the national and local levels within the legal framework of each country, inter alia, by creating an enabling environment for human settlements development, and should take into account the economic, social and environmental diversity of conditions in each country. New and additional financial resources from various sources are necessary to achieve the goals of adequate shelter for all and sustainable human settlements development in an urbanizing world. The existing resources available to developing countries - public, private, multilateral, bilateral, domestic and external - need to be enhanced through appropriate and flexible mechanisms and economic instruments to support adequate shelter for all and sustainable human settlements development. These should be accompanied by concrete measures for international technical cooperation and information exchange.

X

36. Human health and quality of life are at the centre of the effort to develop sustainable human settlements. We therefore commit ourselves to promoting and attaining the goals of universal and equal access to quality education, the highest attainable standard of physical, mental and environmental health, and the equal access of all to primary health care, making particular efforts to rectify inequalities relating to social and economic conditions, including housing, without distinction as to race, national origin, gender, age, or disability, respecting and promoting our common and particular cultures. Good health throughout the life-span of every man and woman, good health for every child, and quality education for all are fundamental to ensuring that people of all ages are able to develop their full

capacities in health and dignity and to participate fully in the social, economic and political processes of human settlements, thus contributing, inter alia, to the eradication of poverty. Sustainable human settlements depend on the interactive development of policies and concrete actions to provide access to food and nutrition, safe drinking water, sanitation, and universal access to the widest range of primary health-care services, consistent with the report of the International Conference on Population and Development; to eradicate major diseases that take a heavy toll of human lives, particularly childhood diseases; to create safe places to work and live; and to protect the environment.

Introduction

37. Embracing the foregoing principles as States participating in this Conference, we commit ourselves to implementing the Habitat Agenda, through local, national, subregional and regional plans of action and/or other policies and programmes drafted and executed in cooperation with interested parties at all levels and supported by the international community, taking into account that human beings are at the centre of concerns for sustainable development, including adequate shelter for all and sustainable human settlements development, and that they are entitled to a healthy and productive life in harmony with nature.

38. In implementing these commitments, special attention should be given to the circumstances and needs of people living in poverty, people who are homeless, women, older people, indigenous people, refugees, displaced persons, persons with disabilities and those belonging to vulnerable and disadvantaged groups. Special consideration should also be given to the needs of migrants. Furthermore, special attention should be given to the specific needs and circumstances of children, particularly street children.

A. Adequate shelter for all

39. We reaffirm our commitment to the full and progressive realization of the right to adequate housing, as provided for in international instruments. In this context, we recognize an obligation by Governments to enable people to obtain shelter and to protect and improve dwellings and neighbourhoods. We commit ourselves to the goal of improving living and working conditions on an equitable and sustainable basis, so that everyone will have adequate shelter that is healthy, safe, secure, accessible and affordable and that includes basic services, facilities and amenities, and will enjoy freedom from

discrimination in housing and legal security of tenure. We shall implement and promote this objective in a manner fully consistent with human rights standards.

40. We further commit ourselves to the objectives of:

(a) Ensuring consistency and coordination of macroeconomic and shelter policies and strategies as a social priority within the framework of national development programmes and urban policies in order to support resource mobilization, employment generation, poverty eradication and social integration;

(b) Providing legal security of tenure and equal access to land to all people, including women and those living in poverty; and undertaking legislative and administrative reforms to give women full and equal access to economic resources, including the right to inheritance and to ownership of land and other property, credit, natural resources and appropriate technologies;

(c) Promoting access for all people to safe drinking water, sanitation and other basic services, facilities and amenities, especially for people living in poverty, women and those belonging to vulnerable and disadvantaged groups;

(d) Ensuring transparent, comprehensive and accessible systems in transferring land rights and legal security of tenure;

(e) Promoting broad, non-discriminatory access to open, efficient, effective and appropriate housing financing for all people, including mobilizing innovative financial and other resources - public and private - for community development;

(f) Promoting locally available, appropriate, affordable, safe, efficient and environmentally sound construction methods and technologies in all countries, particularly in developing countries, at the local, national, regional and subregional levels that emphasize optimal use of local human resources and encourage energy-saving methods and are protective of human health;

(g) Designing and implementing standards that provide accessibility also to persons with disabilities in accordance with the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities;

(h) Increasing the supply of affordable housing, including through encouraging and promoting affordable home ownership and increasing the supply of affordable rental, communal, cooperative and other housing through partnerships among public, private and

community initiatives, creating and promoting market-based incentives while giving due respect to the rights and obligations of both tenants and owners;

(i) Promoting the upgrading of existing housing stock through rehabilitation and maintenance and the adequate supply of basic services, facilities and amenities;

(j) Eradicating and ensuring legal protection from discrimination in access to shelter and basic services, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status; similar protection should be ensured against discrimination on the grounds of disability or age;

(k) Helping the family, in its supporting, educating and nurturing roles, to recognize its important contribution to social integration, and encouraging social and economic policies that are designed to meet the housing needs of families and their individual members, especially the most disadvantaged and vulnerable members, with particular attention to the care of children;

(l) Promoting shelter and supporting basic services and facilities for education and health for the homeless, displaced persons, indigenous people, women and children who are survivors of family violence, persons with disabilities, older persons, victims of natural and man-made disasters and people belonging to vulnerable and disadvantaged groups, including temporary shelter and basic services for refugees;

(m) Protecting, within the national context, the legal traditional rights of indigenous people to land and other resources, as well as strengthening of land management;

(n) Protecting all people from and providing legal protection and redress for forced evictions that are contrary to the law, taking human rights into consideration; when evictions are unavoidable, ensuring, as appropriate, that alternative suitable solutions are provided.

41. Providing continued international support to refugees in order to meet their needs and to assist in assuring them a just, durable solution in accordance with relevant United Nations resolutions and international law.

B. Sustainable human settlements

42. We commit ourselves to the goal of sustainable human settlements in an urbanizing world by developing societies that will make efficient use of resources within the carrying capacity of ecosystems and take into account the precautionary principle approach, and by

providing all people, in particular those belonging to vulnerable and disadvantaged groups, with equal opportunities for a healthy, safe and productive life in harmony with nature and their cultural heritage and spiritual and cultural values, and which ensures economic and social development and environmental protection, thereby contributing to the achievement of national sustainable development goals.

43. We further commit ourselves to the objectives of:

(a) Promoting, as appropriate, socially integrated and accessible human settlements, including appropriate facilities for health and education, combating segregation and discriminatory and other exclusionary policies and practices, and recognizing and respecting the rights of all, especially of women, children, persons with disabilities, people living in poverty and those belonging to vulnerable and disadvantaged groups;

(b) Creating an enabling international and domestic environment for economic development, social development and environmental protection, as interdependent and mutually reinforcing components of sustainable development, that will attract investments, generate employment, contribute to the eradication of poverty and provide revenues for sustainable human settlements development;

(c) Integrating urban planning and management in relation to housing, transport, employment opportunities, environmental conditions and community facilities;

(d) Providing adequate and integrated environmental infrastructure facilities in all settlements as soon as possible with a view to improving health by ensuring access for all people to sufficient, continuous and safe freshwater supplies, sanitation, drainage and waste disposal services, with a special emphasis on providing facilities to segments of the population living in poverty;

(e) Promoting integrated water use planning with a view to identifying effective and cost-efficient alternatives for mobilizing a sustainable supply of water for communities and other uses;

(f) Implementing the social and development goals already agreed to by the international community in the areas of basic education, primary health care and gender equality;

(g) Acknowledging, harnessing and enhancing the efforts and potential of productive informal and private sectors, where appropriate, in creating sustainable livelihoods and

jobs and increasing incomes, while providing housing and services for people living in poverty;

(h) Promoting, where appropriate, the upgrading of informal settlements and urban slums as an expedient measure and pragmatic solution to the urban shelter deficit;

(i) Promoting the development of more balanced and sustainable human settlements by encouraging productive investments, job creation and social infrastructure development in small and medium-sized cities, towns and villages;

(j) Promoting changes in unsustainable production and consumption patterns, particularly in industrialized countries, population policies and settlement structures that are more sustainable, reduce environmental stress, promote the efficient and rational use of natural resources - including water, air, biodiversity, forests, energy sources and land - and meet basic needs, thereby providing a healthy living and working environment for all and reducing the ecological footprint of human settlements;

(k) Promoting, where appropriate, the creation of a geographically balanced settlement structure;

(l) Giving priority attention to human settlements programmes and policies to reduce urban pollution resulting especially from inadequate water supply, sanitation and drainage, poor industrial and domestic waste management, including solid waste management, and air pollution;

(m) Encouraging dialogue among public, private and non-governmental interested parties to develop an expanded concept of the "balance-sheet", which recognizes that the economic, environmental, social and civic consequences for directly and indirectly affected parties, including future generations, should be taken into account in making decisions on the allocation of resources;

(n) Improving access to work, goods, services and amenities, inter alia, by promoting effective and environmentally sound, accessible, quieter and more energy-efficient transportation systems and by promoting spatial development patterns and communications policies that reduce transport demand, promoting measures, as appropriate, so that the polluter bears the cost of pollution, taking into account special needs and requirements of developing countries;

(o) Promoting more energy-efficient technology and alternative/renewable energy for human settlements, and reducing the negative impacts of energy production and use on human health and on the environment;

(p) Promoting optimal use of productive land in urban and rural areas and protecting fragile ecosystems and environmentally vulnerable areas from the negative impacts of human settlements, inter alia, through developing and supporting the implementation of improved land management practices that deal comprehensively with potentially competing land requirements for agriculture, industry, transport, urban development, green space, protected areas and other vital needs;

(q) Addressing population issues affecting human settlements and fully integrating demographic concerns into human settlements policies;

(r) Protecting and maintaining the historical, cultural and natural heritage, including traditional shelter and settlement patterns, as appropriate, of indigenous and other people, as well as landscapes and urban flora and fauna in open and green spaces;

(s) Protecting holy places and places of cultural and historic significance;

(t) Promoting the redevelopment and reuse of already serviced but poorly utilized commercial and residential land in urban centres in order to revitalize them and reduce development pressures on productive agricultural lands on the periphery;

(u) Promoting education about, and training on, environmentally sound technologies, materials and products;

(v) Promoting equal access and full participation of persons with disabilities in all spheres of human settlements and providing adequate policies and legal protection against discrimination on grounds of disabilities;

(w) Developing and evaluating policies and programmes to reduce the undesired adverse effects and improve the positive impact of structural adjustment and economic transition on sustainable human settlements development, especially on those belonging to vulnerable and disadvantaged groups, and women, inter alia, through reviewing the impact of structural adjustment on social development by means of gender-sensitive social impact assessments and other relevant methods;

(x) Formulating and implementing programmes that contribute to maintaining and strengthening the vitality of rural areas;

(y) Ensuring that the importance of coastal areas is recognized in the national development effort and that all efforts are made to ensure their sustainable use;

(z) Preventing man-made disasters, including major technological disasters, by ensuring adequate regulatory and other measures to avoid their occurrence, and reducing the impacts of natural disasters and other emergencies on human settlements, inter alia, through appropriate planning mechanisms and resources for rapid, people-centred responses that promote a smooth transition from relief, through rehabilitation, to reconstruction and development, taking into account cultural and sustainable dimensions; and rebuilding disaster-affected settlements in a manner that reduces future disaster-related risks and makes the rebuilt settlements accessible to all;

(aa) Taking appropriate action to manage the use of heavy metals, particularly lead, safely and effectively and, where possible, eliminating uncontrolled exposure in order to protect human health and the environment;

(bb) Eliminating as soon as possible the use of lead in gasoline;

(cc) Developing housing that can serve as a functional workplace for women and men.

C. Enablement and participation

44. We commit ourselves to the strategy of enabling all key actors in the public, private and community sectors to play an effective role - at the national, state/provincial, metropolitan and local levels - in human settlements and shelter development.

45. We further commit ourselves to the objectives of:

(a) Enabling local leadership, promoting democratic rule, exercising public authority and using public resources in all public institutions at all levels in a manner that is conducive to ensuring transparent, responsible, accountable, just, effective and efficient governance of towns, cities and metropolitan areas;

(b) Establishing, where appropriate, favourable conditions for the organization and development of the private sector, as well as defining and enhancing its role in sustainable human settlements development, including through training;

(c) Decentralizing authority and resources, as appropriate, as well as functions and responsibilities to the level most effective in addressing the needs of people in their settlements;

(d) Supporting progress and security for people and communities, whereby every member of society is enabled to satisfy his or her basic human needs and to realize his or her personal dignity, safety, creativity and life aspirations;

(e) Working in partnership with youth in order to develop and enhance effective skills and provide education and training to prepare youth for current and future decision-making roles and sustainable livelihoods in human settlements management and development;

(f) Promoting gender-sensitive institutional and legal frameworks and capacity-building at the national and local levels conducive to civic engagement and broad-based participation in human settlements development;

(g) Encouraging the establishment of community-based organizations, civil society organizations, and other forms of non-governmental entities that can contribute to the efforts to reduce poverty and improve the quality of life in human settlements;

(h) Institutionalizing a participatory approach to sustainable human settlements development and management, based on a continuing dialogue among all actors involved in urban development (the public sector, the private sector and communities), especially women, persons with disabilities and indigenous people, including the interests of children and youth;

(i) Fostering capacity-building and training for human settlements planning, management and development at the national and local levels that includes education, training and institutional strengthening, especially for women and persons with disabilities;

(j) Promoting institutional and legal enabling frameworks at the national, subnational and local levels for mobilizing financial resources for sustainable shelter and human settlements development;

(k) Promoting equal access to reliable information, at the national, subnational and local levels, utilizing, where appropriate, modern communications technology and networks;

(l) Ensuring the availability of education for all and supporting research aimed at building local capacity that promotes adequate shelter for all and sustainable human settlements development, given that the challenges make it necessary to increase the application of science and technology to problems related to human settlements;

(m) Facilitating participation by tenants in the management of public and community-based housing and by women and those belonging to vulnerable and disadvantaged groups in the planning and implementation of urban and rural development.

D. Gender equality

46. We commit ourselves to the goal of gender equality in human settlements development. We further commit ourselves to:

(a) Integrating gender perspectives in human settlements related legislation, policies, programmes and projects through the application of gender-sensitive analysis;

(b) Developing conceptual and practical methodologies for incorporating gender perspectives in human settlements planning, development and evaluation, including the development of indicators;

(c) Collecting, analysing and disseminating gender-disaggregated data and information on human settlements issues, including statistical means that recognize and make visible the unremunerated work of women, for use in policy and programme planning and implementation;

(d) Integrating a gender perspective in the design and implementation of environmentally sound and sustainable resource management mechanisms, production techniques and infrastructure development in rural and urban areas;

(e) Formulating and strengthening policies and practices to promote the full and equal participation of women in human settlements planning and decision-making.

Notes

1/ The statement on the commonly understood meaning of the term "gender", presented at the Fourth World Conference on Women by the President of the Conference, is reproduced in to the present report (The Report of the United Nations Conference on Human Settlements.)

E. Financing shelter and human settlements

47. While recognizing that the housing and shelter sector is a productive sector and should be eligible, inter alia, for commercial financing, we commit ourselves to strengthening existing financial mechanisms and, where appropriate, developing innovative approaches for financing the implementation of the Habitat Agenda, which will

mobilize additional resources from various sources of finance - public, private, multilateral and bilateral - at the international, regional, national and local levels, and which will promote the efficient, effective and accountable allocation and management of resources, recognizing that local institutions involved in micro-credit may hold the most potential for housing the poor.

48. We further commit ourselves to the objectives of:

(a) Stimulating national and local economies through promoting economic development, social development and environmental protection that will attract domestic and international financial resources and private investment, generate employment and increase revenues, providing a stronger financial base to support adequate shelter and sustainable human settlements development;

(b) Strengthening fiscal and financial management capacity at all levels, so as to fully develop the sources of revenue;

(c) Enhancing public revenue through the use, as appropriate, of fiscal instruments that are conducive to environmentally sound practices in order to promote direct support for sustainable human settlements development;

(d) Strengthening regulatory and legal frameworks to enable markets to work, overcome market failure and facilitate independent initiative and creativity, as well as to promote socially and environmentally responsible corporate investment and reinvestment in, and in partnership with, local communities and to encourage a wide range of other partnerships to finance shelter and human settlements development;

(e) Promoting equal access to credit for all people;

(f) Adopting, where appropriate, transparent, timely, predictable and performance-based mechanisms for the allocation of resources among different levels of government and various actors;

(g) Fostering the accessibility of the market for those who are less organized and informed or otherwise excluded from participation by providing subsidies, where appropriate, and promoting appropriate credit mechanisms and other instruments to address their needs.

F. International cooperation

49. We commit ourselves - in the interests of international peace, security, justice and stability - to enhancing international cooperation and partnerships that will assist in the implementation of national plans of action and the global plan of action and in the attainment of the goals of the Habitat Agenda by contributing to and participating in multilateral, regional and bilateral cooperation programmes and institutional arrangements and technical and financial assistance programmes; by promoting the exchange of appropriate technology; by collecting, analysing and disseminating information about shelter and human settlements; and by international networking.

50. We further commit ourselves to the objectives of:

(a) Striving to fulfil the agreed target of 0.7 per cent of the gross national product of the developed countries for official development assistance as soon as possible and to increase, as necessary, the share of funding for adequate shelter and human settlements development programmes, commensurate with the scope and scale of activities required to achieve the objectives and goals of the Habitat Agenda;

(b) Using resources and economic instruments in an effective, efficient, equitable and non-discriminatory manner at the local, national, regional and international levels;

(c) Promoting responsive international cooperation between public, private, non-profit, non-governmental and community organizations.

G. Assessing progress

51. We commit ourselves to observing and implementing the Habitat Agenda as a guide for action within our countries and will monitor progress towards that goal. Quantitative and qualitative indicators at the national and local levels, which are disaggregated to reflect the diversity of our societies, are essential for planning, monitoring and evaluating progress towards the achievement of adequate shelter for all and sustainable human settlements. In this regard, the well-being of children is a critical indicator of a healthy society. Age and gender-sensitive indicators, disaggregated data and appropriate data-collection methods must be developed and used to monitor the impact of human settlements policies and practices on cities and communities, with special and continuous attention to the situation of those belonging to disadvantaged and vulnerable groups. We recognize the need for an integrated approach and concerted action to achieve the objective of adequate shelter for all and to sustainable human settlements development and will strive for coordinated implementation of international commitments and action programmes.

52. We further commit ourselves to assessing, with a view to its revitalization, the United Nations Centre for Human Settlements (Habitat), whose responsibilities, inter alia, include coordination and assisting all States in the implementation of the Habitat Agenda.

A. Global Plan of Action - Introduction*

53. Twenty years ago in Vancouver, at the first United Nations Conference on Human Settlements, the world community adopted an agenda for human settlements development. Since then, there have been remarkable changes in population and social, political, environmental and economic circumstances that affect the strategic outlook. These changes have led many Governments to adopt and promote enabling policies to facilitate actions by individuals, families, communities and the private sector to improve human settlements conditions. However, it is estimated that at least one billion human beings still lack adequate shelter and are living in unacceptable conditions of poverty, mostly in developing countries.

54. While the rate of population growth is on the decline, during the past 20 years world population has increased from about 4.2 billion to about 5.7 billion, with nearly one third under 15 years of age and an increasing number of people living in cities. By the turn of the century, humankind will be crossing a threshold where over 50 per cent of the population lives in urban areas. Meeting the needs of the nearly two billion more people expected in the coming two decades and managing human settlements towards sustainability will be a daunting task. In developing countries, in particular, rapid urbanization and the growth of towns, cities and megacities, where public and private resources tend to concentrate, represent new challenges and at the same time new opportunities: there is a need to address the root causes of these phenomena, including rural to urban migration.

55. In the economic sphere, the increasing globalization of the economy means that people in communities are trading in broader markets, and investment funds are more often available from international sources. As a result, the level of economic development has increased in many countries. At the same time, the gap between poor and rich - countries as well as people - has widened, hence the continuing need for partnerships to create a more favourable international economic environment. New communications technology makes information much more widely accessible and accelerates all processes of change. In many societies, new issues of social cohesion and personal security have emerged and

the issue of solidarity has become central. Unemployment, environmental degradation, social disintegration and large-scale populations displacements, as well as intolerance, violence, and violation of human rights, have also emerged as critical factors. We must keep these new conditions in view as we draw up human settlements strategies for the first two decades of the twenty-first century.

56. While Habitat II is a conference of States and there is much that national Governments can do to enable local communities to solve problems, the actors who will determine success or failure in improving the human settlements condition are mostly found at the community level in the public, private and non-profit sectors. It is they, local authorities and other interested parties, who are on the front line in achieving the goals of Habitat II. Although the structural causes of problems have often to be dealt with at the national and sometimes the international level, progress will depend to a large degree on local authorities, civic engagement and the forging of partnerships at all levels of government with the private sector, the cooperative sector, non-governmental and community-based organizations, workers and employers and civil society at large.

57. Habitat II is one in an extraordinary series of world conferences held under the auspices of the United Nations over the past five years. All addressed important issues of people-centred sustainable development, including sustained economic growth and equity, for which successful implementation requires action at all levels, particularly the local level. Strategies on social, economic, environmental, disaster reduction, population, disability and gender issues will have to be implemented in urban and rural areas - in particular, where the problems are acute and generate tension.

58. At Habitat II, Governments at all levels, the community and the private sector have considered how the achievement of the two principal goals of "Adequate shelter for all" and "Sustainable human settlements development in an urbanizing world" can be furthered at the local level through an enabling process in which individuals, families and their communities play a central role. This is what is special about the global plan of action of Habitat II and the strategies for its implementation. Implementation of these measures will need to be adapted to the specific situation of each country and community.

59. The strategy of the global plan of action is based on enablement, transparency and participation. Under this strategy, government efforts are based on establishing legislative, institutional and financial frameworks that will enable the private sector, non-

governmental organizations and community groups to fully contribute to the achievement of adequate shelter for all and sustainable human settlements development and enable all women and men to work with each other and in their communities with Governments at all levels to determine their future collectively, decide on priorities for action, identify and allocate resources fairly and build partnerships to achieve common goals. Enablement creates:

(a) A situation in which the full potential and resources of all actors in the process of producing and improving shelter are mobilized;

(b) The conditions for women and men to exercise their individual rights and responsibilities equally and to engage their abilities effectively in activities that will improve and sustain their living environments;

(c) The conditions for organizations and institutions to interact and network, building partnerships for the objectives of adequate shelter for all and sustainable human settlements development;

(d) The conditions for self-improvement by all;

(e) The conditions for enhancing international cooperation.

** Whenever the term "Governments" is used, it shall be deemed to include the European Community within its areas of competence.*

1. Introduction

60. Adequate shelter means more than a roof over one's head. It also means adequate privacy; adequate space; physical accessibility; adequate security; security of tenure; structural stability and durability; adequate lighting, heating and ventilation; adequate basic infrastructure, such as water-supply, sanitation and waste-management facilities; suitable environmental quality and health-related factors; and adequate and accessible location with regard to work and basic facilities: all of which should be available at an affordable cost. Adequacy should be determined together with the people concerned, bearing in mind the prospect for gradual development. Adequacy often varies from country to country, since it depends on specific cultural, social, environmental and economic factors. Gender-specific

and age-specific factors, such as the exposure of children and women to toxic substances, should be considered in this context.

61. Since the adoption of the Universal Declaration of Human Rights in 1948, the right to adequate housing has been recognized as an important component of the right to an adequate standard of living. All Governments without exception have a responsibility in the shelter sector, as exemplified by their creation of ministries of housing or agencies, by their allocation of funds for the housing sector and by their policies, programmes and projects. The provision of adequate housing for everyone requires action not only by Governments, but by all sectors of society, including the private sector, non-governmental organizations, communities and local authorities, as well as by partner organizations and entities of the international community. Within the overall context of an enabling approach, Governments should take appropriate action in order to promote, protect and ensure the full and progressive realization of the right to adequate housing. These actions include, but are not limited to:

- (a) Providing, in the matter of housing, that the law shall prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status;

- (b) Providing legal security of tenure and equal access to land for all, including women and those living in poverty, as well as effective protection from forced evictions that are contrary to the law, taking human rights into consideration and bearing in mind that homeless people should not be penalized for their status;

- (c) Adopting policies aimed at making housing habitable, affordable and accessible, including for those who are unable to secure adequate housing through their own means, by, inter alia:

- (i) Expanding the supply of affordable housing through appropriate regulatory measures and market incentives;

- (ii) Increasing affordability through the provision of subsidies and rental and other forms of housing assistance to people living in poverty;

- (iii) Supporting community-based, cooperative and non-profit rental and owner-occupied housing programmes;

- (iv) Promoting supporting services for the homeless and other vulnerable groups;
- (v) Mobilizing innovative financial and other resources - public and private - for housing and community development;
- (vi) Creating and promoting market-based incentives to encourage the private sector to meet the need for affordable rental and owner-occupied housing;
- (vii) Promoting sustainable spatial development patterns and transportation systems that improve accessibility of goods, services, amenities and work;
- (d) Effective monitoring and evaluation of housing conditions, including the extent of homelessness and inadequate housing, and, in consultation with the affected population, formulating and adopting appropriate housing policies and implementing effective strategies and plans to address those problems.

62. Because it leads to the full mobilization of all potential indigenous resources, a shelter strategy that is based on an enabling approach greatly contributes to the sustainable development of human settlements. The management of such resources must be people-centred and must be environmentally, socially and economically sound. This can occur only if policies and actions in the shelter sector are integrated with policies and actions that are intended to promote economic development, social development and environmental protection. A fundamental objective of this chapter, therefore, is to integrate shelter policies with policies that will guide macroeconomic and social development and sound environmental management.

63. A second fundamental objective of this chapter is to enable markets - the primary housing delivery mechanism - to perform their function with efficiency. Actions to achieve this objective and at the same time contribute to social goals, including, where appropriate, market-based incentives and compensatory measures, are recommended. Further objectives and recommended actions address the components of shelter-delivery systems (land, finance, infrastructure and services, construction, building materials, maintenance and rehabilitation) in the private, community and public rental sectors, and ways of making them serve all people better. Finally, special attention is given to all those, including women, who are at considerable risk because they lack security of tenure or are inhibited from participation in shelter markets. Actions are recommended to reduce their vulnerability and enable them to obtain adequate shelter in a just and humane way.

64. International and national cooperation at all levels will be both necessary and beneficial in promoting adequate shelter for all. This is especially needed in areas that are affected by war or by natural, industrial or technological disasters, and in situations in which reconstruction and rehabilitation needs surpass national resources.

2. Shelter policies

65. The formulation and periodic evaluation and revision, as necessary, of enabling shelter policies, with a view to creating a framework for efficient and effective shelter delivery systems, are the cornerstone for the provision of adequate shelter for all. A fundamental principle in formulating a realistic shelter policy is its interdependence with overall macroeconomic, environmental and social development policies. Shelter policies, while focusing on the increasing demand for housing and infrastructure, should also emphasize the increased use and maintenance of existing stock through ownership, rental and other tenure options, responding to the diversity of needs. These policies should also encourage and support the people who, in many countries, particularly developing countries, individually or collectively act as important producers of housing. Policies should respond to the diverse needs of those belonging to disadvantaged and vulnerable groups as set out in subsection 4 below (paras. 93 to 98).

Actions

66. Governments should strive to decentralize shelter policies and their administration to subnational and local levels within the national framework, whenever possible and as appropriate.

67. To integrate shelter policies with macroeconomic, social, demographic, environmental and cultural policies, Governments, as appropriate, should:

(a) Establish and implement consultative mechanisms among the governmental authorities that are responsible for economic, environmental, social, human settlements and shelter policies, and the organization of civil society and the private sector so as to coordinate the shelter sector in a coherent manner, which should include identifying the market and precise criteria for allocations, subsidies and other forms of assistance;

(b) Constantly monitor the impact of macroeconomic policies on shelter delivery systems, considering their specific linkages and taking into account their possible effects on vulnerable and disadvantaged groups;

(c) Strengthen the linkages between shelter policies, employment generation, environmental protection, preservation of cultural heritage, resource mobilization and the maximization of resource efficiency, and strengthen the stimulation of and support for sustainable economic development and social development activities;

(d) Apply public policies, including expenditure, taxation, monetary and planning policies, to stimulate sustainable shelter markets and land development;

(e) Integrate land and shelter policies with policies for reducing poverty and creating jobs, for environmental protection, for preservation of cultural heritage, for education and health, for providing clean water-supply and sanitation facilities, and for empowering those belonging to disadvantaged and vulnerable groups, particularly people without shelter;

(f) Strengthen shelter-related information systems, and make use of relevant research activities in policy development, including gender-disaggregated data;

(g) Periodically evaluate and, as appropriate, revise shelter policies, taking into consideration the needs of people without shelter and the impact of such policies on the environment, economic development and social welfare.

68. To formulate and implement policies that promote the enablement approach to the development, maintenance and rehabilitation of shelter in both rural and urban areas, Governments at all levels, as appropriate, should:

(a) Employ broad-based participatory and consultative mechanisms that involve representatives from public, private, non-governmental, cooperative and community sectors, including representatives of groups that are considered to be living in poverty, at all levels in the policy development process;

(b) Establish appropriate processes for coordination and decentralization that define clear local-level rights and responsibilities within the policy development process;

(c) Develop and support adequate institutional frameworks, especially for facilitating investment in the supply of both rural and urban shelter by the private sector;

(d) Consider establishing priorities for the allocation of natural, human, technical and financial resources;

(e) Establish and adopt a regulatory framework, and provide institutional support for facilitating participation and partnership arrangements at all levels;

(f) Review and adjust, when necessary, the legal, fiscal and regulatory framework to respond to the special needs of people living in poverty and low-income people;

(g) Promote the supply of affordable rental houses and the legal rights and obligations of both tenants and owners.

69. To adopt and implement a cross-sectoral approach to policy development, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Coordinate and integrate shelter and human settlements policies with other related policies, such as population and human resource development policies, environment, cultural, land and infrastructure policies, and urban and rural planning, as well as private and/or public employment initiatives;

(b) Take full account of the need for economic development, social development and environmental protection, and the objectives of adequate shelter for all and sustainable human settlements development principles and of the basic needs for human development and health;

(c) Adopt policies ensuring that persons with disabilities have access to new public buildings and facilities, public housing and public transport systems. Furthermore, during renovation of existing buildings, similar measures should be adopted whenever feasible;

(d) Encourage the development of environmentally sound and affordable construction methods and the production and distribution of building materials, including strengthening the indigenous building materials industry, based as far as possible on locally available resources;

(e) Promote the free exchange of information on the entire range of the environmental health aspects of construction, including the development and dissemination of databases on the adverse environmental effects of building materials, through the collaborative efforts of the private and public sectors.

70. To improve shelter delivery systems, Governments at the appropriate levels should:

(a) Adopt an enabling approach to shelter development, including the renovation, rehabilitation, upgrading and strengthening of the existing housing stock in both rural and urban areas;

(b) Establish priorities for the allocation of natural, human, technical and financial resources;

(c) Develop adequate institutional frameworks for the public, community and private sectors, especially for facilitating investments in the supply of both rural and urban shelter by the private and non-profit sectors;

(d) When necessary, review and adjust the legal, fiscal and regulatory framework to respond to the special needs of those belonging to vulnerable and disadvantaged groups, in particular, people living in poverty and low-income people;

(e) Periodically evaluate and, as necessary, revise policies and systems for financing shelter, taking into consideration the impact of such policies and systems on the environment, economic development and social welfare, especially their different effects on vulnerable and disadvantaged groups;

(f) Promote and adopt, where appropriate, policies that coordinate and encourage the adequate supply of the key inputs required for the construction of housing and infrastructure, such as land, finance and building materials;

(g) Encourage the development of environmentally sound and affordable construction methods and the production and distribution of building materials, including strengthening the local building materials industry, based as far as possible on locally available resources;

(h) Promote, in those countries where it may be appropriate, the use of labour-intensive construction and maintenance technologies that generate employment in the construction sector for the underemployed labour force found in most large cities, at the same time promoting the development of skills in the construction sector.

3. Shelter delivery systems

(a) Enabling markets to work

71. In many countries, markets serve as the primary housing delivery mechanism, hence their effectiveness and efficiency are important to the goal of sustainable development. It is the responsibility of Governments to create an enabling framework for a well-functioning housing market. The housing sector should be viewed as an integrating market in which trends in one segment affect performance in other segments. Government interventions are required to address the needs of disadvantaged and vulnerable groups that are insufficiently served by markets.

Actions

72. To ensure market efficiency, Governments at the appropriate levels and consistent with their legal authority should:

(a) Assess housing supply and demand on a gender-disaggregated basis and collect, analyse and disseminate information about housing markets and other delivery mechanisms, and encourage the private and non-profit sectors and the media to do the same, while avoiding duplication of efforts;

(b) Avoid inappropriate interventions that stifle supply and distort demand for housing and services, and periodically review and adjust legal, financial and regulatory frameworks, including frameworks for contracts, land use, building codes and standards;

(c) Employ mechanisms (for example, a body of law, a cadastre, rules for property valuation and others) for the clear definition of property rights;

(d) Permit the exchange of land and housing without undue restriction, and apply procedures that will make property transactions transparent and accountable in order to prevent corrupt practices;

(e) Undertake legislative and administrative reforms to give women full and equal access to economic resources, including the right to inheritance and the ownership of land and other property, credit, natural resources and appropriate technologies;

(f) Apply appropriate fiscal measures, including taxation, to promote the adequate supply of housing and land;

(g) Periodically assess how best to satisfy the requirement for government intervention to meet the specific needs of people living in poverty and vulnerable groups for whom traditional market mechanisms fail to work;

(h) Develop, as appropriate, flexible instruments for the regulation of housing markets, including the rental market, taking into account the special needs of vulnerable groups.

(b) Facilitating community-based production of housing

73. In many countries, particularly developing countries, more than half the existing housing stock has been built by the owner-occupiers themselves, serving mainly the lower-income population. Self-built housing will continue to play a major role in the provision of housing into the distant future. Many countries are supporting self-built housing by regularizing and upgrading programmes.

Actions

74. To support the efforts of people, individually or collectively, to produce shelter, Governments at the appropriate levels should, where appropriate:

- (a) Promote self-built housing within the context of a comprehensive land-use policy;
- (b) Integrate and regularize self-built housing, especially through appropriate land registration programmes, as a holistic part of the overall housing and infrastructure system in urban and rural areas, subject to a comprehensive land-use policy;
- (c) Encourage efforts to improve existing self-built housing through better access to housing resources, including land, finance and building materials;
- (d) Develop the means and methods to improve the standards of self-built housing;
- (e) Encourage community-based and non-governmental organizations in their role of assisting and facilitating the production of self-built housing;
- (f) Facilitate regular dialogue and gender-sensitive participation of the various actors involved in housing production at all levels and stages of decision-making;
- (g) Mitigate the problems related to spontaneous human settlements through programmes and policies that anticipate unplanned settlements.

(c) Ensuring access to land

75. Access to land and legal security of tenure are strategic prerequisites for the provision of adequate shelter for all and for the development of sustainable human settlements affecting both urban and rural areas. It is also one way of breaking the vicious circle of poverty. Every Government must show a commitment to promoting the provision of an adequate supply of land in the context of sustainable land-use policies. While recognizing the existence of different national laws and/or systems of land tenure, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should nevertheless strive to remove all possible obstacles that may hamper equitable access to land and ensure that equal rights of women and men related to land and property are protected under the law. The failure to adopt, at all levels, appropriate rural and urban land policies and land management practices remains a primary cause of inequity and poverty. It is also the cause of increased living costs, the occupation of hazard-prone land, environmental degradation and the increased vulnerability of urban and rural habitats, affecting all people, especially disadvantaged and vulnerable groups, people living in poverty and low-income people.

Actions

76. To ensure an adequate supply of serviceable land, Governments at the appropriate levels and in accordance with their legal framework should:

- (a) Recognize and legitimize the diversity of land delivery mechanisms;
- (b) Decentralize land management responsibilities and provide local capacity-building programmes that recognize the role of key interested parties, where appropriate;
- (c) Prepare comprehensive inventories of publicly held land and, where appropriate, develop programmes for making them available for shelter and human settlements development, including, where appropriate, development by non-governmental and community-based organizations;
- (d) Apply transparent, comprehensive and equitable fiscal incentive mechanisms, as appropriate, to stimulate the efficient, accessible and environmentally sound use of land, and utilize land-based and other forms of taxation in mobilizing financial resources for service provision by local authorities;
- (e) Consider fiscal and other measures, as appropriate, to promote the efficient functioning of the market for vacant land, ensuring the supply of housing and land for shelter development;
- (f) Develop and implement land information systems and practices for managing land, including land value assessment, and seek to ensure that such information is readily available;
- (g) Make full use of existing infrastructure in urban areas, encouraging optimal density of the occupation of available serviced land in accordance with its carrying capacity, at the same time ensuring the adequate provision of parks, play areas, common spaces and facilities, and plots of land for home gardening, as appropriate;
- (h) Consider the adoption of innovative instruments that capture gains in land value and recover public investments;
- (i) Consider the adoption of innovative instruments for the efficient and sustainable assembly and development of land, including, where appropriate, land readjustment and consolidation;

(j) Develop appropriate cadastral systems and streamline land registration procedures in order to facilitate the regularization of informal settlements, where appropriate, and simplify land transactions;

(k) Develop land codes and legal frameworks that define the nature of land and real property and the rights that are formally recognized;

(l) Mobilize local and regional expertise to promote research, the transfer of technology and education programmes to support land administration systems;

(m) Promote comprehensive rural development through such measures as equal access to land, land improvement, economic diversification, the development of small and medium-scale cities in rural areas and, where appropriate, indigenous land settlements;

(n) Ensure simple procedures for the transfer of land and conversion of land use within the context of a comprehensive policy framework, including the protection of arable land and the environment.

77. To promote efficient land markets and the environmentally sustainable use of land, Governments at the appropriate levels should:

(a) Re-evaluate and, if necessary, periodically adjust planning and building regulatory frameworks, taking into consideration their human settlements and economic, social and environmental policies;

(b) Support the development of land markets by means of effective legal frameworks, and develop flexible and varied mechanisms aimed at mobilizing lands with diverse juridical status;

(c) Encourage the multiplicity and diversity of interventions by both the public and private sectors and other interested parties, men and women alike, acting within the market system;

(d) Develop a legal framework of land use aimed at balancing the need for construction with the protection of the environment, minimizing risk and diversifying uses;

(e) Review restrictive, exclusionary and costly legal and regulatory processes, planning systems, standards and development regulations.

78. To eradicate legal and social barriers to the equal and equitable access to land, especially the access of women, people with disabilities and those belonging to vulnerable

groups, Governments at the appropriate levels, in partnership with the private sector, non-governmental organizations, the cooperative sector and community-based organizations, should:

(a) Address the cultural, ethnic, religious, social and disability-based causes that result in the creation of barriers that lead to segregation and exclusion, inter alia, by encouraging education and training for peaceful conflict resolution;

(b) Promote awareness campaigns, education and enabling practices regarding, in particular, legal rights with respect to tenure, land ownership and inheritance for women, so as to overcome existing barriers;

(c) Review legal and regulatory frameworks, adjusting them to the principles and commitments of the Global Plan of Action and ensuring that the equal rights of women and men are clearly specified and enforced;

(d) Develop regularization programmes and formulate and implement such programmes and projects in consultation with the concerned population and organized groups, ensuring the full and equal participation of women and taking into account the needs differentiated by gender, age, disability and vulnerability;

(e) Support, inter alia, community projects, policies and programmes that aim to remove all barriers to women's access to affordable housing, land and property ownership, economic resources, infrastructure and social services, and ensure the full participation of women in all decision-making processes, with particular regard to women in poverty, especially female heads of households and women who are sole providers for their families;

(f) Undertake legislative and administrative reforms to give women full and equal access to economic resources, including the right to inheritance and the ownership of land and other property, credit, natural resources and appropriate technologies;

(g) Promote mechanisms for the protection of women who risk losing their homes and properties when their husbands die.

79. To facilitate access to land and security of tenure for all socio-economic groups, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Adopt an enabling legal and regulatory framework based on an enhanced knowledge, understanding and acceptance of existing practices and land delivery

mechanisms so as to stimulate partnerships with the private business and community sectors, specifying recognized types of land tenure and prescribing procedures for the regularization of tenure, where needed;

(b) Provide institutional support, accountability and transparency of land management, and accurate information on land ownership, land transactions and current and planned land use;

(c) Explore innovative arrangements to enhance the security of tenure, other than full legalization, which may be too costly and time-consuming in certain situations, including access to credit, as appropriate, in the absence of a conventional title to land;

(d) Promote measures to ensure that women have equal access to credit for buying, leasing or renting land, and equal protection for the legal security of tenure of such land;

(e) Capitalize on the potential contribution of key interested parties in the private formal and informal sectors, and support the engagement of non-governmental organizations, community organizations and the private sector in participatory and collective initiatives and mechanisms appropriate to conflict resolution;

(f) Encourage, in particular, the participation of community and non-governmental organizations by:

(i) Reviewing and adjusting legal and regulatory frameworks in order to recognize and stimulate the diverse forms of organization of the population engaged in the production and management of land, housing and services;

(ii) Considering financial systems that recognize organizations as credit holders, extend credit to collective units backed by collective collateral and introduce financial procedures that are adapted to the needs of housing production by the people themselves and to the modalities through which the population generates income and savings;

(iii) Developing and implementing complementary measures designed to enhance their capabilities, including, where appropriate, fiscal support, educational and training programmes, and technical assistance and funds in support of technological innovation;

(iv) Supporting the capacity-building and accumulation of experience of non-governmental organizations and peoples' organizations in order to make them efficient and competent partners in the implementation of national housing plans of action;

(v) Encouraging lending institutions to recognize that community-based organizations may act as guarantors for those who, because of poverty or discrimination, lack other sources of equity, giving particular attention to the needs of individual women.

(d) Mobilizing sources of finance

80. Housing finance institutions serve the conventional market but do not always respond adequately to the different needs of large segments of the population, particularly those belonging to vulnerable and disadvantaged groups, people living in poverty and low-income people. In order to mobilize more domestic and international resources for housing finance and extend credit to more households, it is necessary to integrate housing finance into the broader financial system and to use existing instruments or develop new instruments, as appropriate, to address the financial needs of people having limited or no access to credit.

Actions

81. To improve the effectiveness of existing housing finance systems, Governments at the appropriate levels should:

(a) Adopt policies that increase the mobilization of housing finance and extend more credit to people living in poverty, while maintaining the solvency of credit systems;

(b) Strengthen the effectiveness of existing housing finance systems;

(c) Enhance the accessibility of housing finance systems and eradicate all forms of discrimination against borrowers;

(d) Promote transparency, accountability and ethical practices in financial transactions through support from effective legal and regulatory frameworks;

(e) Establish, where necessary, a comprehensive and detailed body of property law and property rights, and enforce foreclosure laws to facilitate private-sector participation;

(f) Encourage the private sector to mobilize resources to meet varying housing demands, including rental housing, maintenance and rehabilitation;

(g) Support the competitiveness of mortgage markets and, where appropriate, facilitate the development of secondary markets and securitization;

(h) Decentralize, as appropriate, the lending operations of mortgage markets and encourage the private sector to do the same in order to provide greater physical access to credit, especially in rural areas;

(i) Encourage all lending institutions to improve their management and the efficiency of their operations;

(j) Encourage community mortgage programmes that are accessible to people living in poverty, especially women, in order to increase their productive capacity by providing them with access to capital, resources, credit, land, technology and information so that they can raise their income and improve their living conditions and status within the household.

82. To create new housing finance mechanisms, as necessary, Governments at the appropriate levels should:

(a) Harness the potential of non-traditional financing arrangements by encouraging communities to form housing and multi-purpose community development cooperatives, especially for the provision of low-cost housing;

(b) Review and strengthen the legal and regulatory framework and institutional base for mobilizing non-traditional lenders;

(c) Encourage, in particular by removing legal and administrative obstacles, the expansion of savings and credit cooperatives, credit unions, cooperative banks, cooperative insurance enterprises and other non-bank financial institutions, and establish savings mechanisms in the informal sector, particularly for women;

(d) Support partnerships between such cooperative institutions and public and other financing institutions as an effective means of mobilizing local capital and applying it to local entrepreneurial and community activity for housing and infrastructure development;

(e) Facilitate the efforts of trade unions, farmers', women's and consumers' organizations, organizations of people with disabilities and other associations of the populations concerned to set up their own cooperatively organized or local financial institutions and mechanisms;

(f) Promote the exchange of information on innovations in housing finance;

(g) Support non-governmental organizations and their capacity to foster the development, where appropriate, of small savings cooperatives.

83. To facilitate access to housing for those not served by existing finance mechanisms, Governments should review and rationalize, where appropriate, systems of subsidies through policies that will ensure their viability, equity and transparency, thus allowing many people without access to credit and land to enter the market.

(e) Ensuring access to basic infrastructure and services

84. Basic infrastructure and services at the community level include the delivery of safe water, sanitation, waste management, social welfare, transport and communications facilities, energy, health and emergency services, schools, public safety, and the management of open spaces. The lack of adequate basic services, a key component of shelter, exacts a heavy toll on human health, productivity and the quality of life, particularly for people living in poverty in urban and rural areas. Local and state/provincial authorities, as the case may be, have the primary responsibility to provide or enable delivery of services, regulated by appropriate legislation and standards. Their capacity to manage, operate and maintain infrastructure and basic services must be supported by central Governments. There are, however, a host of other actors, including the private sector, communities and non-governmental organizations, that can participate in service provision and management under the coordination of Governments at the appropriate levels, including local authorities.

Actions

85. To safeguard the health, safety, welfare and improved living environment of all people and to provide adequate and affordable basic infrastructure and services, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should promote:

- (a) The supply of and access to adequate quantities of safe drinking water;
- (b) Adequate sanitation and environmentally sound waste management;
- (c) Adequate mobility through access to affordable and physically accessible public transport and other communications facilities;
- (d) Access to markets and retail outlets for selling and purchasing basic necessities;
- (e) The provision of social services, especially for underserved groups and communities;
- (f) Access to community facilities, including places of worship;

- (g) Access to sustainable sources of energy;
- (h) Environmentally sound technologies and the planning, provision and maintenance of infrastructure, including roads, streets, parks and open spaces;
- (i) A high level of safety and public security;
- (j) The use of a variety of planning mechanisms that provide for meaningful participation to reduce the negative impacts on biological resources, such as prime agricultural land and forests, that may arise from human settlements activities;
- (k) Planning and implementation systems that integrate all of the above factors into the design and operation of sustainable human settlements.

86. To ensure more equitable provision of basic infrastructure and service delivery systems, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

- (a) Work with all interested parties in providing serviced land and in allocating adequate space for basic services as well as for recreational and open spaces in the development of new schemes and the upgrading of existing ones;
- (b) Involve local communities, particularly women, children and persons with disabilities, in decision-making and in setting priorities for the provision of services;
- (c) Involve, encourage and assist, as appropriate, local communities, particularly women, children and persons with disabilities, in setting standards for community facilities and in the operation and maintenance of those facilities;
- (d) Support the efforts of academic and professional groups in analysing the need for infrastructure and services at the community level;
- (e) Facilitate the mobilization of funds from all interested parties, especially the private sector, for increased investment;
- (f) Establish support mechanisms to enable people living in poverty and the disadvantaged to have access to basic infrastructure and services;
- (g) Remove legal obstacles, including those related to security of tenure and credit, that deny women equal access to basic services;
- (h) Promote dialogue among all interested parties to help provide basic services and infrastructure.

87. To ensure the efficiency of infrastructure and the provision of services and their operation and maintenance practices, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Create mechanisms to promote autonomous, transparent and accountable management of services at the local level;

(b) Create an enabling environment to encourage the private sector to participate in the efficient and competitive management and delivery of basic services;

(c) Promote the application of appropriate and environmentally sound technologies for infrastructure and delivery of services on a cost-effective basis;

(d) Promote partnerships with the private sector and with non-profit organizations for the management and delivery of services; where necessary, improve the regulatory capacity of the public sector; and apply pricing policies that ensure economic sustainability and the efficient use of services as well as equal access to them by all social groups;

(e) Where appropriate and feasible, establish partnerships with community groups for the construction, operation and maintenance of infrastructure and services.

(f) Improving planning, design, construction, maintenance and rehabilitation

88. With rapid urbanization, population growth and industrialization, the skills, materials and financing for the planning, design, construction, maintenance, and rehabilitation of housing, infrastructure and other facilities are often not available or are of inferior quality. Public policy and private investment should, together, facilitate an adequate supply of cost-effective building materials, construction technology and bridging finance to avoid the bottlenecks and distortions that inhibit the development of local and national economies. By improving quality and reducing the cost of production, housing and other structures will last longer, be better protected against disasters, and be affordable to low-income populations and accessible to persons with disabilities, which will provide a better living environment. The potential for job creation and other positive external socio-economic impacts of the construction industry should be harnessed; its activity should be brought into harmony with the environment, and its contribution to overall economic growth should be exploited, all to the advantage of society at large. Institutional support should also be provided in the form of industrial standards and quality control, with particular attention to energy efficiency, health, accessibility, and consumer safety and protection.

89. Meeting the actual needs of individuals, families and their communities cannot be achieved by looking at shelter in isolation. The provision of adequate social services and facilities, the improvement and rationalization of urban planning and shelter design to cope firmly with the actual needs of communities, and the provision of technical and other relevant assistance to the inhabitants of unplanned settlements are essential for the improvement of living conditions.

Actions

90. To respond effectively to the requirements for appropriate planning, design, construction, maintenance and rehabilitation of shelter, infrastructure and other facilities, Governments at the appropriate levels should:

(a) Encourage and support research and studies to promote and develop indigenous planning and design techniques, norms and standards to match the actual needs of local communities;

(b) Encourage public participation in assessing real user needs, especially gender needs, as an integrated action of the planning and design process;

(c) Encourage the exchange of regional and international experience of best practices and facilitate the transfer of planning, design and construction techniques;

(d) Strengthen the capacities of training institutions and non-governmental organizations to increase and diversify the supply of skilled workers in construction and promote apprenticeship training, particularly for women;

(e) Make use of contracts with community-based organizations and, where applicable, the informal sector for the planning, design, construction, maintenance and rehabilitation of housing and local services, especially in low-income settlements, with an emphasis on enhancing the participation and, thus, short- and long-term gains of local communities;

(f) Strengthen the capacity of both the public and private sectors for infrastructure delivery through cost-effective, employment-intensive methods, where appropriate, thereby optimizing the impact on the creation of employment;

(g) Promote research, exchange of information and capacity-building with respect to affordable and technically and environmentally sound building, maintenance and rehabilitation technologies;

(h) Provide incentives for engineers, architects, planners and contractors and their clients to design and build accessible energy-efficient structures and facilities by using locally available resources and to reduce energy consumption in buildings in use;

(i) Provide training to professionals and practitioners in the construction and development sector to update their skills and knowledge in order to promote the development of shelter programmes that serve the interests and needs of women, persons with disabilities and disadvantaged groups and that ensure their participation at all stages of the shelter development process;

(j) Adopt and ensure the enforcement of appropriate standards relating to planning, design, construction, maintenance and rehabilitation;

(k) Support private-sector initiatives to provide bridging loans to builders at reasonable interest rates;

(l) Support professional groups in offering technical assistance in planning, design, construction, maintenance, rehabilitation and management to community-based organizations, non-governmental organizations and others engaged in self-help and community-based development;

(m) Strengthen and make more transparent government regulatory and inspection systems;

(n) Join with professional societies to review and revise building codes and regulations based on current standards of engineering, building and planning practices, local conditions and ease of administration, and adopt performance standards, as appropriate;

(o) Support non-governmental organizations and other groups to ensure full and equal participation of women and persons with disabilities in the planning, design and construction of houses to suit their specific individual and family requirements.

91. To promote and support an adequate supply of locally produced, environmentally sound, affordable and durable basic building materials, Governments at the appropriate levels, in cooperation with all other interested parties, should:

(a) Where appropriate, encourage and support the establishment and expansion of environmentally sound, small-scale, local building materials industries and the expansion of their production and commercialization through, inter alia, legal and fiscal incentives and the provision of credit, research and development, and information;

(b) As required, provide policies and guidelines to facilitate fair market competition for building materials with enhanced participation of local interested parties and establish a public mechanism to enforce them;

(c) Promote information exchange and the flow of appropriate environmentally sound, affordable and accessible building technologies and facilitate the transfer of technology;

(d) With adequate attention to safety needs, reformulate and adopt building standards and by-laws, where appropriate, to promote and permit the use of low-cost building materials in housing schemes, and use such materials in public construction works;

(e) Where appropriate, promote partnerships with the private sector and non-governmental organizations to create mechanisms for the commercial production and distribution of basic building materials for self-help construction programmes;

(f) Evaluate on a regular basis the progress made in the pursuit of the above objectives.

92. To enhance the local capacity for environmentally sound production of building materials and construction techniques, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in cooperation with all interested parties, should:

(a) Intensify and support research efforts to find substitutes for or optimize the use of non-renewable resources and to reduce their polluting effects, paying special attention to recycling, reuse of waste materials and increased reforestation;

(b) Encourage and promote the application of low-energy, environmentally sound and safe manufacturing technologies backed by appropriate norms and effective regulatory measures;

(c) Adopt mining and quarrying policies and practices that ensure minimum damage to the environment.

4. Vulnerable groups and people with special needs

93. Vulnerability and disadvantage are often caused by marginalization in and exclusion from the socio-economic mainstream and decision-making processes and the lack of access on an equal basis to resources and opportunities. If vulnerability and disadvantage are to be reduced, there is a need to improve and ensure access by those belonging to vulnerable and disadvantaged groups to shelter, finance, infrastructure, basic social services, safety nets and decision-making processes within national and international enabling environments. It is understood that not all those belonging to vulnerable and disadvantaged groups are

vulnerable and disadvantaged at all times. Vulnerability and disadvantage are mainly caused by circumstances, rather than inherent characteristics. Recognizing that vulnerability and disadvantage are affected, inter alia, by conditions in the housing sector and the availability, enforcement and effectiveness of legal protection guaranteeing equal access to resources and opportunities, some members of certain groups are more likely to be vulnerable and experience disadvantage with regard to shelter and human settlements conditions. Those belonging to vulnerable and disadvantaged groups are especially at risk when they have no security of tenure or where they lack basic services or face disproportionately adverse environmental and health impacts, or because they may be excluded, either inadvertently or deliberately, from the housing market and services.

94. Adequate shelter must be recognized as an important component of the particular care and assistance to which children and their families, as well as children living outside or without families, have a right. Special consideration must be given to the needs of children living in difficult circumstances.

95. Inadequate shelter or lack of shelter contributes to a loss of dignity, security and health in the lives of refugees, other displaced persons in need of international protection and internally displaced persons. There is a need to strengthen the support for the international protection of and assistance to refugees, especially refugee women and children, who are particularly vulnerable.

Actions

96. To remove barriers and eradicate discrimination in the provision of shelter, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Review and revise legal, fiscal and regulatory frameworks that act as barriers within the shelter sectors;

(b) Support, through legislation, incentives and other means, where appropriate, organizations of vulnerable and disadvantaged groups so that they may promote their interests and become involved in local and national economic, social and political decision-making;

(c) Establish laws and regulations aimed at preventing discrimination and barriers and, where such laws and regulations already exist, ensure their enforcement;

(d) Work with private sector cooperatives, local communities and other interested parties to raise awareness of the need to eliminate prejudice and discrimination in housing transactions and the provision of services;

(e) Consider becoming parties to the relevant instruments of the United Nations system that, inter alia, deal with the specific and special needs of those belonging to vulnerable and disadvantaged groups, such as the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and the Protocol Relating to the Status of Refugees, the International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the International Convention on the Rights of the Child and the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, and abiding by the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities;

(f) Promote systems of public transport that are affordable and accessible in order to make a wider range of housing and jobs available to vulnerable groups;

(g) Provide vulnerable and disadvantaged groups with access to information and with opportunities to participate in the local decision-making process on community and shelter issues that will affect them;

(h) Provide increased coverage of water supply and sanitation services to ensure that vulnerable and disadvantaged groups have access to adequate quantities of safe water and to hygienic sanitation.

97. To provide for the shelter needs of those belonging to vulnerable groups, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in cooperation with all interested parties, as appropriate, should:

(a) Provide, where appropriate, targeted and transparent subsidies, social services and various types of safety nets to the most vulnerable groups;

(b) Work with the private and non-profit sectors, community-based organizations and other actors to provide adequate shelter for people belonging to vulnerable groups, making special efforts to remove all physical constraints to the independent living of persons with disabilities and of older persons;

(c) Strive to provide special living facilities and shelter solutions for people belonging to vulnerable groups, as appropriate, such as shelters for women subjected to violence, or shared living arrangements for persons with mental or physical disabilities;

(d) Provide an environment that enables people belonging to vulnerable groups to participate in the social, economic and political life of their community and country.

98. To reduce vulnerability, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Work with non-governmental organizations and community-based organizations to assist members of vulnerable groups to obtain secure tenure;

(b) Protect all people from and provide legal protection and redress for forced evictions that are contrary to the law, taking human rights into consideration; when evictions are unavoidable, ensure that, as appropriate, alternative suitable solutions are provided;

(c) Promote and support self-help housing programmes and initiatives;

(d) Promote, where appropriate, compliance with and enforcement of all health and environmental laws, especially in low-income areas with vulnerable groups;

(e) Facilitate actions aimed at, inter alia, ensuring legal security of tenure, capacity-building and improving access to credit, which, apart from subsidies and other financial instruments, can provide safety nets that reduce vulnerability;

(f) Pursue policies that will provide information to and consultation with vulnerable groups;

(g) Facilitate the availability of legal information and assistance to vulnerable groups;

(h) Promote the use of tools for disaster prevention, mitigation and preparedness in order to reduce the vulnerability of populations to natural, man-made and technological disasters.

1. Introduction

99. Rapid urbanization, the concentration of the urban population in large cities, the sprawl of cities into wider geographical areas and the rapid growth of mega-cities are among the most significant transformations of human settlements. By the year 2005 the majority of the world's population will live in urban areas, and approximately 40 per cent of them will be children. Urban areas will strongly influence the world of the twenty-first century, and urban and rural populations will be increasingly interdependent for their economic, environmental and social well-being. Among the economic and social factors influencing this process are population growth and voluntary and involuntary migration,

real and perceived employment opportunities, cultural expectations, changing consumption and production patterns and serious imbalances and disparities among regions.

100. Given the magnitude of the challenges that human settlements pose, society must value and take advantage of the wisdom, knowledge and skills of every person. Sustainable human settlements development requires cooperative and complementary actions among interested parties. The mix of interested parties appropriate for participation may be different in each instance, depending on who has responsibility for or is affected by the topic being addressed. As a general matter, interested parties include women and men of all ages, Governments at the appropriate level, non-governmental organizations, community-based organizations, business, labour and environmental organizations.

101. The sustainability of the global environment and human life will not be achieved unless, among other things, human settlements in both urban and rural areas are made economically buoyant, socially vibrant and environmentally sound, with full respect for cultural, religious and natural heritage and diversity. Urban settlements hold a promise for human development and for protection of the world's natural resources through their ability to support large numbers of people while limiting their impact on the natural environment. Yet many cities are witnessing harmful patterns of growth, of production and consumption, of land use, of mobility and of degradation of their physical structure. Such problems are often synonymous with soil, air and water pollution, waste of resources and destruction of natural resources. Some human settlements are also subject to limited water supply, sanitation and drainage and to dependency upon toxic and non-renewable energy fuel sources and irreversible loss of biodiversity. Many of these trends are aggravated or accelerated by high population growth and the magnitude of rural-to-urban migration. Demographic factors, combined with poverty and lack of access to resources and unsustainable patterns of production and consumption, particularly in industrialized countries, can cause or exacerbate problems of environmental degradation and resource depletion and thus inhibit sustainable development. Therefore, a largely urbanized world implies that sustainable development will depend very largely on the capacity of urban and metropolitan areas to manage the production and consumption patterns and the transport and waste disposal systems needed to preserve the environment.

102. The municipal level of government can be an effective partner in making human settlements viable, equitable and sustainable, since its level of administration is closest to the people. Governments must recognize the essential role of local authorities in providing

services and empowering people to secure economic development, social welfare and environmental protection for their communities, and the role of international cooperation among local authorities. Local authorities can construct, operate and maintain economic, social and environmental infrastructure, oversee planning processes, establish local environmental policies and assist in implementing national and subnational environmental policies. They play a vital role in educating and mobilizing people and in responding to public demands to promote sustainable development.

103. At the United Nations Conference on Environment and Development, the international community agreed on a set of objectives and actions aimed at promoting sustainable human settlements development. In chapter 7 of Agenda 21, the concept of an "enabling approach" in the human settlements sector was developed, whereby a partnership among the public, private and community sectors sought to improve the social, economic and environmental quality of human settlements and the living and working environments of all people, in particular people living in poverty in urban and rural areas. Particular emphasis was given to participation in the decision-making process by community groups, women, indigenous people, the elderly and people with disabilities. The local Agenda 21 framework emphasizes the need for local authorities to work in cooperation with all interested parties, including individuals, social groups and the private sector, to promote and implement effective strategies for sustainable development.

104. In the process of urbanization, policies and programmes for the sustainable development of human settlements in both rural and urban areas require strong subnational governmental institutions working in partnership with all interested parties. Such institutions are still weak in many countries, and their effectiveness is threatened by increasing problems of political regionalism and ethnic strife. All these concerns and demands require a regional and cross-sectoral approach to human settlements planning, which places emphasis on rural/urban linkages and treats villages and cities as two ends of a human settlements continuum in a common ecosystem.

105. Increasingly, cities have a network of linkages that extends far beyond their boundaries. Sustainable urban development requires consideration of the carrying capacity of the entire ecosystem supporting such development, including the prevention and mitigation of adverse environmental impacts occurring outside urban areas. The unsafe disposal of waste leads to the degradation of the natural environment: aquifers, coastal zones, ocean resources, wetlands, natural habitats, forests and other fragile ecosystems are

affected, as are the homelands of indigenous people. All transboundary movements of hazardous waste and substances should be carried out in accordance with relevant international agreements by parties to those agreements. Rapid urbanization in coastal areas is causing the rapid deterioration of coastal and marine ecosystems.

106. The diversity of types of human settlements is a key component to creating just and sustainable societies. The living and working conditions in all human settlements, including regional urban centres, rural service centres, rural hamlets, rural communities, market towns and villages, must be improved, with particular emphasis on shelter, social and physical infrastructure, and services. The maintenance and the development of rural settlements require sustainable agriculture and forestry activities and improved agricultural technologies, economic diversification, and expanded employment opportunities created by encouraging appropriate and environmentally sustainable investment in industry and related economic production and service activities.

107. In order to mitigate the unbalanced geographical development of human settlements, and to effectively reinforce the creation of a dynamic economy, Governments at the appropriate levels should create partnerships with relevant interested parties to encourage the sustainable development and management of cities of all sizes and should create conditions that ensure that these different cities provide employment opportunities and services in the process of securing economic development, social welfare and environmental protection. They should devise strategies and support measures that address the issues relating to the movement of population which leads to extreme population concentration in some areas, pressure on fragile ecosystems such as coastal areas, and loss of population in other areas.

108. International cooperation, including city-to-city cooperation, is both necessary and mutually beneficial in promoting sustainable human settlements development. Depending on the context and the needs of the cities, towns and villages in each country and region, special attention should be paid to the most critical issues, such as changing production and consumption patterns; energy efficiency; sustainable resource and land-use management; poverty eradication; population and health; water supply, sanitation and waste management; disaster prevention, mitigation, preparedness and management; cultural, natural and historical heritage; environmental protection; industry; infrastructure; and basic services such as health and education facilities and services. Habitat II provides an opportunity to focus on the effect that current patterns of human settlements development

will have on the ability to achieve the objectives established at recent United Nations conferences. Close attention to trends in urban development is essential to the viability of sustainable human settlements development in rural and urban areas alike.

2. Sustainable land use

109. Land is essential for the provision of food, water and energy for many living systems, and is critical to human activity. In rapidly growing urban areas, access to land is rendered increasingly difficult by the potentially competing demands of housing, industry, commerce, infrastructure, transport, agriculture and the need for open spaces and green areas, and the protection of fragile ecosystems. The rising costs of urban land and other factors prevent persons living in poverty and members of other vulnerable and disadvantaged groups from gaining access to suitable land, the location of which does not pose economic, environmental or health risks to the residents for such reasons as its proximity to polluting industrial facilities, inappropriate geographical conditions or its susceptibility to natural disasters. Bringing the development of urban areas into harmony with the natural environment and the overall system of settlements is one of the basic tasks to be undertaken in achieving a sustainable urbanized world. The tools for achieving a physically more balanced development include not only specific urban and regional policies and legal, economic, financial, cultural and other measures, but also innovative methods of urban planning and design and of urban development, revitalization and management. National, subnational and local policies and programmes need to be integrated. In this regard, the principle of the precautionary approach, stipulated in the Rio Declaration on Environment and Development, should be widely applied by Governments according to their capabilities, and the use of environmental and social impact assessments is desirable.

110. Land use is closely related to water resource management because of the critical need to protect aquifers and other fresh-water resources from the harmful effects of human settlements. Special attention should be paid to guiding potentially hazardous activities away from the fragile areas. Oceans and coastal areas should be protected from land-based sources of pollution.

111. Many cities are using peripheral land for urban-related purposes in a wasteful manner while existing serviced land and infrastructure may not be adequately developed and used. To avoid unbalanced, unhealthy and unsustainable growth of human settlements,

it is necessary to promote land-use patterns that minimize transport demands, save energy and protect open and green spaces. Appropriate urban density and mixed land-use guidelines are of prime importance for urban development. National, subnational and local policies and development plans must be carefully re-examined to ensure optimal land use and geographically better balanced economic development, including the protection of indispensable agricultural land; land that sustains biodiversity, water quality and groundwater recharge; fragile areas, including coastal areas; and other sensitive areas in need of protection.

112. Green spaces and vegetation cover in urban and peri-urban areas are essential for biological and hydrological balance and economic development. Vegetation creates natural habitats and permits better absorption of rainwater by natural means, which implies savings in water management. Green areas and vegetation also play an important part in reducing air pollution and in creating more suitable climatic conditions, thereby improving the living environment in cities. Healthy and environmentally sound agricultural activities and the provision of common land should be integrated into the planning of urban and peri-urban areas.

Actions

113. Governments at the appropriate levels, including local authorities and other interested parties, with the support of the relevant international and regional institutions, should support the efforts of human settlements to establish sustainable urban land-use patterns and planning and, to that end, should:

(a) Establish, as appropriate, legal frameworks to facilitate the development and implementation, at the national, subnational and local levels, of public plans and policies for sustainable urban development and rehabilitation, land utilization, housing and the improved management of urban growth;

(b) Promote efficient and accessible land markets that are responsive to demand and meet community needs;

(c) Develop, where appropriate, fiscal incentives and land-use control measures, including land-use planning solutions for more rational and sustainable use of limited land resources;

(d) Focus greater attention on meeting the capital investment requirements of human settlements through resource mobilization strategies and policies that facilitate greater

flows of private investment in urban development in locations that contribute to sustainable land-use patterns;

(e) Encourage partnerships among the public, private and voluntary sectors and other interested parties in managing land resources for sustainable urban development;

(f) Promote urban planning, housing and industrial siting initiatives that discourage the siting of hazardous industrial facilities in residential areas;

(g) Prevent or minimize pollution and exposure to pollution from industrial facilities, while also promoting urban planning, housing and industrial siting initiatives that discourage the disproportionate siting of polluting industrial facilities in areas inhabited by people living in poverty or those belonging to vulnerable and disadvantaged groups;

(h) Develop and support the implementation of improved land-management practices that deal comprehensively with competing urban land requirements for housing, industry, commerce, infrastructure, transport, green spaces and forested areas, taking into account the need for spaces for everyday activities - for playgrounds, parks, sports and recreation areas and areas suitable for gardening and urban agriculture;

(i) Promote the integration of land-use, communications and transport planning to encourage development patterns that reduce the demand for transport;

(j) Develop and implement integrated coastal zone management plans to ensure the proper development and conservation of coastal resources;

(k) Promote the use of tools and the development of capacities for transparent urban monitoring and reporting activities based on appropriate indicators for the environmental, social and economic performance of cities;

(l) Institutionalize a participatory approach to sustainable human settlements through the development and support of strategies and mechanisms that encourage open and inclusive dialogue among all interested parties, with special attention to the needs and priorities of women, minorities, children, youth, people with disabilities, older persons and persons living in poverty and exclusion;

(m) Promote best practices for community-based land management in human settlements;

(n) Strengthen capacities in integrated environmental management.

114. To develop and support improved and integrated land management, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

- (a) Develop integrated land information and mapping systems;
- (b) Establish, as appropriate, structures for the enforcement of land management laws and regulations in order to make enforcement and appeals more efficient and effective;
- (c) Develop the land market through the establishment of an effective legal framework that incorporates environmental concerns and encompasses the diversity of tenure systems;
- (d) Develop, with the participation of all interested parties, comprehensive and environmentally sound land-use strategies at the local level.

3. Social development: eradication of poverty, creation of productive employment and social integration

115. Promoting equitable, socially viable and stable human settlements is inextricably linked to eradicating poverty. The concerns of the International Year for the Eradication of Poverty and the International Decade for the Eradication of Poverty are shared by the international community, which also acknowledges the feminization of poverty. Poverty has various manifestations, including homelessness and inadequate housing. The eradication of poverty requires, inter alia, sound macroeconomic policies aimed at creating employment opportunities, equal and universal access to economic opportunities (and special efforts to facilitate such access for the disadvantaged); education and training that will promote sustainable livelihoods through freely chosen productive employment and work; and basic social services, including health facilities. However, there are no universal solutions that can be fairly applied. People living in poverty must be empowered through freely chosen participation in all aspects of political, economic and social life. Other key elements of a poverty eradication strategy include policies geared to reducing inequalities, increasing opportunities, improving and providing, as appropriate, access to resources, employment and income; promoting rural development and measures to improve economic, social and environmental conditions in rural areas; providing social protection for those who cannot support themselves; recognizing the needs and skills of women; developing human resources; improving infrastructure, including communication facilities, and making it more accessible; and promoting domestic policies for meeting the basic needs of all.

Actions

116. To promote equal access to and fair and equitable provision of services in human settlements, Governments at the appropriate level, including local authorities, should:

(a) Formulate and implement human settlements development policies that ensure equal access to and maintenance of basic services, including those related to the provision of food security; education; employment and livelihood; basic health care services; safe drinking water and sanitation; adequate shelter; and access to open and green spaces, giving priority to the needs and rights of women and children, who often bear the greatest burden of poverty;

(b) Where appropriate, redirect public resources to encourage community-based management of services and infrastructure and promote the participation of the private sector and local residents, including people living in poverty, women, people with disabilities, indigenous people and members of disadvantaged groups, in the identification of public service needs, spatial planning and the design, provision and maintenance of urban infrastructure and open and green spaces.

117. To promote social integration, Governments at the appropriate levels, including local authorities, recognizing the importance of volunteer contributions and in close cooperation with non-governmental organizations, community-based organizations, the cooperative sector and public and private foundations, should:

(a) Prohibit discriminatory, exclusionary practices related to shelter, employment and access to social and cultural facilities;

(b) Offer opportunities and physical space to encourage positive interaction among culturally diverse groups;

(c) Involve marginalized and/or disadvantaged groups and individuals in the planning, decision-making, monitoring and assessment related to human settlements development;

(d) Encourage, in cooperation with relevant interested parties, including parents with respect to their children's education, the development of school curricula, education programmes and community-based centres aimed at developing understanding and cooperation among members of diverse cultures.

118. Urban and rural poverty and unemployment represent severe constraints for human settlements development. In order to combat poverty, Governments at the appropriate

levels, including local authorities, in partnership with all relevant interested parties, including workers' and employers' organizations, should:

(a) Stimulate productive employment opportunities that generate income sufficient to achieve an adequate standard of living for all people, while ensuring equal employment opportunities and wage rates for women and encouraging the location of employment opportunities near and in the home, particularly for women living in poverty and people with disabilities;

(b) Pursue the goal of ensuring quality jobs, and safeguard the basic rights and interests of workers and, to this end, freely promote respect for relevant conventions of the International Labour Organization, including those on the prohibition of forced and child labour, freedom of association, the right to organize and bargain collectively, and the principle of non-discrimination;

(c) Improve policies that reduce environmental health hazards, and provide the informal sector and all workers with accessible information on how to enhance occupational safety and reduce health risks;

(d) Promote, where appropriate, cost-effective and labour-intensive investments and methods to provide, rehabilitate and maintain settlement infrastructure and services;

(e) Promote contracting and procurement that, as appropriate, facilitate the involvement of the local private sector, including small businesses and contractors, and, when appropriate, the informal sector and the community sector in the provision of basic public goods and services;

(f) Ensure that people living in poverty have access to productive resources, including credit, land, education and training, technology, knowledge and information, as well as to public services, and that they have the opportunity to participate in decision-making in a policy and regulatory environment that would enable them to benefit from employment and economic opportunities;

(g) Promote access to credit and innovative banking alternatives with flexible guarantees and collateral requirements for women and people living in poverty, including those who work in the informal sector, family enterprises and small-scale enterprises;

(h) Promote community-based cooperative banking and responsible corporate reinvestment in local communities;

(i) Promote and strengthen productive enterprises, including micro-enterprises and small-scale private and cooperative sector enterprises and expand market and other employment and training opportunities for women, men and youth, including people with disabilities and, where appropriate, strengthen the linkages between the informal and formal sectors;

(j) Promote, where appropriate, timely access of the unemployed, particularly persons living in poverty, to education and vocational training;

(k) Link independent small businesses through flexible manufacturing networks;

(l) Establish and strengthen programmes designed to improve project management skills for community-based and non-governmental organizations, including youth organizations, at the community and local levels, including needs assessment, project setting and design, financial management, project implementation and impact assessment, monitoring and evaluation;

(m) Encourage the establishment of community-based organizations, private voluntary organizations and other non-governmental organizations that contribute to efforts to eradicate poverty;

(n) Explore the creation of quasi-public support structures that encourage interrelated community-based enterprises by providing assistance with development, marketing and distribution of community-manufactured products;

(o) Promote public awareness of job opportunities through the mass media.

119. In order to promote gender-sensitive planning and management of human settlements, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in collaboration with women's groups and other interested parties, should:

(a) Adopt, where appropriate, by-laws, standards and norms and develop planning guidelines that take into consideration the needs and situations of women and men and girls and boys in relation to human settlements planning, development and decision-making, and in the provision of and access to basic services, including public transportation, health and educational facilities;

(b) Consider in the planning process the fact that women are often involved in the informal sector and use their homes for business or market activities;

(c) Promote representative structures, while ensuring women's full and equal participation;

(d) Develop policy guidelines and programmes that encourage and actively pursue the involvement of women's groups in all aspects of community development related to environmental infrastructure and the provision of basic urban services, and encourage women's own cooperatives, as well as their membership in other cooperatives;

(e) Promote changes in attitudes, structures, policies, laws and other practices relating to gender in order to eliminate all obstacles to human dignity and equality in family and society and promote full and equal participation of women and men, including persons with disabilities, in social, economic and political life, including in the formulation, implementation and follow-up of public policies and programmes;

(f) Foster economic policies that have a positive impact on the employment and income of women workers in both the formal and informal sectors and adopt specific measures to address women's unemployment, in particular their long-term unemployment;

(g) Eliminate legal and customary barriers, where they exist, to women's equal access to and control of land and finance;

(h) Promote equal access to all levels of education for girls and women;

(i) Establish programmes that address the absolute poverty found among rural women, focusing on their need for adequate shelter and employment;

(j) Generate and disseminate gender disaggregated data, while ensuring that such statistics are collected, compiled, analysed and presented by age and sex; set up monitoring mechanisms in government structures; and integrate the results into mainstream policies for sustainable human settlements development;

(k) Enhance community awareness of issues facing women living in poverty, the homeless, migrants, refugees, other displaced women in need of international protection, and internally displaced women, especially those issues related to physical and sexual abuse, and design appropriate community responses;

(l) Ensure equal access to housing, land and public services in the urban and rural areas in line with the International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.

120. In order to develop the full potential of young people and prepare them to take a responsible role in the development of human settlements, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in partnership with the private sector, non-governmental youth organizations and other non-governmental organizations as well as community-based organizations, should:

(a) Integrate youth concerns into all relevant national, subnational and local policies, strategies, programmes and projects;

(b) Enable youth by supporting and valuing their ability to play an active and creative role in building sustainable communities;

(c) Provide equal access to basic education, paying special attention to people living in poverty and to youth living in rural areas and addressing constraints created by distance, lack of educational facilities and social or economic barriers;

(d) Take special action to reduce the drop-out rate at all levels of education through increased relevance and quality education, and to facilitate the access of school leavers to a sustainable livelihood;

(e) Utilizing both formal and non-formal educational and training activities and programmes, promote - in partnership with youth - employment programmes and vocational skills development that enhance youth's capacity to participate fully in the social, economic and political processes of human settlements;

(f) Eliminate the sexual and economic exploitation of young women and children, improving their quality of life and increasing their contribution to sustainable human settlements development;

(g) Encourage awareness-raising campaigns and other actions developed and implemented by youth that are aimed at promoting the appreciation by youth of their historical, natural, religious, spiritual and cultural heritage and at increasing their consciousness of environmental values and the environmental implications of their production, consumption, behavioural and ethical choices, especially those related to adequate shelter for all and sustainable human settlements development.

121. In order to promote disability-sensitive planning and management of human settlements, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Promote the adoption of laws, by-laws, standards and norms and develop planning guidelines and programmes that take into consideration the specific needs of persons with disabilities, including the chronically ill, in all planning, development and decision-making in relation to human settlements;

(b) Encourage the adoption of laws and policies ensuring persons with disabilities full access to all new public buildings and facilities, public housing and public transport systems; and also encourage access to existing public buildings and facilities, housing and transport, wherever feasible, especially by taking advantage of renovation;

(c) Promote representative structures, while ensuring the full and equal participation of persons with disabilities;

(d) Eliminate communication barriers to reduce the social and physical isolation faced by persons with disabilities by measures such as the production and dissemination of information, especially public information, in appropriate formats;

(e) Promote equal access to all levels of education and skills development for persons with disabilities;

(f) Prepare and disseminate disaggregated data presented by age, sex and work status, set up monitoring mechanisms in government structures and integrate the results into mainstream policies for sustainable human settlements development;

(g) Recognize that people with disabilities can provide expertise in their own housing and community requirements, that they should be decision makers with regard to housing appropriate for them and that they should be included as designers and implementers of such housing;

(h) Enhance community awareness of health-care issues facing persons with disabilities and design appropriate community responses;

(i) Provide persons with disabilities affordable and quality health care;

(j) Develop policies and guidelines and provide services that enable persons with disabilities to be housed in community-based settings;

(k) Develop and implement programmes that enable people with disabilities to have an equal opportunity to realize an income sufficient to attain an adequate standard of living;

(l) Consider in the planning process the fact that persons with disabilities often use their homes for business or market activities;

(m) Promote sports, recreational and cultural activities for persons with disabilities.

122. In order to promote the continuing progress of indigenous people and to ensure their full participation in the development of the rural and urban areas in which they live, with full respect for their cultures, languages, traditions, education, social organizations and settlement patterns, Governments and leaders of indigenous communities, within the national context, should:

(a) Take particular actions to enhance their productive capacities, ensuring their full and equal access to social and economic services and their participation in the elaboration and implementation of policies that affect their development;

(b) Support the economic activities of indigenous people in order to improve their conditions and development and to secure their safe interaction with larger economies;

(c) Integrate indigenous women, their perspectives and knowledge, on an equal basis with men, in decision-making regarding human settlements, including sustainable resource management and the development of policies and programmes for sustainable development, including, in particular, those designed to address and prevent environmental degradation of land;

(d) Address the particular needs of indigenous children and their families, especially those living in poverty, thereby enabling them to benefit fully from economic and social development programmes.

123. To prevent, reduce and eliminate violence and crime, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in partnership with all interested parties, should:

(a) Design, create and maintain liveable human settlements that encourage the use of public spaces as centres of community life so that they do not become places for criminal activity;

(b) Promote awareness and provide education in an effort to mitigate crime and violence and strengthen society;

(c) Promote crime prevention through social development by finding ways to help communities deal with underlying factors that undermine community safety and result in

crime by addressing such critical problems as poverty, inequality, family stress, unemployment, absence of educational and vocational opportunities, and lack of health care, including mental health services;

(d) Encourage youth and children, in particular street children, to become interested parties in their own future and in their community's future through education, recreation, and job training and counselling that can attract private-sector investment and support from non-profit organizations;

(e) Enhance women's safety in communities through the promotion of a gender perspective in crime prevention policies and programmes by increasing in those responsible for implementing those policies the knowledge and understanding of the causes, consequences and mechanisms of violence against women;

(f) Establish programmes designed to improve the skills of local leadership in group facilitation, conflict resolution and intervention;

(g) As appropriate, promote personal security and reduce fear by improving police services, making them more accountable to the communities they serve, and by encouraging and facilitating, whenever appropriate, the formation of lawful community-based crime prevention measures and systems;

(h) Provide accessible, affordable, impartial, prompt and humane local systems of justice by, inter alia, facilitating and strengthening, where appropriate, existing traditional institutions and procedures for the resolution of disputes and conflicts;

(i) Encourage the establishment of programmes and projects based on voluntary participation, especially of children, youth and older persons, to prevent violence, including violence in the home, and crime;

(j) Take concerted and urgent action to dismantle international and national sex trafficking networks.

124. To protect vulnerable and disadvantaged people, Governments at the appropriate levels, in partnership with all interested parties, should work together to:

(a) Adopt integrated, transparent and gender-sensitive environmental, social and economic policies and programmes for distressed areas and areas characterized by social exclusion;

(b) Facilitate the participation of local organizations, including elder councils, women's groups, people's movements, youth groups, children's groups and organizations of people with disabilities and other organizations based in the community, in the decision-making processes concerning social welfare programmes;

(c) Promote and establish operational partnerships with social welfare and community development initiatives;

(d) Improve the planning and design of human settlements so as to respond specifically to the needs of vulnerable and disadvantaged people, especially people with disabilities.

4. Population and sustainable human settlements development

125. The quality of life and the activities of all human beings within human settlements are closely interrelated with population change, demographic patterns, including growth, structure and distribution of population, and development variables such as education, health and nutrition, the levels of use of natural resources, the state of the environment and the pace and quality of economic and social development.

126. Population movements within and among countries, including the very rapid growth of some cities and the unbalanced regional distribution of population in some areas need to be considered to ensure the sustainability of human settlements.

Actions

127. In order to address population issues affecting human settlements and to fully integrate demographic concerns into sustainable human settlements development policies, Governments at the appropriate levels, including local authorities and other interested parties, should:

(a) Ensure that population/demographic issues are appropriately addressed within decision-making processes, especially those dealing with urban and regional planning and management, basic infrastructure and services provision or other related policies;

(b) Where necessary, set up or enhance databases, including, inter alia, data disaggregated by gender and age, and conduct data collection and analysis to provide baseline information that can be used to better plan for population growth in cities, towns and villages;

(c) Increase the awareness, knowledge and understanding of the impact of population change and development variables on human settlements at all levels of society through

public information campaigns and communication efforts centred on the significance and relevance of population-related issues and the responsible actions necessary to address such issues, including health, family planning and consumption and production patterns consistent with sustainable development;

(d) Consider the need to plan, design and build sustainable new human settlements, taking into account the environmental impact, to relieve present and obviate future population and development pressures on urban and rural areas.

5. Environmentally sustainable, healthy and liveable human settlements

128. Sustainable human settlements depend on the creation of a better environment for human health and well-being, which will improve the living conditions of people and decrease disparities in the quality of their lives. The health of the population depends at least as much on the control of environmental causes of poor health as on clinical responses to disease. Children are particularly vulnerable to harmful urban environments and must be protected. Measures to prevent ill health and disease are as important as the availability of appropriate medical treatment and care. It is therefore essential to take a holistic approach to health, whereby both prevention and care are placed within the context of environmental policy, supported by effective management systems and plans of action incorporating targets that reflect local needs and capacities.

129. Health problems related to adverse environmental conditions, including a lack of access to safe water and sanitation, inadequate waste management, poor drainage, air pollution, and exposure to excessive noise levels, as well as ineffective and inadequate health services, exact a heavy toll on the quality of life and the overall contribution to society of millions of people. They may also aggravate social tension and inequity and increase the vulnerability of people to the effects of disasters. An integrated approach to the provision of environmentally sound infrastructure in human settlements, particularly for people living in poverty in rural and urban areas, is an investment in sustainable human settlements development that can enhance the quality of life, reduce negative impacts on the environment, improve the overall health of a population, and reduce the burden of investment in curative health and poverty alleviation.

130. Many pollution-related risks to health are particularly high in urban areas, as well as in low-income areas, because of higher concentrations of pollutants from, inter alia, industry, traffic, fumes from cooking and heating devices, overcrowding and inadequate

solid and liquid waste management. Environmental risks in the home and the workplace may have a disproportionate impact on the health of women and children because of their different susceptibilities and rates of exposure to the toxic effects of various chemicals and given the nature of the tasks that women frequently undertake. Environmental risks may also have a disproportionate impact on children.

131. Many environmental contaminants, such as radioactive materials and persistent organic pollutants, work their way into the food chain and eventually into human beings, thus compromising the health of present and future generations.

132. Exposure to heavy metals, including lead and mercury, may have persistent and harmful effects on human health and development and on the environment. Children and people living in poverty are often particularly vulnerable, and it is of special concern that the effects of high lead levels on children's intellectual development are irreversible. Effective and affordable alternatives to many of the uses of these metals are available. Appropriate alternatives should be sought for those products where exposure to lead can be neither controlled nor managed.

133. Unsustainable and wasteful production and consumption patterns also lead to increasing problems in waste management. It is essential to intensify efforts aimed at minimizing the production and discharge of waste, and at recycling and reuse as much as possible and disposing of the remainder in an environmentally sound manner. This will require changes in attitudes and consumption patterns and in the design of buildings and neighbourhoods, as well as innovative, efficient and sustainable modalities for waste management.

134. The design of the built environment is recognized as having an impact on people's well-being and behaviour and, thereby, on people's health. Good design in new housing and in upgrading and rehabilitation is important for the creation of sustainable living conditions. The design of high-rise housing should complement the context of the neighbourhood in which it will be located. In particular, the large-scale development of high-rise housing can bring social and environmental disadvantages; therefore special attention should be paid to the quality of its design, including the scale and height, proper maintenance, regular technical inspection and safety measures.

135. The liveability of the built environment has an important bearing on the quality of life in human settlements. Quality of life implies those attributes catering for the

diversified and growing aspirations of citizens that go beyond the satisfaction of basic needs. Liveability refers to those spatial, social and environmental characteristics and qualities that uniquely contribute to people's sense of personal and collective well-being and to their sense of satisfaction in being the residents of that particular settlement. The aspirations for liveability vary from place to place, and evolve and change in time; they also differ among the diverse populations that make up communities. Therefore, conditions for liveable human settlements presuppose a working democracy in which processes of participation, civic engagement and capacity-building mechanisms are institutionalized.

Actions

136. To improve the health and well-being of all people throughout their life-span, particularly people living in poverty, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in partnership with other interested parties, should:

(a) Develop and implement national, subnational and local health plans or strategies and strengthen environmental health services to prevent, mitigate and respond to diseases and ill health resulting from poor conditions in living and working environments and the conditions of people living in poverty, and continue work towards the Agenda 21 objective of achieving a 10 to 40 per cent improvement in health indicators by the year 2000;

(b) Adopt measures to prevent and control air, water and soil pollution and to reduce noise levels, where appropriate, and develop and ensure access to appropriate preventive and curative health-care systems in order to tackle related health problems;

(c) Ensure adequate research to assess how and to what extent women and children are particularly susceptible or exposed to environmental degradation and hazards, including, as necessary, research and data collection on specific groups of women and children, particularly women with low incomes, indigenous women and women belonging to minorities;

(d) Improve shelter conditions so as to mitigate those health and safety risks, particularly risks to women, older persons, children and people with disabilities, that are associated with activities in the home;

(e) Build capacity at all levels for effective environmental health management;

(f) Develop and implement programmes to ensure universal access for women throughout their life-span to a full range of affordable health-care services, including those

related to reproductive health care, which includes family planning and sexual health, consistent with the report of the International Conference on Population and Development;

(g) Develop, where appropriate, criteria for maximum permitted and safe levels of noise exposure and promote noise assessment control as part of environmental health programmes;

(h) Raise awareness of the interdependencies between the environment and health and develop within communities the knowledge, attitudes and practices needed to improve personal and community health, with special attention to hygiene;

(i) Promote, where appropriate, planning and good design in human settlements, both in new developments and in upgrading and rehabilitation, while emphasizing aesthetic qualities as well as sound and sustainable technical and functional qualities, enriching and enlightening the overall quality of life of people;

(j) Establish processes to increase the exchange of information, experience and technical assistance among national, subnational and local Governments, including among Governments at the same level, and across sectors for environmental health improvements;

(k) Ensure that due priority is given and adequate resources made available from all sources, at the national, regional and international levels, to combat the threat to individuals and public health posed by the rapid spread of HIV/AIDS globally and by the re-emergence of major diseases, such as tuberculosis, malaria, onchocerciasis (river blindness) and diarrhoeal diseases, in particular cholera;

(l) Promote safe and healthy workplace conditions for men and women.

137. To improve environmental conditions and reduce industrial and domestic waste and other forms of health risks in human settlements, Governments at the appropriate levels and in partnership with all interested parties should:

(a) Develop and implement national and local plans, policies and specific cross-sectoral programmes addressing all relevant chapters of Agenda 21;

(b) Develop laws and policies that specify appropriate ambient environmental quality levels and set targets for environmental improvements and identify instruments for their achievement appropriate to national and subnational priorities and conditions;

(c) Establish, equip and build capacity for monitoring and evaluating compliance with environmental regulations and effectiveness of enforcement at all levels;

(d) Set environmental standards so as to facilitate the selection and development of appropriate technologies and their appropriate use;

(e) Identify and address the disproportionately high and adverse effects of policies and programmes on the human health or the environment of people living in poverty and those belonging to vulnerable and disadvantaged groups;

(f) Provide incentives and disincentives to promote the use of clean production and energy- and water-saving processes and technologies that, among other things, can increase economic opportunities in the areas of environmental technology, environmental clean-up and environmentally friendly products and can improve the attractiveness and competitiveness of human settlements for economic investments;

(g) Provide guidelines and training for the application of procedures for the assessment of environmental health impacts;

(h) Undertake environmental assessments and environmental impact assessments for development plans and projects, respectively, that may significantly affect the quality of the environment;

(i) Support mechanisms for consultations and partnerships among interested parties to prepare and implement local environmental plans and local Agenda 21 initiatives and specific cross-sectoral environmental health programmes;

(j) Raise awareness of environmental issues and develop within communities the knowledge, attitudes and practices needed for sustainable human settlements development;

(k) Take appropriate action to manage the use of heavy metals, particularly lead, safely and effectively and, where possible, to eliminate uncontrolled exposure in order to protect human health and the environment;

(l) Eliminate as soon as possible the use of lead in gasoline;

(m) In cooperation with the international community, promote the protection of the living environment and strive to restore contaminated land, air and water to levels acceptable for sustainable human settlements.

138. Recognizing the need for an integrated approach to the provision of those environmental services and policies that are essential for human life, Governments at the appropriate levels, in partnership with other interested parties, should:

(a) Incorporate the principles and strategies contained in Agenda 21 and the Rio Declaration on Environment and Development in an integrated manner: the precautionary principle approach, the polluter pays principle, the pollution prevention principle, the ecosystem approach, including strategies pertaining to carrying capacity, and environmental and social impact assessments;

(b) Promote practices and patterns of production and consumption that will conserve and protect freshwater and saltwater resources and topsoil, as well as air and soil quality;

(c) Ensure that clean water is available and accessible to all human settlements as soon as possible through, inter alia, the adoption and improvement of technology, and ensure that environmental protection and conservation plans are designed and implemented to restore polluted water systems and rebuild damaged watersheds;

(d) Dispose as soon as possible, within both rural and urban areas, of sewage, waste waters and solid wastes, including hazardous wastes, in a manner that conforms with national or international environmental quality guidelines;

(e) Promote environmental protection and public health by proper treatment and the recycling and reuse of environmentally compatible sanitation and treatment/disposal of waste water and solid waste;

(f) Make a concerted effort to reduce the generation of wastes and waste products by, inter alia, setting national and local goals for the reduction of packaging;

(g) Develop criteria and methodologies for the assessment of environmental impacts and resource requirements at the local level throughout the life cycle of products and processes;

(h) Develop and implement legal, fiscal and administrative mechanisms to achieve integrated ecosystem management;

(i) Establish mechanisms to ensure transparent, accountable and cost-effective management and maintenance of infrastructure.

139. In order to promote a healthy environment that will continue to support adequate shelter for all and sustainable human settlements for current and future generations, Governments at the appropriate levels, in partnership with all relevant interested parties, should:

(a) Promote the conservation and sustainable use of urban and peri-urban biodiversity, including forests, local habitats and species biodiversity; the protection of biodiversity should be included within local sustainable development planning activities;

(b) Protect existing forest resources and promote, where possible, afforestation around and within human settlements in order to fulfil basic needs relating to energy, construction, recreation and food security;

(c) Encourage, where appropriate, the establishment of productive and recreational green belts around urban and rural agglomerations in order to protect their environment and contribute to the provision of food products;

(d) Reduce significantly the degradation of the marine environment emanating from land-based activities, including municipal, industrial and agricultural wastes and run-off, which have a pernicious impact on the productive areas of the marine environment and coastal areas;

(e) Ensure that children have access to the natural world on a daily basis through free play outdoors, and establish education programmes to help children investigate their community environments, including natural ecosystems;

(f) Ensure adequate opportunity for public participation by all interested parties at all levels of environmental decision-making.

140. Water resources management in human settlements presents an outstanding challenge for sustainable development. It combines the challenge of securing for all the basic human need for a reliable supply of safe drinking water and meeting the competing demands of industry and agriculture, which are crucial to economic development and food security, without compromising the ability of future generations to meet their water needs.

141. Meeting this challenge requires an integrated approach to water resources management that takes cognizance of the links between water, sanitation and health, between the economy and the environment, and between cities and their hinterland, and harmonizes land-use planning and housing policies with water sector policies and ensures a comprehensive and coherent approach to setting and enforcing realistic standards. A strong political commitment, cooperation across disciplines and sectors, and an active partnership of all interested parties is essential to integrated water resources management. To this end, Governments at the appropriate levels, in partnership with other interested parties, should:

(a) Pursue policies for water resources management that are guided by the broader consideration of economic, social and environmental sustainability of human settlements at large, rather than by sectoral considerations alone;

(b) Establish strategies and criteria (biological, physical and chemical water quality) to preserve and restore aquatic ecosystems in a holistic manner, giving consideration to entire drainage basins and the living resources contained therein;

(c) Manage supply and demand for water in an effective manner that provides for the basic requirements of human settlements development, while paying due regard to the carrying capacity of natural ecosystems;

(d) Promote the forging of partnerships between the public and private sectors and between institutions at the national and local levels so as to improve the allocative efficiency of investments in water and sanitation and to increase operational efficiency;

(e) Support responsible agencies in developing their capacity for assessing the demand of communities and incorporating such demand in the planning of environmental infrastructure services;

(f) Implement the institutional and legal reforms necessary to remove unnecessary overlaps and redundancies in the functions and jurisdictions of multiple sectoral institutions and to ensure effective coordination among those institutions in the delivery and management of services;

(g) Introduce economic instruments and regulatory measures to reduce wastage of water and encourage recycling and reuse of waste water;

(h) Develop strategies to reduce the demand for limited water resources by increasing efficiencies in the agricultural and industrial sectors;

(i) Carry out tenure regularization, as appropriate, in informal settlements to achieve the minimum level of legal recognition required for the provision of basic services;

(j) Promote the development and use of efficient and safe sanitary systems, such as dry toilets, for the recycling of sewage and organic components of municipal solid waste into useful products such as fertilizers and biogas;

(k) Take into consideration the needs of women in making technological choices in respect of the level of and access to basic services;

(l) Ensure the full and equal participation of women in all decision-making relating to water resource conservation, management and technological choice.

142. To improve the liveability of human settlements, Governments at the appropriate levels and in partnership with other interested parties should promote:

(a) The full participation of all interested parties in spatial planning, design and practices that contribute to sustainability, efficiency, convenience, accessibility, safety, security, aesthetics, diversity and social integration in human settlements;

(b) Interaction between and among different social groups through the development and maintenance of cultural facilities and communications infrastructure;

(c) An adequate supply of affordable housing for all;

(d) Legislation to safeguard the rights and interests of workers, to enhance consumer rights and to ensure security of tenure;

(e) An economic environment capable of generating employment opportunities, as well as offering a diversity of goods and services;

(f) Capacity-building, institutional development and civic engagement to contribute to integration and an overall productivity increase in human settlements.

143. In a globalizing economy, the increasing occurrence of transboundary pollution and the transfer across national borders and regions of technologies hazardous to the environment can represent a serious threat to the environmental conditions of human settlements and the health of their inhabitants. Governments should therefore cooperate to develop further international legal mechanisms to implement principle 13 of the Rio Declaration regarding liability and compensation for adverse effects of environmental damage caused by activities within their jurisdiction or control to areas beyond their jurisdiction. The international community, international organizations and Governments should also seek appropriate preventive measures in cases of clear risk of major environmental accidents with transboundary effects. Furthermore, States should be guided by principle 16 of the Rio Declaration, which encourages the approach that the polluter should, in principle, bear the cost of pollution.

144. In seeking to prevent transboundary pollution and minimize its impact on human settlements when it does occur, Governments should cooperate to develop appropriate mechanisms for assessing the environmental impact of proposed activities that are likely to

have a significant adverse impact on the environment, including an evaluation of relevant comments provided by other potentially affected countries. Governments should also cooperate to develop and implement mechanisms for prior and timely notification, exchange of information and consultation in good faith, and mitigation of the potential adverse effects regarding those activities, taking into account existing international agreements and instruments.

6. Sustainable energy use

145. The use of energy is essential in urban centres for transportation, industrial production, and household and office activities. Current dependence in most urban centres on non-renewable energy sources can lead to climate change, air pollution and consequent environmental and human health problems, and may represent a serious threat to sustainable development. Sustainable energy production and use can be enhanced by encouraging energy efficiency, by such means as pricing policies, fuel switching, alternative energy, mass transit and public awareness. Human settlements and energy policies should be actively coordinated.

Actions

146. In order to promote efficient and sustainable energy use, Governments at the appropriate levels, in partnership with the private sector, non-governmental organizations, community-based organizations and consumer groups, should, as appropriate:

(a) Promote urban and rural planning and design solutions that are conducive to the efficient use of energy and that pay due attention to end users and their attitudes and practices;

(b) Introduce appropriate measures to promote the use of renewable and safe sources of energy and to improve the efficiency of energy use in human settlements, while ensuring that people living in poverty and their families are not disadvantaged;

(c) Promote energy-efficient systems, for example, by introducing or supporting innovative energy-efficient measures in the generation, distribution and use of energy, such as combined heating and cooling systems that utilize waste heat recovery, and co-generation of heating and electricity;

(d) Encourage research, development and use of non-motorized or low-energy transport systems and the use of renewable energy sources and technologies, such as solar, wind and biomass energy;

(e) Encourage countries, in particular developing countries, to cooperate in exchanging knowledge, experience and know-how in the phasing out of lead gasoline, through, inter alia, the use of biomass ethanol as an environmentally sound substitute;

(f) Introduce or amend user charges and/or other measures to promote the efficient use of household energy;

(g) Stimulate, through fiscal incentives or other measures, and adopt energy-efficient and environmentally sound technologies in the rehabilitation of existing industries and services and in the construction of new ones;

(h) Support programmes for the reduction and neutralization of emissions of polluting gases originating in the generation, transportation and use of energy;

(i) Encourage and promote public education and media campaigns to encourage recycling, reuse and reduced energy consumption;

(j) Encourage the use of solar heating and cooling and electric technologies, energy efficient design, ventilation and improved insulation of buildings to reduce the consumption of energy in buildings;

(k) Encourage the use of safe industrial and agricultural waste products and other types of low-energy and recycled building materials in construction;

(l) Encourage and promote the development and dissemination of new and environmentally sound technologies, including the reduction of metal compounds as part of transportation fuels, and good practices in the use of energy.

7. Sustainable transport and communication systems

147. Transport and communication systems are the key to the movement of goods, people, information and ideas, and to access to markets, employment, schools and other facilities and land use, both within cities and between cities, and in rural and other remote areas. The transportation sector is a major consumer of non-renewable energy and of land and is a major contributor to pollution, congestion and accidents. Integrated transport and land-use policy and planning can reduce the ill effects of current transport systems. People living in poverty, women, children, youth, older persons and people with disabilities are

particularly disadvantaged by the lack of accessible, affordable, safe and efficient public transport systems.

148. Developments in communications technologies can have a significant impact on economic activity and human settlements patterns. It is important for the potential impacts to be addressed so as to ensure that maximum benefits accrue to the community and to reduce any adverse outcomes in relation to access to services.

149. Managing transport in human settlements should be done in a way that promotes good access for all to places of work, social interaction and leisure and facilitates important economic activities, including obtaining food and other necessities of life. This should be done while reducing the negative effects of transport on the environment. Transport-system priorities should be given to reducing unnecessary travel through appropriate land-use and communication policies, developing transport policies that emphasize mobility alternatives other than the automobile, developing alternative fuels and alternative fuel vehicles, improving the environmental performance of existing modes of transport, and adopting appropriate pricing and other policies and regulations.

150. Non-motorized transport is a major mode of mobility, particularly for low-income, vulnerable and disadvantaged groups. One structural measure to counteract the socio-economic marginalization of these groups is to foster their mobility by promoting affordable, efficient and energy-saving modes of transport.

Actions

151. In order to achieve sustainable transport in human settlements, Governments at the appropriate levels, in partnership with the private sector, the community sector and other relevant interested parties, should:

(a) Support an integrated transport policy approach that explores the full array of technical and management options and pays due attention to the needs of all population groups, especially those whose mobility is constrained because of disability, age, poverty or any other factor;

(b) Coordinate land-use and transport planning in order to encourage spatial settlement patterns that facilitate access to such basic necessities as workplaces, schools, health care, places of worship, goods and services, and leisure, thereby reducing the need to travel;

(c) Encourage the use of an optimal combination of modes of transport, including walking, cycling and private and public means of transportation, through appropriate pricing, spatial settlement policies and regulatory measures;

(d) Promote and implement disincentive measures that discourage the increasing growth of private motorized traffic and reduce congestion, which is damaging environmentally, economically and socially, and to human health and safety, through pricing, traffic regulation, parking and land-use planning and traffic abatement methods, and by providing or encouraging effective alternative transport methods, particularly to the most congested areas;

(e) Provide or promote an effective, affordable, physically accessible and environmentally sound public transport and communication system, giving priority to collective means of transport with adequate carrying capacity and frequency that support basic needs and the main traffic flows;

(f) Promote, regulate and enforce quiet, use-efficient and low-polluting technologies, including fuel-efficient engine and emissions controls and fuel with a low level of polluting emissions and impact on the atmosphere and other alternative forms of energy;

(g) Encourage and promote public access to electronic information services.

8. Conservation and rehabilitation of the historical and cultural heritage

152. Historical places, objects and manifestations of cultural, scientific, symbolic, spiritual and religious value are important expressions of the culture, identity and religious beliefs of societies. Their role and importance, particularly in the light of the need for cultural identity and continuity in a rapidly changing world, need to be promoted. Buildings, spaces, places and landscapes charged with spiritual and religious value represent an important element of stable and humane social life and community pride. Conservation, rehabilitation and culturally sensitive adaptive reuse of urban, rural and architectural heritage are also in accordance with the sustainable use of natural and human-made resources. Access to culture and the cultural dimension of development is of the utmost importance and all people should be able to benefit from such access.

Actions

153. To promote historical and cultural continuity and to encourage broad civic participation in all kinds of cultural activities, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Identify and document, whenever possible, the historical and cultural significance of areas, sites, landscapes, ecosystems, buildings and other objects and manifestations and establish conservation goals relevant to the cultural and spiritual development of society;

(b) Promote the awareness of such heritage in order to highlight its value and the need for its conservation and the financial viability of rehabilitation;

(c) Encourage and support local heritage and cultural institutions, associations and communities in their conservation and rehabilitation efforts and inculcate in children and youth an adequate sense of their heritage;

(d) Promote adequate financial and legal support for the effective protection of the cultural heritage;

(e) Promote education and training in traditional skills in all disciplines appropriate to the conservation and promotion of heritage;

(f) Promote the active role of older persons as custodians of cultural heritage, knowledge, trades and skills.

154. To integrate development with conservation and rehabilitation goals, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Recognize that the historical and cultural heritage is an important asset, and strive to maintain the social, cultural and economic viability of historically and culturally important sites and communities;

(b) Preserve the inherited historical settlement and landscape forms, while protecting the integrity of the historical urban fabric and guiding new construction in historical areas;

(c) Provide adequate legal and financial support for the implementation of conservation and rehabilitation activities, in particular through adequate training of specialized human resources;

(d) Promote incentives for such conservation and rehabilitation to public, private and non-profit developers;

(e) Promote community-based action for the conservation, rehabilitation, regeneration and maintenance of neighbourhoods;

(f) Support public and private sector and community partnerships for the rehabilitation of inner cities and neighbourhoods;

(g) Ensure the incorporation of environmental concerns in conservation and rehabilitation projects;

(h) Take measures to reduce acid rain and other types of environmental pollution that damage buildings and other items of cultural and historical value;

(i) Adopt human settlements planning policies, including transport and other infrastructure policies, that avoid environmental degradation of historical and cultural areas;

(j) Ensure that the accessibility concerns of people with disabilities are incorporated in conservation and rehabilitation projects.

9. Improving urban economies

155. Urban economies are integral to the process of economic transformation and development. They are a prerequisite for the creation of a diversified economic base capable of generating employment opportunities. Many new jobs will need to be created in urban areas. Cities currently generate more than half of national economic activities worldwide. If other factors, such as growth of the population of cities and migration to cities, are addressed effectively through, inter alia, urban planning and control of the negative impacts of urbanization, cities could develop the capacity to maintain their productivity, to improve the living conditions of their residents and to manage natural resources in an ecologically sustainable way. Industry, together with trade and services, provides the main impetus to this process.

156. Cities have traditionally served as economic centres and have become the primary providers of services. As engines of economic growth and development they function within a network of supporting economic activities located in their peri-urban and surrounding rural areas. For this reason, specific actions also need to be taken to develop and maintain efficient and affordable transport, information and communications systems and linkages with other urban centres and with rural areas and to seek reasonably balanced patterns of development, both geographically and economically. Rapid changes in

production technologies and in trade and consumption patterns will lead to changes in urban spatial structures that, notwithstanding their nature, need to be addressed.

157. Economic development and the provision of services can be enhanced through improved human settlements activities, such as urban revitalization, construction, upgrading and maintenance of infrastructural facilities, and building and civil works. These activities are also important growth factors in the generation of employment, income and efficiency in other sectors of the economy. In turn, in combination with appropriate environmental protection policies, they result in the sustainable improvement of the living conditions of city residents as well as of the efficiency and productivity of countries.

Actions

158. To establish an effective financial base for urban development, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in cooperation with trade unions, consumer organizations, business, industry, trade organizations and the financial sector, including the cooperatively organized business sector and non-governmental organizations, as appropriate, should:

(a) Formulate and implement financial policies that stimulate a broad range of urban employment opportunities;

(b) Encourage the formation of new public-private sector partnerships for institutions that are privately owned and managed but public in their function and purpose, and promote transparency and accountability of their operations.

159. To provide opportunities for productive employment and private investment, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in consultation with workers' and employers' organizations, chambers of commerce, industry, trade and consumer organizations, professional associations and the financial sector, including the cooperative sector, and in the context of comprehensive urban planning, should:

(a) Implement sustainable urban development policies that take account of and respond effectively to the needs of locally owned enterprises, and are not detrimental to the natural and human environment;

(b) Facilitate access to all levels of education and training;

(c) Promote an adequate supply and the environmentally sound allocation of sufficiently serviced land for the needs of the business community, with due regard to the needs of small and medium-sized enterprises;

(d) Offer opportunities for urban economic activities by facilitating the access of new and emerging businesses, and small and medium-sized enterprises, including the informal sector, to credit and finance, and by streamlining legal and administrative procedures;

(e) Facilitate, where appropriate, the opportunity for urban horticulture;

(f) Assist informal sector enterprises to become more productive and progressively integrated into the formal economy;

(g) Consider designating select areas for redevelopment within urban centres by providing packages of fiscal and financial incentives along with appropriate regulatory arrangements and the development of partnerships.

160. To provide opportunities for small businesses and for the micro-enterprise and cooperative sectors, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in consultation with non-governmental organizations, community-based organizations, and financial and vocational training institutions, should, as appropriate:

(a) Facilitate the extension to the informal sector of the protection of human rights in the field of labour, and promote respect for the relevant conventions of the International Labour Organization, including those on the prohibition of forced and child labour, freedom of association, the right to organize and bargain collectively, and the principle of non-discrimination;

(b) Promote and strengthen, as appropriate, programmes that integrate credit, finance, vocational training and technological transfer programmes in support of small and micro-enterprises and enterprises in the cooperative sector, particularly those developed and utilized by women;

(c) Encourage fair treatment of the informal sector, promote the use of environmentally sound practices and encourage links between financial institutions and non-governmental organizations that support the informal sector, where it exists;

(d) Integrate, where appropriate, the needs of the growing informal sector within planning, design and management systems by, inter alia, promoting its participation in the

planning and decision-making process and by strengthening its linkages with the formal economy;

(e) Promote training for small and micro-enterprises and enterprises in the cooperative sector and support them in their efforts to improve their products, services, technology and distribution networks and to identify new market opportunities.

161. To strengthen urban economies so that they may be competitive in a globalizing economy, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in consultation with all interested parties, should, inter alia:

(a) Improve education and enhance job training in order to improve the quality of the local workforce;

(b) Support the restructuring of local industries, where appropriate, develop urban infrastructure and services, promote a reliable, efficient and environmentally sound supply of energy and enhance telecommunication networks;

(c) Review and revise, as appropriate, the regulatory framework in order to attract private investment;

(d) Prevent crime and enhance public safety in order to make urban areas more attractive for economic, social and cultural activities;

(e) Encourage sound financial practices at all levels of government;

(f) Promote legislative action that may be necessary to implement the above.

162. To alleviate the adverse impacts of measures for structural and economic transition, Governments at the appropriate levels, including, where appropriate, local authorities, should:

(a) Promote an integrated approach by addressing the social, economic and environmental consequences of reforms on the development needs of human settlements;

(b) Promote the integrated functioning of housing markets so as to avoid segregation of the social housing sector;

(c) Implement appropriate basic social programmes and adequate resource allocation, in particular those measures affecting people living in poverty, people with disabilities, other vulnerable segments of society, micro-enterprises and other small businesses;

(d) Review the impact of structural adjustment on social development by paying particular attention to gender-sensitive assessments;

(e) Design policies to promote more equitable and enhanced access to income and resources;

(f) Support, as appropriate, public and private enterprises in their efforts to adapt to the changing requirements of technological and human resources development.

10. Balanced development of settlements in rural regions

163. Urban and rural areas are interdependent economically, socially and environmentally. At the turn of the century, a substantial proportion of the world's population will continue to live in rural settlements, particularly in developing countries. In order to achieve a more sustainable future for the Earth, these rural settlements need to be valued and supported. Insufficient infrastructure and services, lack of environmentally sound technology, and pollution resulting from the adverse impacts of unsustainable industrialization and urbanization contribute significantly to the degradation of the rural environment. Additionally, the lack of employment opportunities in rural areas increases rural-to-urban migration and results in a loss of human capacity in rural communities. Policies and programmes for the sustainable development of rural areas that integrate rural regions into the national economy require strong local and national institutions for the planning and management of human settlements that place emphasis on rural-urban linkages and treat villages and cities as two ends of a human settlements continuum.

164. In many countries, rural populations, including indigenous people, play an important role in ensuring food security and in sustaining the social and ecological balance over large tracts of land and thus contribute significantly to the task of protecting biodiversity and fragile ecosystems and to the sustainable use of biological resources.

Actions

165. To promote the sustainable development of rural settlements and to reduce rural-to-urban migration, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Promote the active participation of all interested parties, including those in isolated and remote communities, in ensuring the integrated consideration of the environmental, social and economic objectives of rural development efforts;

(b) Take appropriate measures to improve the living and working conditions in regional urban centres, small towns and rural service centres;

(c) Foster a sustainable and diversified agricultural system in order to have vibrant rural communities;

(d) Provide infrastructure, services and incentives for investment in rural areas;

(e) Promote education and training in rural areas to facilitate employment and the use of appropriate technology.

166. To promote the utilization of new and improved technologies and appropriate traditional practices in rural settlements development, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in cooperation with the private sector, should:

(a) Improve access to information on agricultural production, marketing and pricing in rural and remote areas by using, inter alia, advanced and accessible communication technologies;

(b) In cooperation with farmers' organizations, women's groups and other interested parties, promote research and the dissemination of research findings in traditional, new and improved technologies for, inter alia, agriculture, aquaculture, forestry and agro-forestry.

167. In establishing policies for sustainable regional development and management, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Promote education and training programmes and establish procedures for the full participation of rural and indigenous people in the setting of priorities for balanced and ecologically viable regional development;

(b) Make full use of geographic information systems and environmental assessment methods for the preparation of environmentally sound regional development policies;

(c) Implement regional and rural development plans and programmes based on needs and economic viability;

(d) Establish an efficient and transparent system for the allocation of resources to rural areas based on people's needs.

168. To strengthen sustainable development and employment opportunities in impoverished rural areas, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should:

(a) Stimulate rural development by enhancing employment opportunities, providing educational and health facilities and services, improving housing, strengthening technical infrastructure and encouraging rural enterprises and sustainable agriculture;

(b) Establish priorities for regional infrastructure investments based on opportunities for economic return, social equity and environmental quality;

(c) Encourage the private sector to develop and strengthen contract-based wholesale markets and marketing intermediaries for rural products so as to improve and/or establish a cash-flow and futures contract economy in rural areas;

(d) Promote equitable and efficient access to markets as well as, where appropriate, pricing and payment systems for rural products, especially of food items consumed in urban areas;

(e) Promote products from rural areas in urban markets and rural service centres by improving access to market information and distribution centres and networks;

(f) Reduce significantly or eliminate environmentally harmful subsidies and other programmes, such as those that stimulate the excessive use of pesticides and chemical fertilizers, and price control or subsidy systems that perpetuate unsustainable practices and production systems in rural and agricultural economies.

169. An integrated approach is required to promote balanced and mutually supportive urban-rural development. To achieve this objective, Governments at the appropriate levels, including local authorities, with the support of the relevant international and regional institutions, should:

(a) Provide an appropriate legal, fiscal and organizational framework that is suitable for strengthening the networks of small and medium-sized settlements in rural areas;

(b) Facilitate the development of an efficient communication and distribution infrastructure for the exchange of information, labour, goods, services and capital between urban and rural areas;

(c) Promote broad cooperation among local communities to find integrated solutions for land-use, transport and environmental problems in an urban-rural context;

(d) Pursue a participatory approach to balanced and mutually supportive urban-rural development, based on a continuous dialogue among the interested parties involved in urban-rural development.

11. Disaster prevention, mitigation and preparedness, and post-disaster rehabilitation capabilities

170. The impact on people and human settlements of natural and human-made disasters is becoming greater. Disasters are frequently caused by vulnerabilities created by human actions, such as uncontrolled or inadequately planned human settlements, lack of basic infrastructure and the occupation of disaster-prone areas. Armed conflicts also have consequences that affect human settlements and the country as a whole. Accordingly, both disasters and armed conflicts call for specific involvement and rehabilitation and reconstruction processes that may necessitate international involvement, at the request of the Government of the country concerned. The impact of such disasters and emergencies is especially severe in countries where prevention, preparedness, mitigation and response capacities are ineffective in dealing with such situations.

171. The most efficient and effective disaster preparedness systems and capabilities for post-disaster response are usually provided through volunteer contributions and local authority actions at the neighbourhood level. These can operate independently, irrespective of reduced, damaged or destroyed infrastructure or capacity elsewhere. Specific actions are also required at the appropriate levels of government, including local authorities, in partnership with the private sector and in close coordination with all community groups, to put into place disaster preparedness and response capacities that are coordinated in their planning but flexible in their implementation. The reduction of vulnerability, as well as the capacity to respond, to disasters is directly related to the degree of decentralized access to information, communication and decision-making and the control of resources. National and international cooperation networks can facilitate rapid access to specialist expertise, which can help to build capacities for disaster reduction, to provide early warning of impending disasters and to mitigate their effects. Women and children are the most affected in situations of disaster, and their needs should be considered at all stages of disaster management. Women's active involvement in disaster planning and management should be encouraged.

Actions

172. In improving natural and human-made disaster prevention, preparedness, mitigation and response, Governments at the appropriate levels, including local authorities, and in close consultation and cooperation with such entities as insurance companies, non-

governmental organizations, community-based organizations, organized communities, and the academic, health and scientific community, should:

(a) Develop, adopt and enforce appropriate norms and by-laws for land-use, building and planning standards that are based on professionally established hazard and vulnerability assessments;

(b) Ensure the participation in disaster planning and management of all interested parties, including women, children, the elderly and people with disabilities, in recognition of their particular vulnerability to human-made and natural disasters;

(c) Encourage continued mobilization of domestic and international resources for disaster reduction activities;

(d) Promote and disseminate information on disaster-resistant construction methods and technologies for buildings and public works in general;

(e) Devise programmes to facilitate, where possible, voluntary relocation and access by all people to areas that are less disaster-prone;

(f) Develop training programmes on disaster-resistant construction methods for designers, contractors and builders. Some programmes should be directed particularly towards small enterprises, which build the great majority of housing and other small buildings in the developing countries;

(g) Take measures to upgrade, where necessary, the resistance of important infrastructure, lifelines and critical facilities, in particular where damage can cause secondary disasters and/or constrain emergency relief operations.

173. Consideration should be given by all Governments and international organizations that have expertise in the field of clean-up and disposal of radioactive contaminants to providing appropriate assistance as may be requested for remedial purposes in adversely affected areas.

174. With respect to the mitigation of disasters, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in partnership with all interested parties, should, as appropriate:

(a) Establish a comprehensive information system that identifies and assesses the risks involved in disaster-prone areas and integrate it into human settlements planning and design;

(b) Promote and support low-cost, attainable solutions and innovative approaches to addressing critical risks of vulnerable communities through, inter alia, risk-mapping and community-focused vulnerability reduction programmes;

(c) Encourage, promote and support low-cost, attainable solutions, innovative approaches and appropriate building standards to address critical risks of valuable communities, through, inter alia, risk-mapping and community-focused vulnerability reduction programmes;

(d) Introduce a clear delineation of the roles and responsibilities of, and communication channels among, the various key functions and actors in pre-event disaster management, mitigation and preparedness activities, such as hazard and risk assessment, monitoring, prediction, prevention, relief, resettlement and emergency response;

(e) Promote and encourage all parts of society to participate in disaster preparedness planning in such areas as water and food storage, fuel and first-aid, and in disaster prevention through activities that build a culture of safety;

(f) Strengthen and/or develop global, regional, national and local early-warning systems to alert populations to impending disasters.

175. In order to prevent technological and industrial disasters, Governments at the appropriate levels, including local authorities, as appropriate, should:

(a) Pursue the objectives of preventing major technological accidents and limiting their consequences through, inter alia, land-use policies and the promotion of safe technology;

(b) Take the necessary measures to control the siting of new developments surrounding dangerous industrial activities that may be liable to increase the risk of the effects of a major accident through appropriate consultation procedures to facilitate the implementation of the policies established under subparagraph (a) above;

(c) Introduce a clear definition of roles and responsibilities and of communication channels between the various key functions of disaster preparedness and prevention, including assessment, monitoring, prediction, prevention, relief, resettlement and emergency response;

(d) Promote and encourage broad-based participation in disaster preparedness activities by giving to the population living in the vicinity of a dangerous activity adequate and regular information on the potential hazards;

(e) Strengthen and/or develop global, regional and local early-warning systems to alert populations in case of a major technological accident.

176. In preparing for and implementing post-disaster relief, rehabilitation, reconstruction, and resettlement, Governments at the appropriate levels, including local authorities, in partnership with all interested parties, should:

(a) Establish or strengthen disaster preparedness and response systems that clearly define the roles and responsibilities of, and communication channels between, the various functions and actors in disaster preparedness, and in post-event disaster management, including emergency management, relief and rehabilitation;

(b) Devise exercises to test emergency response and relief plans, promote research on the technical, social and economic aspects of post-disaster reconstruction and adopt effective strategies and guidelines for post-disaster reconstruction;

(c) Establish reliable communications, and response and decision-making capabilities at the national, local and community levels;

(d) Establish contingency plans, management and assistance systems, and arrangements for rehabilitation, reconstruction and resettlement;

(e) Strengthen scientific and engineering capacities for damage assessment and monitoring and for special rehabilitation and reconstruction techniques;

(f) Support all relevant interested parties in carrying out relief, rehabilitation and reconstruction activities;

(g) Identify and support approaches to cope with the urgent shelter requirements of returnees and internally displaced persons, including as appropriate, the construction of temporary housing with basic facilities, taking into account gender-specific needs;

(h) Identify approaches to minimize interruption to attendance in schools;

(i) Support work for immediate removal of anti-personnel land-mines following the cessation of armed conflict;

(j) Ensure that the particular needs of women, children, persons with disabilities and vulnerable groups are considered in all communications, rescue efforts, relocation, rehabilitation and reconstruction;

(k) Promote a cultural dimension in post-disaster rehabilitation processes;

(l) Recognize, support and facilitate the role of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies and their member national societies in disaster prevention, preparedness, mitigation and response at the local, national and international levels;

(m) Encourage the International Committee of the Red Cross to take action in periods of armed conflict in order to reduce the suffering of the victims of conflicts and displaced persons.

1. Introduction

177. Economic and social development and environmental protection are interdependent and mutually reinforcing components of sustainable human settlements development. Economically buoyant, socially vibrant and environmentally sound human settlements under conditions of continuing and rapid urbanization will increasingly depend on the capacity of all levels of government to reflect the priorities of communities, to encourage and guide local development and forge partnerships between the private, public, voluntary and community sectors. This can be achieved through the effective decentralization of responsibilities, policy management, decision-making authority, and sufficient resources, including revenue collection authority, to local authorities, closest to and most representative of their constituencies, as well as through international cooperation and partnerships, setting in motion a strategic and participatory urban management process rooted in a shared vision while ensuring and protecting human rights. This process of decentralization and the envisaged urban management process will place great demands on institutions, particularly in developing countries and countries with economies in transition. Capacity-building is thus to be directed towards supporting decentralization and the participatory urban management process.

178. An enabling strategy, capacity-building and institutional development should aim at empowering all interested parties, particularly local authorities, the private sector, the cooperative sector, trade unions, non-governmental organizations and community-based organizations, to enable them to play an effective role in shelter and human settlements planning and management. Concerted efforts in human resources and leadership development, institutional reform, organizational and management development and continuous training and retooling are necessary at all levels. This can best be achieved by national and international local authority associations/networks and by other national and

subnational capacity-building institutions, although they themselves may first require strengthening. In developing countries and countries with economies in transition, Governments should accord a high priority to implementing a comprehensive policy for capacity-building. The international community should help them to develop their capacity, identify and assess their institution-building priorities and strengthen their management capacity.

179. Empowerment and participation contribute to democracy and sustainable human settlements development. Policy formulation and implementation by Governments should be guided by the principles of accountability, transparency and broad-based public participation. Accountability and transparency are imperative in order to prevent corruption and ensure that the available resources are used to the benefit of all people. Each Government should ensure the right of all members of its society to take an active part in the affairs of the community in which they live, and ensure and encourage participation in policy-making at all levels.

2. Decentralization and strengthening of local authorities and their associations/networks

Actions

180. To ensure effective decentralization and strengthening of local authorities and their associations/networks, Governments at the appropriate levels should:

(a) Examine and adopt, as appropriate, policies and legal frameworks from other States that are implementing decentralization effectively;

(b) Review and revise, as appropriate, legislation to increase local autonomy and participation in decision-making, implementation, and resource mobilization and use, especially with respect to human, technical and financial resources and local enterprise development, within the overall framework of a national, social, economic and environmental strategy, and encourage the participation of the inhabitants in decision-making regarding their cities, neighbourhoods or dwellings;

(c) Develop education in citizenship to emphasize the role of individuals as actors in their communities;

(d) Support local authorities reviewing revenue-generating mechanisms;

(e) Strengthen, as necessary, the capacity of educational, research and training institutions to provide continuous training to local elected officials, managers and professionals on urban-related issues, such as planning, land and resource management techniques, and municipal finance;

(f) Facilitate the exchange of technology, experience and management expertise vertically and horizontally between government and local authorities in the delivery of services, expenditure control, resource mobilization, partnership-building and local enterprise development, inter alia, through technical twinning and exchange of experience programmes;

(g) Enhance the performance of local authorities by undertaking data collection, disaggregated by gender, age and income, and comparative analyses of, and by disseminating information on innovative practices in, the delivery, operation and maintenance of public goods and services, in providing for the needs of their populations and in exploiting the fiscal and other potential of their cities;

(h) Encourage institutionalization of broad-based participation, including consultative mechanisms, in decision-making and management processes at the local level;

(i) Strengthen the capacity of local authorities to engage the local private and community sectors in goal-setting and in establishing local priorities and environmentally sound standards for infrastructure development, services delivery and local economic development;

(j) Promote policy dialogue among all levels of government and the private and community sectors and other representatives of civil society to improve planning and implementation;

(k) Within the framework of governance, establish public-private citizens' partnerships for urban innovation, and analyse, evaluate and disseminate information on successful partnerships;

(l) Collect, analyse and disseminate, as appropriate, comparative data, disaggregated by gender, age and income, on the performance of local authorities in providing for the needs of their populations;

(m) Reinforce measures to eradicate corruption and ensure greater transparency, efficiency, accountability, responsiveness and community participation in the management of local resources;

(n) Enable local authorities and their associations/networks to take initiatives in national and international cooperation and, in particular, to share good practices and innovative approaches to sustainable human settlements management;

(o) Strengthen the capacities of both central and local government through training courses on urban finance and management for elected government officials and managers;

(p) Develop and/or strengthen, as appropriate, in cooperation with relevant United Nations bodies, within their respective mandates, as well as associations/networks of local authorities and other international associations and organizations, global and easily accessible information networks to facilitate the exchange of experience, know-how and expertise.

3. Popular participation and civic engagement

181. Sustainable human settlements development requires the active engagement of civil society organizations, as well as the broad-based participation of all people. It equally requires responsive, transparent and accountable government at the local level. Civic engagement and responsible government both necessitate the establishment and strengthening of participatory mechanisms, including access to justice and community-based action planning, which will ensure that all voices are heard in identifying problems and priorities, setting goals, exercising legal rights, determining service standards, mobilizing resources and implementing policies, programmes and projects.

Actions

182. To encourage and support participation, civic engagement and the fulfilment of governmental responsibilities, national Governments, local authorities and/or civil society organizations should put into effect, at appropriate levels, institutional and legal frameworks that facilitate and enable the broad-based participation of all people and their community organizations in decision-making and in the implementation and monitoring of human settlements strategies, policies and programmes; these institutional and legal frameworks would be specifically aimed at, inter alia:

- (a) Protecting the human right to hold and express opinions and to seek, receive and impart ideas and information without interference;
- (b) Facilitating the legal recognition of organized communities and their consolidation;
- (c) Permitting, facilitating and protecting the formation of independent non-governmental community, local, national and international organizations;
- (d) Providing full, timely and comprehensible information, without undue financial burden to the applicant;
- (e) Undertaking civic and human rights education and training programmes, using all forms of the media and education and information campaigns, to promote a civic spirit and an awareness of civil rights and responsibilities and the means of exercising them, of the changing roles of women and men and of issues relating to sustainable human settlements development and the quality of life;
- (f) Establishing regular and broad-based consultative mechanisms for involving civil society in decision-making in order to reflect the diverse needs of the community;
- (g) Removing legal barriers to participation in public life by socially marginalized groups and promoting non-discrimination legislation;
- (h) Establishing agenda-setting participatory mechanisms enabling individuals, families, communities, indigenous people and civil society to play a proactive role in identifying local needs and priorities and formulating new policies, plans and projects;
- (i) Fostering an understanding of contractual and other relationships with the private and non-governmental sectors to acquire the skills for negotiating effective partnerships for project implementation, development and management that will maximize benefits for all people;
- (j) Promoting equality and equity, incorporating gender considerations and the full and equal participation of women, and involving vulnerable and disadvantaged groups, including people living in poverty and othe

4. Human settlements management

183. Local authorities and others involved in human settlements management need to draw on the skills and resources of a diversity of people and institutions at many levels.

The scarcity of suitably qualified personnel and the weakness of institutional systems and technical capacity are among the main obstacles to the improvement of human settlements in many countries, particularly in developing countries. Capacity-building and institutional development strategies must form an integral part of human settlements development policies at the national and local levels. In addition, the use of new skills, know-how and technology in all aspects of human settlements planning and management will be necessary. In countries where changes in human settlements patterns are rapid, resulting in socio-economic and environmental challenges, there is a need for Governments and the international community to ensure effective and efficient development and transfer of leadership skills, planning and management expertise, know-how and technology.

Actions

184. To facilitate capacity-building and institutional development for the improvement of human settlements planning and management, Governments at the appropriate levels, including local authorities and their associations, should:

(a) Support training programmes for administrators and civic officials at all levels, and for all other key actors, as appropriate, to enhance leadership qualities and promote the inclusion of women and young people in staff structures and decision-making;

(b) Consider establishing private-public, community sector, business and economic forums to exchange management know-how and experience;

(c) Promote comprehensive training, education and human resources development policies and programmes that are gender-sensitive and involve local authorities and their associations/networks, as well as academic, research, training and educational institutions, community-based organizations and the private sector, focusing on:

(i) The development of a multisectoral approach to human settlements development that includes the unique contributions and institutions of indigenous and immigrant people;

(ii) The training of trainers to develop a core capacity for institution-strengthening and capacity-building that includes gender awareness and the needs of children, youth and the elderly as integral components;

(iii) The development of local capacity to define needs and undertake or commission applied research, particularly with regard to age and gender-sensitive analysis, social and

environmental impact assessments, shelter strategy formulation, local economic growth and job creation, and to incorporate the findings in management systems;

(d) Develop information systems for networking, for accessing resources in a timely manner and for the exchange, transfer and sharing of experience, expertise, know-how and technology in human settlements development;

(e) When appropriate, encourage, within the context of transparency and accountability, as appropriate, the involvement of private-sector authorities, including non-governmental organizations, in improving public-sector management and administration and the formation of entities that are public in their function, private in their management and public-privately funded;

(f) Consider developing mediation programmes to resolve conflicts, including those between competing actors over access to and distribution and use of resources in human settlements and train civil society in their use;

(g) Be encouraged to increase their knowledge about the eco-cycles involving their cities so as to prevent environmental damage;

(h) Integrate gender-sensitive policies and standards in each of the categories above, if not already specifically indicated.

5. Metropolitan planning and management

185. Although the managers of human settlements face many common challenges, those responsible for the management and development of metropolitan areas and mega-cities face unique problems caused by the size and complexity of their tasks and responsibilities. Among the characteristics of metropolitan areas that require special skills are increasing global competitiveness; their ethnically and culturally diverse populations; large concentrations of urban poverty; extensive infrastructure networks and transport and communications systems; their strategic role in national, regional and international production and consumption patterns; economic development, trade and finance; and their potential for severe environmental degradation. Large metropolitan areas and mega-cities also represent the largest potential risks of human, material and production-capacity loss in the case of natural and human-made disasters. In some countries, the lack of a metropolitan-wide authority or effective metropolitan-wide cooperation creates difficulties in urban management.

Actions

186. To address the special needs of metropolitan areas and the needs of all people living in those areas, Governments at the appropriate level, including local authorities, should:

(a) Promote metropolitan-wide and/or regional planning, development and management strategies that address all aspects of urban activities in an integrated manner and that are based on agreed outcomes for the metropolitan area;

(b) Incorporate a gender perspective in policy, planning and management strategies;

(c) Adopt and apply metropolitan management guidelines in the areas of land, environment and infrastructural management, as well as finance and administration;

(d) Monitor and analyse the effectiveness and efficiency of metropolitan structures and administrative systems and incorporate the results in policies for dealing with macroeconomic, social and environmental issues;

(e) Create a legislative framework and adopt organizational structures that ensure coordinated, efficient and equitable service delivery, resource mobilization and sustainable development throughout metropolitan areas;

(f) Strengthen, as appropriate, the capacity and mandates of metropolitan authorities to deal effectively with, or respond to, issues of regional and national importance, such as land and property rights of women, land management, energy and water resources management, environmental management, transport and communications, trade and finance, adequate social services and infrastructure and access to them, and social integration;

(g) Develop or, where necessary, create a core of professional staff that includes women, trained in the areas of urban planning, environmental management, engineering, transportation, communications, social services, development of primary infrastructure, and emergency planning, and with the skills to work together to address major planning issues in an integrated way;

(h) Facilitate and promote policy dialogue, both nationally and internationally, and the exchange of experience, expertise, know-how and technology among metropolitan authorities in such areas as transport and communications, water mana

6. Domestic financial resources and economic instruments

187. Funds to finance shelter and settlements development mainly come from domestic sources. Significant additional finance is also available from international sources, increasingly from investment funding. The largest impact on the financial base will derive, therefore, from improvements in economic development, sound financial practice and the capacity to mobilize domestic resources, control expenditures and manage budgets efficiently.

188. Financing the future of urban development and sustaining the economic viability of cities represents a particular challenge, which will require innovative systems of finance at the national and local levels. Effective partnerships between the public and private sectors should be promoted, combining local taxes on production and consumption with fiscal incentives for investment by industry, commerce, trade and other private sector services. New forms of municipal finance are needed to meet the future needs of urban economic development and the costs of supporting infrastructure and services.

189. To strengthen national and local economies and their financial and economic base with a view to addressing the needs of sustainable human settlements, Governments at the appropriate levels, including local authorities, should seek to provide an enabling framework which aims to:

- (a) Strengthen, as appropriate, the capacity of local authorities to attract investments;
- (b) Adopt macroeconomic policies and frameworks that encourage increased domestic savings and facilitate their use in housing, basic infrastructure and other aspects of the social and economic development of human settlements;
- (c) Develop efficient, fair, equitable and buoyant sources of national and local revenue, including taxation, user charges, tariffs and betterment levies, to promote national and local capacity for capital investment in housing, infrastructure and basic services, and devise, as appropriate, new fiscal instruments that penalize environmental damage from both production and consumption activities;
- (d) Enhance national and local tax collection capabilities and expenditure control to contain costs and enhance revenues;

(e) Strive for full-cost recovery for urban services, with the exception of public safety services, through user charges, while at the same time addressing the needs of the poor, inter alia, through pricing policies and, where appropriate, transparent subsidies;

(f) Support local efforts to encourage voluntary private and community sector partnerships and participation in the building, operating and maintaining of open green spaces and basic infrastructure and of services that, inter alia, are gender-sensitive, empower women and address the needs of marginalized groups;

(g) Facilitate and rationalize, where appropriate, local authorities.